

הלכות פסח

מהדורת ביקורת

'ניקיון לפסח'

ניקיון, בדיקה, וביעור.

בתורה: שְׁבַעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבֵיתְכֶם (שמות יב יט). מצות יֵאָכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ (שמות יג ז). ומבואר **במשנה** (פסחים דף ב.) שיש חיוב לבדוק את החמץ בליל י"ד ניסן. ונחלקו תנאים **במשנה** (פסחים דף כא.) מה גדרי חיוב ביעור חמץ, ואיך הקיום של מצות תשביתו.

ל' יום: כתב ה"ח והמהרי"ל, הובא בבאר היטב (סוף סימן תלו), ובמשנ"ב (סוף סימן תלו), ששלושים יום קודם לפסח יש להזהר שלא לעשות חמץ באופן שאי אפשר להסירו בנקל. והדברים אמורים לגבי ההמנעות מעשיית חמץ שלשים יום קודם הפסח. ויש לברר האם יש חיוב ניקיון לקראת חג הפסח. למעשה המנהג בזמננו לנקות ולשפשף היטב, את כל הבית והארונות מחשש חמץ עוד לפני ליל י"ד. ויש לכך כמה טעמים כפי שיפורט להלן.

1. מקומות אכילה

שני סוגי נקינות: תחילה יש להבחין שסוגי הנקינות במקומות שמכניסים שם חמץ מתחלק לשנים, בין מקומות המיועדים לאכילה למקומות שלא מיועדים לאכילה (ד.ק.).

מטבח: מקומות שמשתמש בהם עם חמץ תדיר, כגון שולחנות וארונות המטבח, מקרר ומקפיא, ובכל המקומות המיועדים לאכילה, שכל השנה אוכל שם חמץ, ועכשיו הולך להשתמש שם לאכילה בפסח, חייב ניקוי ושפשוף מעיקר הדין. שאף על פי שאין לך אדם שיטול פירור קטן ויברך עליו לאכלו, מכל מקום אם הוא כבר באמצע אכילתו עלול הוא להכניס פירור לפיו, ויעבור באיסור אכילת חמץ ולכן חייבים בביעור (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קכ).

אפילו משהו: כך מבואר בשו"ע (תנ"א סעי' א') דכלי חמץ צריך לשפשפם היטב שלא יהא חמץ ניכר בהם. וכן כתב המהרי"ל הובא ברמ"א (סימן תמ"ב סעיף יא) דמפה שהיתה מונחת על שק קמח צריכה כיבוס, כדי להשתמש עליה בפסח ולא סגי בניעור. ופירש במשנ"ב (ס"ק נב) שצריך כיבוס יפה בחמין ואפר וחביטה. וכן מבואר בשו"ע (סימן תנ"ג סעיף ו') שקים שהשתמשו לקמח, צריך להתיר כל התפירות ולכבסם יפה. וכתב המשנ"ב (סימן תנ"א ס"ק לא) בשם המג"א (תנא ס"ק לו) שצריך לגרור בסכין היטב את החמץ קודם הכיבוס. כך מבואר בשו"ע (סימן תמב סעיף יא) דערבות שלשין בהן חמץ צריך שלא ישאר כזית. וביאר המשנ"ב (תמב ס"ק מו) דווקא להצניעם, אבל להשתמש בהן בפסח צריך שלא ישאר אפילו משהו חמץ.

וכן מבואר בדברי הראב"ן (פסחים דף קסא בדפי הספר) שלמרות שמבטל אדם חמץ בלבו, צריך לחפש אחריו ולבערו מן הבית בכל מקום שהוא, ולפיכך נהגו הראשונים לרחוץ את הקתדראות והספסלים והשולחנות שמא נדבק בהן חמץ, וגם התיבות שאם ישאר בהן משהו חמץ, שלא יתערב במאכלו בפסח במינו ושלא במינו ויאסרהו. והא דתנן (פסחים מה.) בצק שבסדקי עריבה אם אין כזית בטל במיעוטו זה דוקא כשאין משתמש בעריבה בפסח, אבל אם משתמש בעריבה בפסח חייב לבער כל מה שיכול להתערב באוכל, עכ"ד.

במציאות יאכלנו: ויש הבדל מצות ביעור דאוריתא מדין בל יראה, לבין חשש פרקטי שיאכלנו. שכן מצד חובת ביעור של בל יראה בחמץ פחות מכזית דעת חלק מהפוסקים המובאים במשנ"ב (סי' תל"ג שעה"צ ס"ק ל"ג, סי' תמ"ב שעה"צ ס"ק ס', סי' תמ"ד מ"ב ס"ק ט"ו) שאין חובת ביעור, ובמטונף קצת לכו"ע אין חובת ביעור, כמבואר במשנ"ב (סימן תמ"ב ס"ק לג) שגם לדעת המחמירים שעיסה פחות מכזית חייב בביעור, מכל מקום אם החמץ פחות מכזית מטונף קצת לכו"ע אין חובת ביעור. וגם למחמירים בפירוורים כדעת החזו"א (או"ח סי' קט"ז סוף ס"ק י"ג) שגם פחות מכזית יש חיוב בדיקה וביעור, היינו רק בחתיכה חשובה וניכרת, אבל אין חובת ביעור במשהו. אבל מצד החשש שבמציאות יאכל גם את החמץ המדובק לכלים ולטבלאות כאשר ידבק

למאכלו, זה גורם שצריך לנקות אפילו משהו במקומות המיועדים לאכילה, ואפילו מטונף קצת, דכיון שלא נפסל מאכילת כלב אם יאכלנו עובר על אכילתו, כמבואר בשו"ע (תמב ט).

2. מקומות שאין אוכלים שם

חדרי שינה: בשאר המקומות בבית, כגון 'חדרי שינה' שאין אוכלים שם חמץ כל השנה, ובפסח אין אוכלים שם מצה, מעיקר הדין המבואר בגמ' ובפוסקים מספיק בדיקת חמץ בליל י"ד, שרואה שלא נשאר שם כזית של חמץ הראוי למאכל. והניקיון היסודי שם הוא בגדר חומרא ומנהג טוב שנהגו בו ישראל, שלא ישאר זכר של חמץ בבית.

לגרר הכתלים: מקור המנהג, מבואר בראב"ן (ז: מדפי הספר), הובא ברא"ש (פרק ג' סימן ב'), ונפסק בטור (סימן תמב), ובשו"ע (סימן תמב סעיף ו'), נהגו לגרר הכתלים והכיסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמכו. ומפרש המשנ"ב (ס"ק כח) שאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא, אלא שיש לזה סמך מן הירושלמי. וביאר הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני שבת ח"ג עניני פסח) שחמץ זה שעל הכתלים והכיסאות הוא מאוס (רק שלא נפסל לגמרי מאכילת כלב), כמו כן יש שם רק מעט מאוד, ומעיקר הדין אין בזה חיוב ביעור, למרות זאת בני ישראל קדושים נהגו להחמיר בזה ולגרר הכתלים, ואין ללעוג על מנהג זה.

מסתבר, שהמנהג המקורי היה לנקות היטב המקומות שאוכלים שם, ומתוך כך נתפשט המנהג לגרר ולרחוץ גם שאר המקומות (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קכא הערה ה'). מחשש שאם ישאר חמץ בבית אף שאינו במקום אכילה, יתגלגל מהכא להתם על גבי החפצים והכלים, עד שידבק או יכנס לדבר מאכל, ויאכלנו בלא ידיעה, ועלול ליכשל באיסור כרת (א.מ.).

3. הכשר לבדיקה

הכשר לבדיקה: מקור נוסף למנהג הניקיון לפסח, מופיע בדברי הרמ"א (סימן תלג סעיף יא) וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה. וביאר המשנ"ב (ס"ק מו) ומקורו במרדכי (סימן תקלו) דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד. והמנהג לכבד את כל החדרים כדי שלא יתמהמה, ויוכל לקיים המצוה מיד בתחילת הלילה. לפי טעם זה הניקיון ופינוי הבית מן החמץ, הוא הכשר למצות בדיקה וביעור שחיבו חז"ל, שקשה לבדוק היטב בלי ניקיון.

ברמ"א מוזכר לבצע ניקיון זה סמוך לבדיקה ביום י"ג ניסן, אך מזה נתפשט המנהג, לנקות זמן רב קודם הפסח, שהחכם עיניו בראשו ויודע שביום י"ג וליל י"ד לא יצליח לבדוק ולכבד את כל החמץ שברשותו

וכתב בספר שערי ימי הפסח (עמוד לו) - לרוב מתחילים מיד אחרי פורים את הניקיונות לפסח, ויש מקדימים מט"ו בשבט. ויש מתחילים כבר בחנוכה, והסיק שאין טעם להתחיל בניקיון הבית לפני פורים. והרי מצינו בגמ' (פסחים דף ו.) שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום. ויש סמך לזה במשנ"ב (סוף סימן תלו) גם לענין ההכנות לקראת הפסח.

ברמ"א מוזכר רק כיבוד, להוצאת החמץ בלבד. והעולם מחמירים לנקות ולשפשף את כל הבית ולבצע ניקיון מקיף עם דליי מים ואקנומיקה (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קלב). ועורר הג"ר משה ויא שליט"א (קונטרס הל' פסח עמוד 9) שצריך לזכור למקד את עבודות הניקיון בסילוק חשש חמץ בלבד, ואין שום ענין לעשות 'ניקיון אביב', שכן אבק אינו חמץ.

בגדרי איסור משהו

כלפי חובת ביעור יש נדון אם צריך לבער מכזית, או אפילו פחות מכזית. אבל לגבי איסור אכילה ודאי שכל משהו חמץ אסור באכילה, ואפילו בליעות אסור שאין בו שום משהו ניכר.

והנה בעיקר מה שחמץ אסור במשהו, יש להסתפק אם יש שיעור מסוים לאותו משהו או שאין לו שיעור ואפילו גרגיר אבק קטן אסור. ולא מצינו בפוסקים שידונו מה גודל המשהו ומשמע שכל משהו אסור. ועיין במשנ"ב (סימן תנג ס"ק לח) וכן צריך לזיהר גם כן כשטוחנן ברחיים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח אפילו ברחיים אחרת שהאבק פורח ומתערב יחד ואפילו אם

נאמר דיש ששים מכל מקום לכתחלה יש ליהזר ולכן יעשה מחיצה ביניהם מן הקרקע ממטה עד התקרה, עכ"ל. מפורש שאפילו אבק של קמח יש בו איסור של משהו.

ועיין בשערי תשובה (סימן תנט ס"ק כד) שדן לאסור במשהו קמח אפילו דיעבד, אולם לכתחילה ודאי אסור. ומזה שורש החששות שאולי נדבק על הקירות והדלתות וכדומה, וזה דבר שלעולם אין יכול לדעת כי אינו ניכר להדיא לעין. ולכן במקום שהאבק של הקמח פורח זה מדינא לדקדק בדבר. ושמעתי מחכם אחד שמכאן המקור לאותם הנוהגים לנקות את התריסים ואת הוילונות ואת כל רהיטי הבית שמכיון שכל משהו אסור אולי נדבק משהו שבמשהו לאותו רהיט ובפסח יכנס למאכלו (י.ח.).

והנה ידוע דברי הרא"ש (פ"ג דפסחים אות ב') שכתב וז"ל ולא הארכתי לבאר דברי אביי המיקל קצת בשיעור בדיקת חמץ וכו' לפי שישראל קדושים הם וגוררים ומבערים כל חמץ הנמצא אפילו כל שהוא ואפילו אם נדבק בכותלי הבית, עכ"ל. וכתב על כך הגר"נ קרליץ שליט"א (קובץ ענינים בספר חוט שני ח"ד עמ' שס"ו) למדנו מדברי הרא"ש דההרחקה והזהירות מדברים שאינם על פי דין זוהי מידת הקדושה הראויה לעם ישראל. וע"ע בשו"ת תרומת הדשן (סימן קל"ג) וז"ל ואף כי אין להקל במצוה זו בדיקת חמץ דאחמור בה רבנן טובא וצריך לבדוק בדיקה גמורה לחורין ולסדקין ע"כ

ושמעתי מאמו"ר שליט"א שזה שורש כל החומרות שנוהגים בניקיון לפסח, ואינם מצד חובת ביעור, אלא משום חשש פרקטי שאם לא ינקו את הבית בסוף יכנס לאוכל. וכמו המעשה על אדם גדול שביקש לבטל את ניקוי הקירות, ואמרה לו אשתו שבסוף יאכל חמץ בפסח.

פנינים

זכר לשעבוד מצרים

כאילו הוא יצא: כתב הגרי"מ שכטר שליט"א (קונטרס על פסח) בדרך צחות, כשם שבפסח כל אדם חייב להראות בעצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כך בערב פסח בנקיונות כל אדם מראה בעצמו זכר לשעבוד מצרים.

עבודת פרך: ושמעתי להוסיף בזה, בלשון הפסוק ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. ופירשו במדרש (שמות רבה טו א, תורת כהנים פרשת בהר) שהיו מחליפים עבודת אנשים לנשים, ועבודת נשים לאנשים. עבודת יום ללילה ועבודת לילה ליום.

בערב פסח עלול שיתהפכו היוצרות, האשה סוחבת משאות כבדים שכל השנה רק הבעל מסוגל לסחוב, והבעל מפשיל שרוולים ועושה את עבודת הנשים – ניקיון, קרצוף, ושטיפה (א.מ.). ופעמים בעומס העבודות לילה כיום יאיר, ובשעות הלילה עסוקים בעבודת יום, וביום עוסקים בעבודת לילה.

כאשר ירגיש בחינה של עבודת בערב פסח, ממילא יוכל לשמוח היטב בפסח על חירות ופדות נפשנו.

מעלת הניקיון לפסח

קשר"ק: סגורם של ישראל רבי לוי יצחק מברדישטוב זצ"ל, היה אומר שכשם שנבראים מלאכים קדושים בסימן קשר"ק על ידי תקיעת שופר (כפי שמבואר במחזור לראש השנה לפני תקיעת שופר), כך נבראים מלאכים קדושים בסימן קשר"ק על ידי עבודת הנשים לנקות את הבית מכל פירור של חמץ לכבוד פסח ('בלילה שירה עמי' עמוד תמה).

שכן קשר"ק ראשי תיבות בשפת האידיש – ק'שרן, ש'יערן, ר'יבן (ר'ייניגן), ק'ראצן. גם בלשון הקודש – ק'רצוף, ש'טיפה, ר'חיצה, ק'ידור (ליקוטי ישרים עמוד קמז).

והוסיף מגיד המישרים הגר"י ריזמן שליט"א שהברדיטשובר היה מוסיף בתקיעות ביום ראש השנה, כשאמר שאלו המלאכים שעולים מן התקיעות יפעלו תיקונים למעלה, היה מוסיף ואומר שאם לא מספיק במלאכים שנולדו מן התקיעות יצטרפו אליהם המלאכים שנוצרו מן הקשר"ק של הניקיון לפסח ואז ודאי יתקבלו תפילתנו (ג.נ.ל.).

וסיפר על כך מגיד המישרים הגר"א בידרמן שליט"א בדרך צחות, מעשה שהיה: באשה אחת ששאלה את בעלה מדוע אינו עוזר בניקיון לפסח, הרי זה פועל בשמים ממש כמו התקיעות בסימן קשר"ק, אמר לה הבעל שהוא רק 'המקרא', והיא 'התוקע'.

בן רשע: כתב הרוקח (סימן רפג) הובא בבאר היטב (סימן תסט) שלא יאמר אדם כמה טורח פסח. כי בירושלמי כתוב: רשע מה הוא אומר - מָה הָעֶבְדָּה הַזֹּאת לָכֶם (שמות יב כו) מה הטורח הזה? לדעת הרשע הטרחה מרובה מדי.

ותמה החק יעקב (סימן תסט) על מה סומכים העולם כשאומרים שהטירחה לפסח רבה מדי, עוד הקשה מדוע הפוסקים לא הזכירו את זה לאיסור. וחידש החק יעקב שדברי הירושלמי נאמרו רק לגבי הקרבת קרבן פסח שנראה שחיוב דאורייתא עליו לטורח, אבל בזמן הזה שאומרים על כמה גדרים וחומרות יתירות כמה גדול הטורח, אין קפידא בזה.

בדיקת חמץ - בזמננו'

איך בודקים בית נקי לפסח ?

שאלה: כיום שנהגו לנקות טוב לפני הבדיקה, לכאורה הניקיון מוודא שאין חמץ במקום שניקו, וא"כ מה נשאר לבדוק בשעת בדיקת חמץ, הרי לכאורה מכיון שהוא ודאי נקי שוב חשיב כמקום שאין מכניסים בו חמץ (ערוך השולחן סימן תלב סעיף ה').

ואמנם הרמ"א (סוף סי' תל"ב) מביא שנוהגים להניח פתיתי חמץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. מ"מ הרי הרמ"א מסיק בשם הכל בו שאין בזה חיוב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם ימצא, וא"כ יש לשאול מה שייך לחפש חמץ אחר שניקו היטב ולא נשאר חמץ בבית.

וידוע מה שכתב השעה"צ (תלב ס"ק יב) שבזמננו שמנקים היטב יש לדברי הרמ"א יסוד מדינא, אם כן ברגע שמצא את עשרת הפתיתים יפקע חיוב הבדיקה.

תשובה: נחלקו בזה גדולי הפוסקים האם נשאר חובת בדיקה, ואיזה סוג בדיקה צריך על מקום נקי, ויש בזה כמה דעות כפי שיבואר להלן.

1. המחמירים:

דעת החזו"א, והסטייפלער - הגרי"י קניבסקי זצ"ל (שלמים מציון מצורע תשע"ו), והגר"ח קניבסקי שליט"א (דברי שיח תזריע תשע"ו), והגר"ר מאיר ברנסדופר זצ"ל (כעדות בניו), והגר"ר אברהם ארלנגר שליט"א (ברכת אברהם ח.פ.) וכן שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א וכן נוטה להכריע בספר הלכות חג בחג (פרק ב' הלכה ה') שלמרות שניקו עדיין נשאר חיוב בדיקה גמורה על כל הבית בליל י"ד. כפשטות השו"ע (תלג סעיף יא וציין בבאר הגולה לדברי הראב"ן ויש מציינים לזה מקור מדברי הירושלמי) המכבד חדרו בי"ג ניסן ומכון לבדוק החמץ ולבערו אפילו אם מכון לשם בדיקה (משנ"ב ס"ק מד) ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, מכל מקום צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד.

ופירש המשנ"ב (ס"ק מה) שהכיבוד אינו בדיקה גמורה שמא נשתייר חמץ באיזה גומא, ולכן צריך לחזור ולבדוק שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. וטעם זה שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה מקורו בדברי הגר"א (בדיקת חמץ וביעורו). והטעם בדיעה זו שיש חזקה על המקום שמכניסים בו חמץ, וקבעו חז"ל שדוקא בדיקה כדן בליל י"ד מפקיע חזקה זו. אבל ניקיון אינו מפקיע חשש המצאות חמץ.

מקור קדום לדיעה זו: בספר סדר היום (סדר ביעור חמץ) - וז"ל, ולא יאמר אדם הרי הנשים ובני הבית כיבדו הכל ולא נשאר מקום שלא פינו מה צורך לבדיקה זו כי לא אמצא דבר אפילו הכי לא יסמוך על זה אף על פי שאמת הדבר שבדקו וחפשו הכל המצוה מוטלת עליו הלילה הזה מדברי סופרים לבדוק הכל לכתחילה כאילו לא נעשה דבר. ולשונו משמע קצת דאזיל בשיטת הראב"ן (בתחילת הספר סימן ז'), הובא במרדכי (סימן תקלה), שאין מועיל בדיקה וניקוי קודם י"ד ואפילו אם בודאי אין חמץ, חייב לבדוק משום שלא לחלק בזמן הבדיקה. אך נראה יותר שכוונתו שאין לסמוך בודאות שניקו הכל היטב ולא ימצא עוד כלום ועדיין יש חיוב בדיקה (בדיקת חמץ וביעורו). וכעין זה מבואר בספר מעשה רב (ס"ק ע"ח) - בדיקת חמץ בחורין ובסדקין, ואף על פי שבדק ביום צריך לבדוק לאור הנר אפילו בכל תיבה ואפילו בספרים שמשתמש בהם בשעת סעודה, ונמשך זמן הבדיקה מאוד.

2. המקילים:

דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ: כתב האשל אברהם (להבוטשאטש ריש סי' תל"ג), וכן הביא בספר דעת תורה (סי' תל"ג סעי' ב') בשם הדעת קדושים (לבעל האשל אברהם מבוטשאטש), שאע"פ שבדיקת חמץ צריך להיות דווקא בליל י"ד ולאור הנר, מכל מקום ידיעה בלא ראייה נחשבת כראייה ואין צריך דווקא בדיקה. ולכן באותם דברים שידוע באומדנא ברורה שאחר הניקיון אין בהם עוד חמץ ואין בהם חשש חורים וסדקים, הרי זה כמקום שאין מכניסין בו חמץ.

וכן כתב הגר"י דרזי שליט"א (שבות יצחק פסח פ"ו, הערות פסחים ח: עמוד נט) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שנהפך על ידי הניקיון למקום שאין מכניסים בו חמץ, וכן כותב נכד הגר"ש הגר"י ישראלזון שליט"א (בהגדש"פ עם פסקי הגר"ש) שהגר"ש לא היה בודק במקום שניקו היטב. וכעין זה כתב בהליכות והנהגות להגר"ש (הלכות פסח), ולדעת הגר"ש במקומות שהחמץ מתבער על ידי פעולות אלו, אין צורך לבדוק בנר דוקא. וכעין זה דעת הגר"ש ז' אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ה' ס"ק א' בשם חידושי הגר"ש ז', ספר שלמי מועד) ניקוי הופכו למקום שאין מכניסים אולם זה גופא חיוב בדיקה לודא שאכן ניקו היטב מקום זה.

וכן דעת הגר"ח גריינמן זצ"ל (חידושים וביאורים פסחים דף ח.), וכן שמעתי מהגר"מ סירוטה שליט"א, וכן בירר הגר"ר יעקב פרידמן שליט"א (בשיעורו ער"פ תשע"ו), וכן הורה הגר"י מנת שליט"א (מ.ק.), וכן הכריע הגר"א דינר שליט"א (מים חיים גליון 284 אד"ב תשע"ו), שהבודק ומכבד מקום או כלי באופן שבודאי לא נשאר שם חמץ, שאין בו גומות שיכול להיות שם חמץ מועיל בכל זמן, ואין צריך דוקא לאור הנר ובליל י"ד, דשפיר יכול אדם גם באמצע השנה לכבד ולנקות כראוי ובכך להפוך את המקום למקום שאין מכניסין בו חמץ. ובפשוטו גם ניקוי על ידי קטן או גוי מועיל כי במציאות אין כאן חמץ.

וכן שמעתי מהגר"א"ב קלינמן שליט"א שודאי אפשר לסמוך על הניקיון, דאם לא כן לא שבקת חיי לכל בריה, בשלמא בזמן הגמ' היה לכל אחד בית של ד' על ד', והיה שייך לבדוקו כולו כדין בליל י"ד. אבל בזמננו יצטרך לבדוק בית של כמה חדרים, עם מרפסות וחדרי שירות, ולפעמים גם חניות ומחסנים, ויש שצריכים לבדוק גם רכבים ומשרדים. וגם אם יהא ער כל הלילה לא יספיק לבדוק הכל שאין שם פירווי חמץ. ולכן בהכרח לסמוך על הניקיון והברכה הוא רק על עשרת הפתיתים, וטוב יעשה אם ישאיר פינה אחת שלא ניקה לפסח, כגון פינת החמץ ושם יחול חיוב בדיקה מעיקר הדין.

3. ביאור דעת המקילים

לדיעה זו מה שכתוב בתרומת הדשן ונפסק בשו"ע (סימן תל"ג סעיף יא) ובחיי אדם ובשו"ע הגר"ז ובמשנ"ב (תלג ס"ק מה) שכיבוד ביום י"ג אינו מועיל לסלק חיוב בדיקה, ואפילו עשה בדיקה ביום י"ג לאור הנר בחורין ובסדקין צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד. הרי כבר פירש בשער הציון (ס"ק נו) וכן משמע במשנ"ב שהטעם הוא שמא ימצא חמץ בגומא. וזה שייך רק בכיבוד במטאטא או בבדיקה גרידא שאין ידיעה ברורה שלא נשאר חמץ באיזה סדק או גומא, אבל בזמננו עושים ניקיון יסודי, ופנים חדשות באו לכאן ודאי נהפך דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ.

גם הנימוק הנוסף שכתב המשנ"ב משום שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה זה רק בבדיקה, שאין יכול לעקור חזקת החמץ על ידי דין בדיקה שאינה כתיקון חכמים, אבל אחרי ניקיון מוחלט דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ ומה בכך שעשה זה שלא כתיקון חכמים.

יסוד דיעה זו מבוסס על דברי המשנ"ב (סי' תל"ג ס"ק כ"ד) שבמקום שתרנגולים מצויים אין צריך בדיקה אלא רק כיבוד, כי הפירורים נאכלים על ידי התרנגולים וחתיכות גדולות נאספים על ידי הכיבוד. מבואר, שבמקום שאחר הכיבוד אין שום חשש די בכיבוד ואין צריך בדיקה.

חובת בדיקה

הטעם בדעת המקילים שהובא בפנים שלא צריך לבדוק מקום שניקו, יש לבאר בכמה אופנים:

א. ודאי אין כאן חמץ: בודאות אין כאן חמץ לחפש אחריו ודינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ, והרי המשנ"ב נימק משום חורים וסדקים וכאן רואים שאין חורים וסדקים.

ב. הניקוי נחשב לבדיקה: כמבואר בט"ז (יו"ד קצט ס"ק ד') שבשעת החפיפה בודקת גם כן, שאין לך בדיקה גדולה מזו דאע"פ שאינה רואה במקום שחופפת סגי בהכי ודבר פשוט שאם היא מעיינת ובודקת עצמה בשעת החפיפה דייה בכך ואין צריך בדיקה מיוחדת דוקא, עכ"ד.

ויש להוכיח כן מדברי השו"ע (סימן תנ"א סעיף א') שכתב לענין כלי חמץ, שישפשם היטב. ולא מזכיר בדיקה, כי הניקוי והשפשוף עצמו הוא הבדיקה (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קכ).

ג. **כביעור**: הניקוי נחשב כמו ביעור חמץ שעדיף מבדיקה, שהרי מצות הבדיקה הוא רק הכשר לביעור. וגם אם נשאר חמץ ודאי נעשה מטונף קצת - הגר"ח"פ שינברג זצ"ל (שער המועדים עמוד נז).

ד. **בדיקה ביד**: כתב בדעת תורה (סעיף ב') בשם האשל אברהם (בוטשאטש, תל"ד סעיף א'), וכן הכריע למעשה הגר"ש אלישיב זצ"ל (הערות פסחים דף ח'; שער המועדים עמוד נז) והגר"ש"ז אורבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח פ"ה דבר הלכה אות ג'), שאם בוצע ניקוי יסודי בחורים ובסדקים, באופן שדאג תוך כדי הניקוי שלא ישאר חמץ שוה לבדיקה בנר, שהרי יש כאן בדיקה על ידי משמוש היד, והיד נוגעת בכל החורים ואין חיוב בבדיקה שיהא דוקא על ידי ראייה בעינים, כמו שמצינו בבדיקת נדה שמספיק על ידי משמוש.

וכן דעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שבט הלוי ח"א סימן קלו) לענין כיסים שקשה לבדוק לאור הנר שיכול לבדוק על ידי משמוש היד.

אולם נחלק עליהם הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני פסח פ"ד ס"ב עמוד פה) שאין די בבדיקה וניקוי על ידי משמוש, ואם אין יכול לבדוק הכיסים לאור הנר, יבדקם לאור החמה.

ה. **אם בודק**: מועיל בדיקה תוך כדי הניקוי, כמבואר בגמ' (נדה דף נו.) שבדיקה מועיל תוך כדי כיבוד (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קלא).

איך מפקיעים חזקת מקום שמכניסים בו חמץ

שאלה: מכיון שיש חזקה על המקום שמכניסים בו חמץ, מה מועיל ניקיון, הרי סוף סוף נשאר בחזקתו שהיה בו חמץ, ולא היה בדיקה כתקנת חכמים שיפקיע תורת מקום שמכניסים בו חמץ.

תשובה: יש בזה דעות בפוסקים וכפי שיתבאר.

3 ימים: חידוש נפלא כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל (בהגהות חכמת שלמה על השו"ע) שתלוי אם הניקוי בוצע ב-ג' ימים לפני פסח צריך בדיקה אבל אם הניקוי בוצע יותר מ-ג' ימים לפני פסח אין טעון בדיקה משום שכבר הוחזק ג' ימים כמקום שאין מכניסים בו חמץ שפיר צריך לבדוק מקום שניקו בתוך ג' ימים לפסח.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סוף סימן קס"ו) שהקשה על דברי החכמת שלמה. ועורר הג"ד עקיבא משה שינברגר שליט"א שיש לחוש לדברי החכמת שלמה ולבדוק היטב במקום שניקו תוך ג' ימים לפסח. כי בעצם כיון שנקי אין צריך לבדוק מעיקר הדין, ורק שאי אפשר לעקור תקנת חכמים, ולזה אפשר לסמוך להקל על פי דברי החכמת שלמה, דיותר מג' ימים פקע חזקת מקום שמכניסים בו חמץ.

30 ימים: מאידך שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א על פי פשוט הגמ' (פסחים דף ו') ונפסק בשו"ע (סימן תל"ו סעיף א' וסעיף ב') שיש חיוב בדיקה מל' יום קודם לחג, ולכן רק אם הניקוי בוצע ל' יום קודם לחג חשיב מקום שאין מכניסים בו חמץ, אבל אם הניקוי בוצע בתוך ל' יום לפסח טעון בדיקה, כי ל' יום לפני פסח חל חיוב בדיקה.

פנינים

מדוע נתחדש חיוב בדיקה ?

מדרבנן לא מספיק ביטול: הנה בשביל קיום מצות ביעור דאורייתא היה מספיק לבטל או להפקיר, שבערב פסח יאמר שכל החמץ שיש לי בבית ובכל מקום שהוא אני מבטל אותו ומפקירו כעפרא דארעא.

ומהתורה הוא צדיק גמור אף שיש לו חמץ ברשותו כיון שאינו שלו אינו עובר בבל יראה, כמבואר בגמ' (פסחים דף ה:) שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. אך חכמים חידשו חובת בדיקה וביעור בפועל ולא סמכו על הביטול.

בל יראה - לדעת רש"י (פסחים דף ב: ד"ה בודקין) טעם חיוב הבדיקה הוא כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, וביאר הר"ן (ריש פסחים) כוונת רש"י, שיש לחוש שאפילו אומר בפיו שהוא

מפקיר חמצו, אך בלבו אינו מבטלו בלב שלם שאינו רוצה להפסיד ממונו, לכן חייבו חכמים לבדוק ולבער ולא לסמוך על הביטול.

שמא יבוא לאכלו - לדעת תוס' (פסחים דף ב: ד"ה אור) הטעם שהחמירו חכמים לבדוק את החמץ ולבערו, ולא הסתפקו בביטול בלבד, כי אם ישאר החמץ בביתו יש לחוש שמא ישכח ויבוא לאכול את החמץ כיון שכל השנה רגיל בזה, לכן חייבו חכמים לבדוק ולבערו מן העולם. שני הטעמים הובאו **במשנ"ב** (סימן תל"א ס"ק ב').

מדרבנן לא מספיק בדיקה: ומבואר בר"ן (פסחים דף ב. ו: מדפי הרי"ף), ונפסק **במשנ"ב** (סימן תלד ס"ק י') שמדאוריתא אין צריך לבטל אחר הבדיקה, דכיון דכבר בדק ועשה כל מה שצריך אינו עובר בבל יראה מדאוריתא.

ורק מדרבנן הצריכו ביטול כמבואר בגמ' שמא ימצא בפסח גלוסקא יפה שאינה מתבטלת (ורק פירורין דלא חשיבי מתבטלין מעצמם) ופירשו רש"י ותוס' שיש חשש שישהה מעט קודם שישרפנו, ויעבור אז על בל יראה. אבל אם יבטלנו שוב אינו עובר בכל גווני על בל יראה.

'ברכה על הבדיקה'

ברכה לבטלה?

שאלה: קשה, מכיון שכיום מנקים היטב את הבית לפני פסח, ולדעת הרבה פוסקים (הובא בגליון הקודם) אם בוצע ניקיון יסודי שלא סביר שנשאר שם חמץ, נהפך להיות דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ, אם כן איך אפשר לברך ברכה על בדיקת חמץ, הרי יש כאן חשש ברכה לבטלה ?

תשובה: בשאלה זו התחבטו הרבה מגדולי ישראל, וייסדו שגם לדעות שמקום נקי לפסח אין בו חובת בדיקה, עדיין יכול לברך על בדיקת חמץ במקומות הנקיים, מהטעמים שיפורטו להלן !

1. **לדעת המחמירים:** הנה לפי דעת המחמירים (הובא בגליון הקודם) שניקיון אינו מפקיע תורת מקום שמכניסים בו חמץ, ברור שמברך על החובה לבדוק את כל הבית בנר בליל י"ד להפקיע את החזקה שיש במקום זה חמץ. ולפי דיעה זו גם אם הכניסו כבר את החפצים לארון, טוב יעשה אם יחזור ויוציא את החפצים מן הארון ויבדוק היטב.

2. **פתיתים שפיזרו:** גם לדעת המקילים שמקום שניקו אותו פקע חיוב בדיקה, הרי מנהגנו כדברי הרמ"א (סוף סימן תלב) לפזר פתיתים בכל הבית, ושפיר חל חובת בדיקה וברכה על כך, דכעת יש כאן מקום שמכניסים בו חמץ. וכתב בשער הציון (תלב ס"ק י"ד) בשם הפתחי תשובה דכיום שהמנהג לכבד הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד יש למנהג זה יסוד מדינאי. וייסד הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות פסחים ח: עמוד נט) שכיום הניקיון הוא ודאות שאין חמץ, ולכן מעיקר הדין צריך להניח הפתיתים, ואם לא הניחום אין לברך על הבדיקה, שכן גם ללא בדיקה בנר יודע שהבית נקי שהרי אין בזמננו חורים וסדקים. ובלשון השעה"צ שכתב שבזמננו יש לזה יסוד מדינאי משמע שאין זה ברכה לבטלה, הינו משום שבזמן השעה"צ היה חורים וסדקים ושייך עליו תורת בדיקה. אבל בזמננו אם ניקה היטב אין סיכוי למצוא כזית חמץ שחייב בביעור ואין כאן תורת בדיקה כלל, ולא שייך לברך על ביעור חמץ כאשר החמץ כבר מבוער ומבורר.

3. **לברר אם ניקו מקום זה:** אולם נחלק עליו הגרש"ז אוירבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח פ"ה ס"ב), וכך היה משיב לשואליו (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קלג), שגם בזמננו שמנקים היטב חובה לברך אפילו אם לא הניח את עשרת הפתיתים, שיש חיוב לבדוק ולודא בכל מקום ומקום, שאכן ניקו אותו כראוי והצליחו לסלק את כל החמץ, ואם לא ינקהו עכשיו. גם חובה לבדוק אם לא הכניסו חמץ לאחר הניקיון. והבודק בדיקה כזו יכול לברך על קיום המצוה, אפילו לא הניח פתיתים וגם אם בסופו של דבר לא מצא כלום. וכן שמעתי מהרבה מורי הוראה שליט"א, וכן שמעתי מהגרי"א כהן שליט"א, וכעין זה שמעתי בשם הגר"מ ידלר

שליט"א, שבדיקת חמץ כיום הוא בגדר 'פיקוח וביקורת' על כל הבית, מה ניקו ומה לא - וגמר הניקיון בשעת הצורך (י.א.ל.).

4. **בשום מקום משהו:** ודעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"א עמוד כד) שראוי להשאיר מקום מסוים בבית שלא נוקה כדין שיהא חיוב בדיקה שם לכל הדעות. וזה על פי מה שכתב האשל אברהם (להבוטשאטש ריש סי' תל"ג), שמכל מקום יקיים בדיקה כתקנת חז"ל 'בשום מקום משהו', ולכאורה כוונתו שישאיר מקום שלא ינקו אותו ושם יקיים חובת בדיקת חמץ. וגם מקום קטן סגי לקיום חובת בדיקה, כמבואר במ"א ובאר היטב (סימן תלג ס"ק יב) ובשעה"צ (תלג ס"ק ה') שיכול לבדוק הכל קודם לפני ליל יד, ובליל י"ד יבדוק מקום אחד או חדר אחד. וכע"ז מבואר במשנ"ב (תלג ס"ק ו').

5. **לא מועיל ניקוי ובדיקה קודם י"ד:** ניקוי שבוצע קודם ליל י"ד, נשאר חובת בדיקה, לדעת הראב"ן (בתחילת הספר סימן ז'), והמרדכי (סימן תקלה), ויסודו בירושלמי (פ"ק ה"א) שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה. ולכן אפילו אם שבדק ביתו לאור הנר בליל י"ג צריך לחזור ולבדוק מחדש בליל י"ד בנר ובברכה, אף שיודע שבודאי אין שום חמץ, שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. ובזמן הבדיקה חייבו חכמים לבדוק דוקא בליל י"ד, ולשיטתו גם ניקוי מוקדם לא יועיל.

אכן להלכה נפסק במשנ"ב (תלג ס"ק א') בשם רוב האחרונים דלא כראב"ן, ומועיל בדיקה קודם י"ד. ומבואר מדברי השער הציון (ס"ק ה' וס"ק נו) דבמקום הצורך מותר אפילו לכתחילה, אם משייר חלק מביתו לליל י"ד. ואם כן יוצא שמעיקר הדין מועיל ניקוי מוקדם.

וכתב בנטעי גבריאל (פסח ח"א פרק כג הערה ז') בשם הגה"ק מפא"א זצ"ל, וכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א (הגדש"פ מועדים וזמנים בסוף הספר) ובספר סידור פסח כהלכתו (פי"ג הערה 1), וכן כתב הגר"צ פלמן זצ"ל (שלמים מציון מצורע תשע"ו) שבכל הארונות ומגירות שמכניסם אותם לפסח ויש טורח לסלק כל החפצים ולהחזירם למקומם, בליל בדיקת חמץ, יבדוק אותם אחר הניקוי בלילה לאור הנר בלי ברכה, או ביום במרפסת, או נגד חלון פתוח, ושוב אין לו חיוב לבדוק בליל י"ד.

ולא חשיב שעוקר תקנת חכמים. א. שכלפי זה יכול לסמוך על האחרונים שהובאו בשעה"צ (תל"ג ס"ק ה') שאפשר לבדוק לכתחילה בליל י"ג. ב. יתקים התקנה בבדיקה בברכה, במה שבדק את שאר הבית במקום שלא בדק שם את החמץ מקודם.

6. **בדיקה כל דהוא בלא חיפוש היטב:** כתב בשערי תשובה שנוהגים המוני עם שעושים בדיקה קלושה בליל י"ד. וכן כתב בספר דעת תורה (סי' תל"ג סעי' ב') בשם הדעת קדושים (לבעל האשל אברהם מבוטשאטש), וכן בשו"ת קנין תורה (חלק ב' סימן קכב), שרוב העולם סומכים על זה, ומהאי טעמא בליל י"ד מספיק לעשות בדיקה ככל דהוא לאור הנר, ואין צריך חיפוש היטב.

וכן מורים למעשה הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל עמוד פב), ובנו הג"ר יהודה פישר שליט"א, והג"ר יעקב הורביץ זצ"ל מאופקים (מ.ז.) שבמקום נקי לפסח מספיק בדיקה קלושה מלמעלה לראות שאכן המקום נקי, אפילו בשעת הניקוי קודם י"ד ביום, ומספיק לזה פנס ובדיעבד מספיק אור הפלורסנט בלבד ואין חיוב לבדוק עם נר. והורה הג"ר אברהם דוב ליטמנאוויץ שליט"א שמספיק לזה בדיקה של אשה, (ואין מועיל קטן או גוי, שאין בהם קיום של חובת בדיקה).

אכן עיין בשלמים מציון (מצורע תשע"ו) שהקשה דדברי השערי תשובה תמוהים, הלא החפצא של בדיקה הוא בדיקה וחיפוש בבית כדי לראות שאין שם חמץ, ואם הוא עושה את הבדיקה בהעברה בעלמא איך אפשר להחשיב את זה כבדיקה הרי באופן כזה אינו בודק כלום. ואיך יברך בבדיקה שכמעט ואינו בודק כלל, כי אם בהעברה בעלמא ע"כ. ואולי יש

לתרץ קושיתו לפי דברי הגרש"ז אורבאך זצ"ל שצריך לודא שאכן ניקו היטב בכל המקומות, ושפיר נחשב זה לבדיקה כדין.

7. **שקית חמץ:** עוררו הגר"י מנת שליט"א (מ.ק.) והגר"מ ברנסדופר שליט"א (ח.ר.) שאם אחרי שניקה את המקרר המשיך להכניס שם חמץ בשקיות אטומות חוזר להיות דינו כמקום שמכניסים בו חמץ וצריך בדיקה אולי השאיר שם שקית של חמץ, ועוד שיתכן שנפלו פירורים בהכנסת ובהוצאת החמץ מהשקיות.

עוד הסבר איך מברכים היום על הבדיקה

חיפוש גומות: כתב הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני עמוד ס"ג) לבאר את דברי השו"ע (סי' תל"ג סעי' י"א) 'המכבד חדרו ב"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד', וביאר המשנ"ב (ס"ק מ"ה) 'שהכיבוד אינו בדיקה גמורה שמא נשאר חמץ באיזה גומא, ואפי' אם בדק לאור הנר בחורין ובסדקין ג"כ צריך לחזור ולבדוק בלילה ככל ישראל שלא תחלק בין בדיקה לבדיקה', כותב החוט שני שהבדיקה היא הא גופא, לברר שאין גומות שיכול להתפס שם חמץ וכן לברר שבאמת ניקו את המקום כמו שצריך.

עינינו רואות: והוסיף שם בחוט שני (עמוד ס"ד), 'ולפלא על אותם שמקילים במצות בדיקת חמץ או שפוטרים מלבדוק מקומות שכבר כיבדום ורחצו היטב ב"ג על סמך שאין שם גומות, כמו ארונות מטבח שמצופים בפורמיקה או מקררים של זמנינו שלכאורה במבט שטחי אין שום גומות, ומוסיפים לטעון שאחרי הכיבוד הוא נחשב כמקום שאין מכניסים בו חמץ.

וזה אינו, שענינו רואות שישנם פעמים שאחרי הכיבוד לפסח מוצאים בפינות ובזוויות וכיוצ"ב פירורי חמץ או איזה פינה שלא ניקו היטב או לא ניקו כלל, וכל זה בכלל גומות. ואין הכי נמי אם רואה בבדיקת חמץ שאין גומות וכיוצ"ב הרי המקום בחזקת בדוק. ומה להם לזלזל ולהפחית במצוה שיסודה לבדוק ולברר שאין ברשותנו חמץ' עכ"ל.

ועיין במה שכתב החוט שני (עמוד פה) שהמנקה כלי אינו טעון בדיקה, משום שכל הבדיקה הוא לבדוק שמא נשאר חמץ בחורים ובסדקים, ובדבר שאין בו חורים וסדקים אין שום חשש.

לשיטת החזו"א: והעירו שדברים אלו מובנים רק לפי דעת החזו"א (או"ח סי' קט"ז סוף ס"ק י"ג) שיש חובת בדיקה וביעור גם על פירורים פחות מכזית כל שראוי למאכל, ולכן צריך לבדוק גם אחרי הניקיון האם נשאר פירורים.

אבל לדעת המשנ"ב (סי' תל"ג שעה"צ ס"ק ל"ג, וכן סי' תמ"ב שעה"צ ס"ק ס', וכן סי' תמ"ד מ"ב ס"ק ט"ו) שעל פחות מכזית אין חיוב בדיקה וביעור, כמעט ולא שייך אחרי הניקיון למצוא כזית שלא נוקה.

המכריעים:

סברא מכרעת - כתב הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני פסח פ"ב ס"ק ט' עמוד פה פז) גם כיום שייך גומות, ונשאר חיוב בדיקה לודא שלא נשאר חמץ בפינות. אולם במקום שאין חשש גומות, כגון כלים שניקו אותם היטב ואין בהם חורים וסדקים, אין טעון בדיקה. והסברא לכאורה בדברי הגר"נ שבעצם הוא אוחז שזה נקרא עדיין מקום שמכניסים בו חמץ ורק שאם לא שייך שישאר שם חמץ אז לא צריך לבדוק כי אין עליו שם בדיקה, ולכן מובן הכרעתו לגבי כיסים שאם כיבס את הכיסים כלפי חוץ אין טעון בדיקה כי לא שייך שישאר חמץ, אבל אם הכיסים כלפי פנים ששיך בעולם שישאר ממילא נשאר חיוב בדיקה כעיקר הדין. אכן לדעת המחמירים כפי שאמר הגר"מ ברנסדופר זצ"ל בשיעורו ערב פסח (נ.נ.ל.) שנשאר חיוב בדיקה גם במקום שלא שייך שנשאר שם חמץ, כגון על גבי השיש במטבח, כי רק בדיקה מפקיע את החזקת מקום שמכניסים בו חמץ.

וזה כעין דברי הרב ספטימוס שליט"א (בספרו שער המועדים) שיש לחלק איך ידוע שאין בו חמץ, שאם ידוע מכח ניקוי גמור כגון במים וסבון, שם לדעת רוב הפוסקים נחשב מקום שאין מכניסים בו חמץ שהופקע הסיכוי שישאר שם חמץ, אבל יש מקום שידוע רק מכח הבדיקה שראה תוך כדי

הניקיון שאין שם כלום ושם אין ודאי גמור, והרי התרומת הדשן שכתב לא תחלק בין בדיקה לבדיקה זה שייך רק כשיש תורת בדיקה עדיין כשלפני זה בדק אז שייך לא תחלק (מ.ק.)

באופן אחר - שמעתי מהגרי"י טשזנר שליט"א שאם ניקה ושוב לא נגע בו כלל חשיב מקום שאין מכניסים בו חמץ, אבל ברוב המקומות בבית שגם אחרי הניקיון ממשיך להשתמש בו, למרות שנהר לא להכניס שם חמץ, מכל מקום עדיין צריך בדיקה כדין, שזה בכלל מקום שמכניסים בו חמץ, ומספיק בדיקה קלושה מלמעלה שאכן המקום נשאר נקי. אבל אחרי בדיקת חמץ כבר יש זהירות יתירה ולא חיישינו אולי חזר והכניס שם חמץ.

באופן נוסף - שמעתי מהגרי"א כהן שליט"א (מבית שמש) שודאי לכתחילה צריך לבדוק היטב בנר בלילה בכל מקום שמנקה, אולם בדיעבד שכבר החזיר את כל החפצים לארון אין חייב לחזור ולפנות את הכל כדי לבדוק בנר, וכלפי זה יוכל לסמוך על סברת המקילים שמתקיים חיוב בדיקה על ידי הניקיון בצירוף בדיקה מלמעלה לוודא שאכן מקום זה נקי היטבלפני פסח חל חיוב בדיקה.

פנינים

חובת בדיקה וביעור !

במשנה (פסחים דף ב.) מבואר שיש חיוב לבדוק את החמץ בליל י"ד ניסן. הבדיקה הוא תחילת הביעור, שבכדי לבער את כל החמץ למחרת, צריך כבר מיום לחפש את כל החמץ, ולהניח בקרן זוית את כל החמץ העומד להשרף מחר.

כך מבואר **במשנ"ב** (סימן תל"ב ס"ק ג') שלכן נוסח הברכה על הבדיקה היא 'על ביעור חמץ', כיון שהוא לצורך הביעור הוי מעין הביעור. ואין מברכין 'על בדיקת חמץ' דאין זה סוף מצותו.

מה מברכים בבדיקת החמץ ?

בגמרא (פסחים דף ז.) מבואר: אמר רב יהודה הבודק צריך שיברך. מאי מברך, רב פפי אמר משמיה דרבא אומר לבער חמץ. רב פפא אמר משמיה דרבא: על ביעור חמץ. והלכתא: על ביעור חמץ.

כך נפסק **ברמב"ם** (הלכות חמץ ומצה פרק ג הלכה ו) **ובשו"ע** (או"ח סימן תלב סעיף א) קודם שיתחיל לבדוק יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ.

'ביעור פירורים'

שיעור ביעור חמץ

כזית: נחלקו תנאים **במשנה** (ביצה ב.) מהו שיעור חמץ החייב בביעור. לדעת בית שמאי: שאור בכזית, וחמץ בככותבת. ואילו לדעת בית הלל: זה וזה בכזית. ומבואר בגמ' (ביצה ז:) שכלפי איסור אכילה ברור שמתחייב בכזית, כמו שאור. והמחלוקת הוא רק לענין ביעור לבית שמאי לא לומדים ביעור מאכילה וחמץ בככותבת, ולבית הלל לומדים ביעור מאכילה וגם חמץ הוא בכזית.

חצי שיעור: נחלקו האחרונים האם בפחות משיעור כזית, יש עדיין איסור דאוריתא ככל חצי שיעור של איסורי אכילה. לדעת המג"א (תמ"ב ס"ק י'), והפמ"ג (א"א סימן ש"מ ס"ק ב'), והגרע"א (הג' לשו"ע סימן תמד), גם בחצי שיעור יש איסור בל יראה. אולם לדעת השאג"א (סוף סימן פ"א) אין איסור בל יראה בחצי שיעור, כי טעם איסור חצי שיעור הוא משום 'חזי לאצטרופי' וזה שייך רק באיסורי אכילה שעובר למפרע מתחילת האכילה, ולא באיסור בל יראה שחצי הוא היתר גמור.

גם הפנ"י (ביצה ז:; שו"ת סימן ט"ו) נוקט שאין איסור חצי שיעור בבל יראה. מטעם אחר, שרק באיסור אכילה אף שאין בו הנאת מעיו אבל הנאת גרונו מיהא איכא, אבל בל יראה כל שהוא פחות מכשיעור לא חשיב כלל והוי כמו פירורין דממילא בטלי, ולא עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו. ועיין בשערי תשובה (סוף סימן תמ"ב) נימוק נוסף בשם החכם צבי (סימן פ"ו). [ועיין משנ"ב דרשו סימן תמב הערה 52, בנדון זה האם בל יראה אסור גם בחצי שיעור].

1. ביטול ובדיקת פירורים

בל יראה: לסיכום הקטע הקודם, איסור דאוריתא של בל יראה נאמר רק בכזית, ויש מחלוקת אם בפחות מכזית אסור מצד חצי שיעור. וכעת נשאר לנו לברר האם יש בפחות מכזית חובת ביטול ובדיקה.

ביטול: חובת ביטול, ודאי שאין בפירורים פחות מכזית, כמפורש בגמ' (פסחים דף ו:; דפירורים ממילא בטלי, ולכן אין צריך לבטלם. וביארו המפרשים דמתבטל ממילא דלא חשיבי משום שנדרסים ברגלים. מכח זה אומרת הגמ' שהטעם שהבודק צריך שיבטל, הוא גזירה משום שמא ימצא אחר זמן האיסור גלוסקא יפה בשיעור כזית (פר"ח סימן תמ"ד סעיף ד') שאינו בטל מאיליו, ויעבור עליו בבל יראה.

בדיקה וביעור: הנה הגמ' עוסקת רק בדין ביטול, אבל לגבי חובת בדיקה וביעור אין הגמ' מפרשת מה הדין בפירורים. וידוע דעת המשנ"ב (סימן תמ"ב ס"ק מ"ו, שעה"צ תל"ג ס"ק ל"ג) שכיון שאין דין ביטול דממילא בטלי, כך גם אין מצות בדיקה וביעור. והדגיש המשנ"ב (סימן תמ"ב ס"ק מו) שזה דוקא בכלי שאין משתמש בו בפסח, אבל בכלי שמשתמש בו בפסח חייב לבדוק ולבער אפילו משהו שלא יכנס למאכלו. אכן לדעת החזו"א (סי' קט"ז סקי"ג ד"ה והגר"א) מה שאמרו בגמ' פירורים לא חשיבי ואינו עובר עליהם בבל יראה, זה דוקא לענין שאין צריך לבטלם, אבל עדיין יש חשש שיבוא לאכלו, ובחשש זה לא חילקו בין פירורים לגלוסקא שיש בה כזית. ויש לנו לברר פלוגתת המשנ"ב והחזו"א, שיטתם וראיותיהם, לכאן ולכאן.

2. שיטת המשנ"ב בכמה מקומות

1. **עריבות:** מבואר בדברי השו"ע (תמ"ב סעיף י"א) ומשנ"ב (ס"ק מ"ו) דעריבות שלשין בהן חמץ אם לא נשאר בהם כזית חמץ אין צריך למכור לגוי, ויכול להצניעם ברשותו ולא להשתמש בהן בפסח.

2. **תרנגולין:** עוד מבואר בשעה"צ (תלג ס"ק ל"ג) דפירורין במקום שתרנגולין מצוין אין חיוב בדיקה וביעור, דעל הצד שיש פירורין הרי פירורין ממילא בטלי.

3. **ביום טוב:** אחר זמן האיסור שאין מועיל בו ביטול, כתב בשעה"צ (תנ"ט ס"ק מ"ח) בשם המגן אברהם דהא דמועיל שיבטל ביום טוב פירורים פחות מכזית קודם שיחמיץ, דוקא כשאין בכל כלי

כזית בצק דבוק, דאם יתקבץ כזית צריך לבער אף לאחר ביטולו. הרי להדיא שפחות מכזית אין טעון ביעור אם חל עליו ביטול כדין.

4. כיבוד: מבואר **בשעה"צ** (תמ"ב ס"ק ס') דאם מכבדין ומצטרפין הפירורין לכזית, חייב לבער פירורין. ואילו מתקבצין יחד, אין צריך לבער פירורין פחות מכזית, אע"ג שבכל הבית יחד יש כזית ואינו כמו בכלי שהכלי מצרף כל הפירורים לכזית, עכ"ל. הרי דבפחות מכזית ברור שאין חיוב בדיקה וביעור. וכן מבואר **במשנ"ב** (ס"ק לו) **ושעה"צ** (אות ס') בשם **הב"ח והגר"א** דבית אינו מצרף, ורק בפירורים ביחד בשיעור כזית חייב בביעור, וכעין שמצינו בתרו"מ דכלי מצרפן ליחשב מן המוקף, ובית אינו מצרפם רק אם נוגעים זה בזה, (י.ל.).

לדיעה זו לא רק שאין צריך לבדוק ולחפש אחריהם, אלא אפילו אם רואה אותם אינו מחוייב לבערם, כמבואר גם **במג"א** (סימן ת"ס ס"ק ב', סימן תמ"ד ס"ק ו', סימן תמ"ד ס"ק י"ח), ואף לענין חיוב ביעור כמבואר **במחצית השקל** (שם), וכן מבואר גם **במהר"ם חלאוה** (פסחים דף ו:), ועי' גם **בביאור הגר"א** (סי' תמ"ב סעי' י"א), וכן **בפנ"י** (ריש פסחים) מביא **מהרא"ש** (שם פ"א סי' ט') שאין צריך לבדוק אחר פירורין דהא קים לן שאינו מוצא אותם בבדיקה, אם כן אין מה לחייבו לחפשם. ולדיעה זו בבדיקת חמץ אין צריך לחפש פירורים שהם פחותים מכזית אלא רק בגודל כזית, שעל זה חל חיוב כל יראה דאוריתא, וחובת בדיקה וביעור שקבעו חז"ל.

3. ההבדל בין בצק לפירורי לחם

צירוף: לגבי בצק בסדקי עריבה, מבואר **בשו"ע** (סימן תמב סעיפים ז' ח' י"א), שאם הפירורים הקטנים יכולים להצטרף לכזית חייב בביעור. ואם בצירוף הכל הבצק שבסדקי העריבה הוא פחות מכזית, הביא **המשנ"ב** (סימן תמ"ב ס"ק ל"ג) מחלוקת **הפוסקים**, לדעת **רוב הפוסקים** רק כזית חמץ חייב בביעור. אבל לדעת **הרבה פוסקים** אפילו פחות מכזית חייב בביעור. וכתב **המשנ"ב** שזה דוקא כשראוי לאכילה קצת, אבל אם היה מטונף קצת ופחות מכזית אין צריך לבער לכולי עלמא.

בצק מצטרף: וקשה מדוע **המשנ"ב** הזכיר את השיטות המחייבים בביעור בפחות מכזית רק כאן לגבי עריבה, ואילו בגדרי חיוב בדיקה כתב בפירוש **בשעה"צ** (סימן תל"ג ס"ק ל"ג) שעל הצד שיש פירורים במקום שאוכלים שאין טעון ביעור דממילא בטלי.

ויש ליישב לפי מה שכתב **בפר"ח** (תמב סעיף ז' סעיף ח', סימן תמד), שדוקא בבצק חייב לבער אם יש בין כולם כזית, אבל פירורים של דבר אפוי, ממילא בטלי אפילו שיש בין כולם כזית. דלא שייך למימר בהו זימנין דכניש להו ונפול גבי הדדי. ואם **המשנ"ב** סובר כמו **הפר"ח** מובן היטב שגם לדעת המחמירים ומחייבים ביעור גם על פחות מכזית, הוא רק בבצק בעריבה שמכיון שנדבק ויכול להצטרף יש לו חשיבות, ואם יש בין הכל כזית חייב בביעור, וכשאיין בין הכל כזית מחלוקת אם חייב בביעור מחמת שיכול להצטרף, אבל סתם פירורים ממילא בטלי.

כעין חילוק זה מבואר **בשעה"צ** (סימן ת"ס ס"ק ט"ז) בשם **המהרי"ל**, דאף דלעיל (משנ"ב סימן תלד ס"ק ו') נתבאר דפירורין אין צריכים ביטול דממילא בטלי, היינו פירורי לחם דכל פירור הוא בפני עצמו, ולכן אף שיש בין כולם כזית הרי זה בטל מאיליו, כיון שעדיין לא נתקבצו יחד. משא"כ בבצק אפשר דעל ידי כיבוד הבית יתקבצו יחד לכשיעור כזית, ושיעור כזה אינו מתבטל מאיליו. ולכן צריך לעשות ביטול בפירוש.

בירור שיטת החזו"א, בגיליון הבא.

בדיקת כיסים

צריך בדיקה: הכיסים של הבגדים, יש להם דין מקום שמכניסים בו חמץ וטעון בדיקת חמץ כדין. כמבואר **ברמ"א** (סימן תלג סעיף י"א) והכיסים ובתי יד של בגדים שנותנים בהם לפעמים חמץ צריכין בדיקה. וכתב **המשנ"ב** (ס"ק מ"ז) שהעולם נוהגין רק לנער הכיסים בשעת הביעור, ונכון לבדוק אותם בשעת הבדיקה. מאידך מבואר **באשל אברהם** (בוטשאטש) שבתי ידיים אין צריכים בדיקה כליל י"ד, משום שאין שייך להסמיק להם נר משום סכנת דליקה, ולכאורה הוא הדין בכיסי הבגדים.

לימוד זכות: וכתבו הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קל"ו) והגר"מ שטרנבוך שליט"א (הגש"פ מועו"ז דיני בדיקת חמץ אות ה') שיש ללמד זכות, על שאין נוהגין לבדוק כיסי הבגדים בליל י"ר לאור הנר את כיסי הבגדים, כיון שמנקין אותם היטב בימים שלפני פסח, ומקפידים לא להכניס שוב שם חמץ. וטוב לנקותם ביום במרפסת או נגד חלון, וכך יצא בהם דין בדיקת חמץ. והוא הדין שיש ליזהר לנקות היטב את קפולי המכנסיים סמוך לעקב, שמצוי שנכנס שם פירורי חמץ.

כיסים בחוץ: וכעין זה כותב הגרא"י דינר שליט"א, בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והגר"נ קרליץ שליט"א (מים חיים אד"ב תשע"ו גליון 284) שאם הכיסים היו בחוץ בשעה שהכניס אותם למכונת כביסה, אין צריך בדיקה כלל ואם הכיסים היו בפנים מספיק להעביר את היד בפנים, ולמשש ולראות שלא נשאר שם דבר גדול. והוסיף בספר **שערי ימי הפסח** (עמוד מה) שאין חיוב לנקות מפירורים אלא רק ממשות חמץ. אכן בבגד שילבשו בפסח, כדאי להבריח את הכיס מפירורי חמץ, כי כשמכניס ידו בכיס עלול פירור חמץ להדבק לידו, וכשנוגע באוכל ידבק בו ויאכלנו, ואף שמעיקר הדין אין צריך לחשוש כל כך, מכל מקום בפסח מחמירים גם בחשש רחוק.

למעשה: כך היו נוהגים החזו"א, והסטייפלער הגר"י קניבסקי זצ"ל (אורחות רבנו פסח אות י"ז), שהיו סומכים על היתר זה לענין הבגדים שנתכבסו ונוקו היטב לכבוד החג והיו מסודרים בארון, ולא היו בודקים את הבגדים עצמם בליל י"ד, רק את המדפים שעליהם מונח הבגדים היו בודקים. כך גם מנהגו של הגר"ח קניבסקי שליט"א (כמבואר בספר 'אלא' ד' אמות של הלכה, הלכות פסח עמוד קנב) שהבגדים המכובסים אם קודם הכיבוס הוציאו כיס הבגד לא בודק, וכן בערימת בגדים מכובסים אינו בודק בין בגד לבגד. אבל בודק את מקום הבגדים, ואם המדף בארון הבגדים מכוסה בעטיפה, אם אינו מחובר מוציא ובודק את המדף.

וקשה מה הסברא בזה הרי החזו"א והסטייפלער והגר"ח קניבסקי מחמירים לבדוק את כל הבית כפשוטו, ולא מסכימים עם סברת המקילים שהנקיון הופכו למקום שאין מכניסים בו חמץ, ולכן בודקים את המדפים של הבגדים, ואם כן תמוה מדוע לגבי כיסים כן סומכים על סברא זו.

וכנראה ההבדל, שבעיקרון נשאר חיוב בדיקה שקבעו חז"ל גם אחרי הניקוי כי סוף סוף הניקיון אינו ודאי, ועדיין יתכן שנשאר שם חמץ. אולם כאשר הכיסים בחוץ אין מציאות בעולם שישאר שם חמץ ומה יבדוק. ועיין מה שכתב בכל זה, בספר **פסקי תשובות** (סימן תלג אות ז').

מה מועיל הנחת פתיתים פחות מכזית ?

שאלה: השערי תשובה (סימן תל"ב ס"ק ג') מביא מהחיד"א בשם שו"ת זרע אמת שהמניח פתיתין קודם הבדיקה כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, כמבואר ברמ"א (סוף סימן תל"ב) צריך לדקדק שתהיה כל חתיכה פחותה מכזית, כדי שאם יחסר אחד לא יצטרך לחזור ולבדוק את כל הבית אלא סגי בביטול.

וקשה, בשלמא לפי הדעות שיש חיוב בדיקה וביעור גם על פחות מכזית, שפיר מועיל הנחת הפתיתים שלא יהא ברכתו לבטלה, כיון שגם משום חתיכות אלו תקנו חכמים בדיקה וביעור. אבל לפי השיטות שעל פחות מכזית כלל לא חייבו בבדיקה וביעור, אם כן מה הועלנו בהנחת פתיתים אלו, הרי עדיין ברכתו לבטלה אם לא ימצא חמץ כי כל חתיכה פחותה מכזית.

תשובה: וביאר הגר"י דרזי שליט"א (שבות יצחק) לפי מה שמבואר בשו"ע (סי' תמ"ב סעי' ח') ששני חצאי זיתים בבית חייב לבער, מפני שפעמים מקבץ אותם בזמן שמכבד את הבית, ואז יהיו שניהם במקום אחד, וגם עשרת הפתיתים יש בין כולם כזית ולכן יש חובת ביעור לבדוק ולבער אם יצטרפו כולם יחד למקום אחד ויהא בהם כזית יתחייבו בביעור, אף שבכל אחד לחוד אין כזית [אכן יש לתמוה על דבריו ממה שכתב בשעה"צ (סימן ת"ס ס"ק ט"ז) שבצק חמור ואסור בכך שראוי להצטרף, ובפירורי לחם אין חובת ביעור בפחות מכזית כל זמן שלא הצטרף בפועל. עוד יש לדון שהרי כיום נהוג שמניחים את הפתיתים בתוך שקיות ניילון וראיתי מובא שגם הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה נוהג לעטוף את פתיתי החמץ עם נייר כסף, ויש לדון אם גם בזה יצטרפו לשיעור כזית אם יתקבצו יחד, וצ"ע]. ולו יצויר שלא ימצא בבדיקתו מספר פתיתים בשיעור שאם יצטרפו כולם יגיעו לשיעור כזית,

לא יעזור ביטול, אלא יצטרך לבדוק מחדש. אכן יש שנוהגים (מ.ש.) כפי שכתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א (הגדש"פ מועדים וזמנים), שאחד מעשרת הפתיתים כן יהא בשיעור כזית, כדי שיחול חיוב בדיקה לכל הדעות (ש.ר.).

פנינים

חומר איסור חמץ

אסור בהנאה: הרבה חומרות מצינו בחמץ בפסח, יותר מכל איסורי אכילה. שאסור בבל יראה ובל ימצא, ואסור מן התורה באכילה במשהו, והאוכלו ענוש כרת, ואסור בהנאה.

אפילו משהו: חמץ בפסח אסור מן התורה באכילה במשהו, ואם נתערב בדבר אחר - בטל בשישים כמו בשאר איסורים, וחז"ל גזרו שאף חמץ שנתערב אוסר במשהו, ואסרוהו אף בהנאה כמבואר ברמב"ם (ח"מ פ"א ה"ה), ובשו"ע (סימן תמז סעיף א).

טעם החומרא: כתב הרא"ש (פ"ב דפסחים אות ה) שהחמירו בו משום שיש בו כרת. טעם נוסף: כתבו התוס' (פסחים ב) משום שהתורה החמירה בו בבל יראה ובל ימצא. טעם נוסף: כתבו הרא"ש (עבודה זרה פ"ה) והר"ן, והתוספות (ריש פסחים), משום שחמץ מותר באכילה כל השנה ואין אנשים רגילים לפרוש ממנו. טעם נוסף: כתב הרמב"ם (מאכלות אסורות פרק טו) משום שחמץ נחשב כדבר שיש לו מתירים.

משומר מן החטא: מבואר בזוהר הק' (תצא רפב ב') מאן דנטיר לון מחמץ ושאור, גופיה איהו נטיר מיצה"ר. וכן ידוע בשם האר"י ז"ל כי מי שנזהר ממהו חמץ בפסח אין חטא בא על ידו.

יצר הרע: וכתב באברבנאל (על התורה) והרדב"ז (שו"ת תתקע"ז, ח"ג סימן תקמו) שחמץ בפסח רומז ליצר הרע, ולכן הוא אסור אפילו במשהו.

'ספרים בפסח'

המהלך של החזו"א

ביטול: חובת ביטול, ודאי שאין בפירורים פחות מכזית, כמפורש בגמ' (פסחים דף ו:): דפירורים ממילא בטלי, ולכן אין צריך לבטלם.

בדיקה וביעור: הנה הגמ' עוסקת רק בדין ביטול, אבל לגבי חובת בדיקה וביעור אין הגמ' מפרשת מה הדין בפירורים. וידוע דעת המשנ"ב (סימן תמ"ב ס"ק מ"ו, שעה"צ תל"ג ס"ק ל"ג) שכיון שאין דין ביטול דממילא בטלי, כך גם אין מצות בדיקה וביעור.

אכן לדעת החזו"א (או"ח פסחים סימן קטז ס"ק י"ג ד"ה והגר"א) מה שאמרו בגמ' ש'פירורין ממילא בטלי' דלא חשיבי ואינו עובר עליהם בבל יראה ובל ימצא, זה רק בא לומר שדבר שהוא פחות מכזית אין צריך לבטלו להדיא אלא הוא בטל מאליו. אבל לענין מה שחייבו חכמים שלא להחזיק החמץ ברשותו אף לאחר ביטול אלא צריך לבדוק ולחפש אחריו ולהוציאו מרשותו מכח החשש שיבוא לאכלו, בזה לא חילקו בין כזית לפחות מכזית, וכל הפירורים הקיימים ברשותו חייב לבערם.

כסברת החזו"א מבואר גם בט"ז (סי' תמ"ב ס"ק ה') שתמה אם הטעם שחייבו חכמים בביעור ולא סגי בביטול הוא משום חשש שמא יבוא לאוכלו, א"כ מה סברא יש לחלק בין כזית לפחות מכזית הרי גם בפחות מכזית יש לחוש שמא יבוא לאוכלו, ומעמיד את דין השו"ע דווקא באופן שהחמץ עומד לידרס ולהמאס, שבכזית עובר עליו בבל יראה קודם שימאס לכן מחוייב לבער אבל פחות מכזית שאינו עובר עליו אינו מחוייב לבער, ואין חשש שיבוא לאוכלו כי עומד להמאס, אבל במקום שיש לחוש שמא יבוא לאוכלו באמת גם על פחות מכזית יש חיוב ביעור.

בגיליון הקודם נתבאר היטב שיטת המשנ"ב, וכעת יש לברר מה שורש שיטת החזו"א ומזה יצא כמה נפק"מ בהלכה.

1. מדאורייתא או מדרבנן

לדעת המחמירים שהובאו במשנ"ב, שצריך לבער עיסה אפילו פחות מכזית, הובא (במשנ"ב מהדורת 'דרשו' הערה 54) מחלוקת האם חיוב ביעור זה מדאורייתא או מדרבנן, לדעת החכם צבי (שו"ת סימן פ"ו) הוא מדאורייתא כדין חצי שיעור שאסור מן התורה וכן דעת החזו"א (הלכות פסח או"ח ס' קט"ז ס"ק י"ג) שחייב בביעור מדין חצי שיעור ורק אם בטל מותר.

מאידך השו"ע הרב (סעיף כח ובקו"א ס"ק ט"ז בהג"ה ראשונה) כתב שהוא מדרבנן גזירה שמא יבוא לאכלו, וכתב (קו"א ס"ק יז) שכן נראה מדברי המג"א (סימן תמ"ד ס"ק יד) והחק יעקב (שם ס"ק טו) וראה ט"ז (ס"ק ה').

שם יאכל: לפרש הטעם של שיטת החזו"א כתב בספר בדיקת חמץ וביעורו (עמוד קכא, מילואים סימן א', פרק ב סעיף א ב ובהערות שם) שעיקר טעם תקנת הביעור והבדיקה הוא מחשש שמא ישכח ויאכל חמץ שנשאר בביתו, ולכולי עלמא חששו חכמים לחשש אכילה גם באופנים שאין איסור בל יראה כלל, כגון כשאין אלא פירורים קטנים דממילא בטלי. שדעת רש"י רי"ף רמב"ם מהר"מ חלאוה והמ"מ ורדב"ז ט"ז מנ"א שו"ע הרב (סימן תמב סעיף כח) פמ"ג מ"ב וחזו"א שכל פחות מכזית אפילו דבוק בסדקי כלי, וכל שכן במונח בכלי, חייב ביעור לכל הפחות מדרבנן, מחשש שמא ישכח ויאכל. ולכן סובר החזו"א שגם בפירורים קטנים נקיים יש חיוב ביעור מדרבנן מחשש אכילה, דכל הפוסקים לא חילקו בין פחות מכזית לפירורים קטנים.

2. הראיות לשיטת החזו"א

חיוב בדיקה וביעור: גם בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קל"ה) דקדק כן מהר"ן שיש חיוב ביעור מדרבנן גם על פירורין קטנים, ועיין בחיי אדם (כלל קי"ט סעי' ו) בשם הרי"א ז' (בש"ג י"ד א' בדפי הרי"ף) הובא בשלטי גבורים (פסחים דף יד. מדפי הרי"ף), שהוכיח שיש חיוב בדיקה גם אחרי פירורים וכל שהוא, ממה שהצריכו בדיקה בחורין ובסדקין אע"ג שאין לחוש שם אלא לכל היותר לכל שהוא.

ואע"פ שאין בל יראה על פירורים דממילא בטלי, מכל מקום חיוב בדיקה וביעור יש משום החשש שמא יבוא לאוכלם. וכן משמע בב"י (סימן תמ"ד) בשם הרא"ש דפירורים דקים רק אם מנערן על גבי קרקע ונדרסין הוה ליה כמבוערים הא בלאו הכי חייבים ביעור.

וכן מבואר מדברי החק יעקב (תל"ג ס"ק כ"ו) שכתב דטעם חובת בדיקת הכיסים הוא מחשש שמא נדבק שם איזה פירור חמץ. וכן כתב להדיא הרוקח (הלכות בדיקת חמץ סימן רס"ו) שכל עיקר תקנת הבדיקה היא לחפש פירורים, וז"ל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן והולך לחפש פירורין עכ"ל.

דבר מופלא יש, שלמרות שהמשנ"ב היקל בפירורים, מכל מקום כתב בספרו **מחנה ישראל** (פרק י' פרק ל"ד סעיף מ"ה) שאף פירורים קטנים מכזית שאין עוברים עליהם בבל יראה צריכים בדיקה, ולכאורה זה סותר לדברי המשנ"ב והשעה"צ, ואולי הורה כן לחיילי הצבא הרוסי שחלילה אם לא יבערו פחות מכזית, יטעו ויאמרו שאין איסור אכילה בפחות מכזית, וכשלו באכילת חמץ פחות מכשיעור.

3. הכרעת הפוסקים להלכה

תלוי בטעמים: לשיטת החזו"א צריך לברר מה הוא שיעור החמץ שצריך לבדוק אחריו. וראיתי מובא בשם הגר"נ קרליץ שליט"א (ספר שערי ימי הפסח של הגר"י טשזנר שליט"א שער ג' פרק ד' אות ו' בשם קובץ מוריה גליון רלג-ד עמ' קכ"ג) שנשאל מה הוא שיעור החמץ שצריך לבדוק אחריו בבדיקת חמץ,

והשיב: שהדבר תלוי, מהו הטעם שחייבו חכמים בבדיקה ולא סמכו על הביטול, שאם הטעם הוא משום שיש לחוש שמא לא יבטלנו יפה ובלב שלם אם כן אין צריך לחפש אחר כל פירור קטן אלא רק אחר חתיכה [אפי' פחותה מכזית] דשייך לחוש שמא לא יבטלנה, אבל אם הטעם הוא משום שמא יבוא לאוכלו צריך לחפש אפילו אחר משהו חמץ ואפילו פירור קטן שראוי לאכילה ואינו מאוס.

אבל כל זה דוקא אם הוא נראה כמו פירורים של מאכל אבל אם לא נראה כל כך אין צריך לבער שאין לחוש בו שמא יבוא לאוכלו. ולכאורה דבריו הם אליבא דהחזו"א שיש חיוב בדיקה וביעור מדרבנן גם על פחות מכזית, שכידוע הגר"נ קרליץ שליט"א הולך בהרבה מקומות כפי דעתו והוראותיו, אבל אליבא דשאר פוסקים תליא מילתא בשיעור כזית.

מגדלת: וכן כתב שם בחוט שני (עמ' ס"ד) שמסתכל בהסתכלות רגילה ומחפש את הפירורים הנראים מיד לעין, ואם רואה שהמקום נקי הרי המקום בחזקת בדוק ויכול מיד לעבור לבדוק במקומות אחרים, משום שפירורים שאינם נראים לעין מיד אין צריך לבער, משום שאין לזה חשיבות פת ואין לחוש בזה שמא אינו מבטלו בלב שלם, וגם אין בזה חשש דשמא יבוא לאוכלו.

ומנהג הגר"ח קניבסקי שליט"א שבדק היטב בכל הבית בחורים ובסדקים ועל הקרקע בודק שלא יהא כזית. ובכלים בודק שלא יהא אפילו משהו, ופירורין ספק חמץ שנמצאו תוך ארון כלים זורק על הקרקע שאז בטל לזה. והינו דפירורים ממילא בטלי הוא רק ברצפה משום דנדרס ברגלים (ספר אלא עמוד קנג אות יג).

רבים מקילים: ובספר הל' חג בחג, מסיק שכיום רבים סומכים להקל כדעת רוב הפוסקים שעל פחות מכזית אין צריך בדיקה וביעור, ובצירוף זה שכיום מנקים היטב לפני הבדיקה וזה עצמו נחשב כבדיקה.

כמה חומרות: החזו"א מחמיר כמה דברים שבצירוף כל החומרות יחד לוקח המון זמן לעשות בדיקת חמץ: 1. שפירורים רק נפטרו מחיוב ביטול, אך עדין טעונים בדיקה וביעור. 2. פירורים שבתוך הספרים, גם טעונים בדיקה וביעור שעדיין ראוי למאכל. 3. ניקיון אינו תחליף לחיוב בדיקה, וגם במקומות שניקו צריך עדיין לבדוק. 4. פירורים שעבר עליהם הפסח אף שממילא בטלי מכל מקום אסורים באכילה ובהנאה. (עיין משנ"ב דרשו ריש סימן תמ"ח). 5. אפילו אם נמכרו לגוי צריך מחיצה בפני הפירורים.

והנה דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל להחמיר כשיטת החזו"א שפירורים חייבים בבדיקה וביעור, והיה נוהג לבדוק גם אחר פירור כלשהו (הליכות והנהגות הגרי"ש אלישיב זצ"ל עמוד ג'). ובחורין וסדקין שיש לחוש בהם לחמץ אך קשה לו לבדוקם, ישפוך לתוכם חומר שפוגם את החמץ ופוסלו מאכילת כלב. אכן מאידך היקל הגרי"ש וסבר שמקום שניקו אותו היטב נהפך למקום שאין מכניסים בו חמץ ואין טעון בדיקה. ושפיר חומרא זו היה נוגע רק במקומות שלא ניקו. וכמו"כ היקל הגרי"ש שהחמץ שבתוך הספרים אין טעון בדיקה וביעור, ולא החמיר בספרים כשיטת החזו"א, ורק שהיה נוהג בפסח לא להניח את הספרים על גבי השולחן שאוכלים שם שמא יפלו פירורים, ולכן היה מניח את הספרים על גבי מגבת שהיתה מיוחדת רק לזה (מ.ד.ל.).

4. ספרים בפסח לשיטת החזו"א

ידוע דעת החזו"א (או"ח סימן קט"ז ס"ק יח, ארחות רבינו ח"ב עמוד ו') שיש חיוב בדיקת חמץ גם על ספרים שמשתמשים בהם יחד עם חמץ, ומה שאין בודק ימכור לגוי ויעשה בפניו מחיצה י'. וזה לשיטתו שיש חיוב בדיקה וביעור גם על פחות מכזית, וסובר שפירורים שבתוך הספרים לא חשיבי מאוסים, ויש לחוש שמא יבוא לאוכלם. וכן מבואר בספר מעשה רב (ס"ק ע"ח) בדיקת חמץ בחורין ובסדקין, ואפילו בספרים שמשתמש בהם בשעת סעודה, ונמשך זמן הבדיקה מאוד.

לשיטת החזו"א יש קושי לבדוק את כל הספרים בכל עמוד ועמוד, ולכן מומלץ שבמשך ימות השנה יזהר שלא להשתמש בעת הסעודה בספרים שיודע שיצטרך ללמוד או לעיין בהם בפסח, ושאר הספרים שאינם נצרכים לו לפסח יסגרו בארון או יעמיד בפניהם מחיצה וימכרם לנכרי. וכמבואר במעשה רב להגרא (אות קע"ח) ובערוך השולחן (סוף סימן תמ"ז) שיש להקפיד מפורים ואילך שלא יכנסו פירורים לתוך הספרים.

רוב הפוסקים: אכן רוב הפוסקים נחלקו על דברי החזו"א כפי שכתב הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (שו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ב) שלא ראינו לרבותינו שנהגו לבדוק הספרים קודם פסח, וכיון שביטלו החמץ שוב לא חיישי לפירורין דלא חשיבי. וכ"כ בהגש"פ חזו"ע (הל' בדיקת חמץ הע' ד') דסמכינן על הביטול ואין בודקין הספרים מפירורי חמץ. וכן דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח ס"ה דבר הלכה אות י') והגרי"ש אלישיב זצ"ל (שבות יצחק פ"ב) שאין חיוב לבדוק את הספרים דף דף היות שהפירורים אינם ראויים לאכילה. ובכל זאת אין להניח בפסח ספרים שאינם בדוקים על שולחן האכילה, וספרים שמביאים לשולחן יש לבדוקם ולנערם היטב, ויש נוהגים לנער את כל הספרים ולעבור אליהם במטלית יבשה ואין עושים בדיקה בכל דף.

5. פירורין לכתחילה

לדעת הריא"ז (בפרק אלו עוברין) לכתחילה צריך לבער פירורין, וכן מדייק הפר"ח (תמ"ב סעיף ז' סעיף ח') מדברי הר"ן שאם רואה אותן צריך לבערן, והגמ' רק אמרה שאין צריך לבדוק ולחפש אחרי פירורין דממילא בטיל אבל כשרואה צריך לבער. אולם הפר"ח (תמב ז, תמד ד') מכריע שאפילו אם רואה אותן אין צריך לבער. וכן מבואר בפסקים וכתבים (סימן קס"ד) הובא בב"י דאפילו לכתחילה אין צריך לבערן.

הכרעת המשנ"ב: ועיין במשנ"ב (סימן תמד ס"ק ט"ו) דמנער המפה בערב פסח שחל בשבת. ואין צריך להוציא הפירורין דמתבערים ברגלים. ומשמע שאינו צריך בפועל לדרוס עליהם. ויש סתירה במשנ"ב, שכתב לקמן (סימן ת"ס ס"ק ט') שגם בפירורין דממילא בטלי, כיון שניכרים לעין יש דין לדרוסם, ומי שלש עיסה אחר זמן איסור חמץ, יש שכתבו שטוב לדרוס על הפירורים ברגלים קודם שיגיעו לידי חימוץ, שכן אם יבואו לידי חימוץ צריך לשורפם.

ותירץ הגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פ"ג אות ה' עמוד עז) שמקום אפית המצות סגור כל ימי הפסח ולכן אין הפירורים עתידים להדרס ומשום כך טוב בפועל לדרוס עליהם, באופן אחר תירץ הגרש"ב ולדנברג זצ"ל דקודם זמן האיסור סומכין שידרסו ברגלים קודם זמן האיסור, אבל כאן איירי אחר זמן האיסור (כל זה הובא במשנ"ב דרשו).

ועיין במש"כ הריטב"א (פסחים דף ז. ד"ה הואיל), וכעין זה בחידושי רבינו דוד (פסחים דף ו:), שהיו הרבה גדולים שהטריחו לבדוק גם פירורים, והיו מביאים תרנגולים לנקר את הבית מפירורים.

וכתב הריטב"א על זה דלאו מילתא הוא, לפי שפירורין דקים אין בהם איסור כלל, ורק בחתיכה אף שפחות מכזית שייך בו איסור חצי שיעור.

אולם עיין בספר **בדיקת חמץ כהלכתה**, שכך היה המנהג של הגרי"ז והחזו"א לבדוק אפילו פירורים קטנים, בפישוט ידים ורגלים על הרצפה, והיו בודקים גם בין המרצפות.

מנהג החזו"א והגרה"ק

כתב החזו"א (או"ח קט"ז ס"ק י"ג י"ח, וסימן קכ"ב ס"ק ח') וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו **שונה הלכות** (הלכות פסח סימן תלג דין יב), שחיוב בדיקה הוא אף על פירורין פחות מכזית שמא יבוא לאכלו, ולכן חייב לבדוק את הספרים משום חשש פירורין אף שאין בהם כזית. ופירורין שעבר עליהן הפסח אסורין. אבל פירורין בקרקע הבית בטלין (כדלקמן סימן תמ"ב דין ד') וכן הוא **בשער הציון** (אות לג ולקמן סימן תמ"ד סעיף ו' ועייל לעיל סימן תס דין ז'), ולכן אם יש פירורין בסדקי הרצפה כל שאין חמץ כזית שלם אין חייב לבער.

וכן נוהג למעשה הגר"ח קניבסקי שליט"א (ספר אלא ד' אמות עמוד קנב), בודק היטב בכל הבית בחורים ובסדקים, ועל הקרקע בודק שלא יהא כזית ובכלים שלא יהא אפילו משהו, כי דברי החזו"א לגבי חיוב בדיקה, נאמרו רק לגבי פירורין שלא על הארץ. ופירורים ספק חמץ שנמצאו תתוך ארון כלים זורק אותן על הקרקע שאז בטל לה (עיין שונה הלכות תלג יב).

טעם הדבר: כתב בספר **בדיקת חמץ וביעורו** (עמוד קכא, מילואים סימן א', פרק ב סעיף א ב ובהערות שם) לבאר את הטעם שיש חיוב הביעור בפירורים קטנים דאע"פ שבטלים הם מאליהם ולכו"ע אין בהם איסור כל יראה מדאורייתא מכל מקום הרי זה כחמץ של הפקר הנמצא בביתו של אדם, שחייבוהו חכמים ביעור מחשש אכילה, ולמרות שאין אדם אוכל פירורים אין זה אלא שלא בשעת אכילה שאז אין לך מי שיטול פירורים קטנים ויברך עליהם לאכלם אבל הלא כשכבר עומד באמצע אכילתו מעשים בכל יום שתוך כדי אכילה אדם נוטל פירורים ואוכלם והריהם בכלל החשש.

וגם כשאינם במקום אכילה יש לחוש שבאמצע אכילתו יזדמן לו לקום ממקום האכילה להשתמש בשאר מקומות שבביתו וכשימצא שם פירורים יאכלם ועוד שאין לומר שפירורים שאינם על השולחן מאוסים הם ופטורים מביעור שאין המציאות כן כלל שפירורים קשים אין נמאסים כלל ועלול אדם להכניסם לפיו כשיושב על ידיהם וכל פירור קשה וניכר אפי' קטן מאוד עלול אדם להכניסו לפיו כשיושב על ידו.

לא מיבעיא לדוגמא איזה שקד מרק קטן או גרגיר שלוח וכיוצא בזה, אלא גם הרבה פחות מזה ואפי' פירור קטן של לחם רגיל אם הוא קשה ונקי עלול אדם להכניסו לפה כשיושב על ידו וחייב ביעור ובדיקה, וממילא צריך לבדוק בכל המקומות החייבים בבדיקה אם אין איזה פירור ניכר ונקי.

בדיקה בשיטת החזו"א

מלוקט בזאת כמה הלכות מהגר"נ קרליץ שליט"א (בספר חוט שני) איך לבצע את הבדיקה, לפי שיטת החזו"א שצריכים לחפש בבדיקת חמץ אפי' פירורים פחותים מכזית.

א. **רצפה:** כתב בסידור פסח כהלכתו (פי"ג הערה 39) ובאורחות רבנו (פסח אות ט') בשם החזו"א והסטיפלער זצ"ל שאין צריך לבדוק חריצי המרצפות. וכן כתב בחוט שני (עמוד ע"ח) לגבי אופן הבדיקה בקרקע הבית, שאין צריך להתכופף ממש על הארץ, אלא מתכופף במרחק שרואה את הנעשה שם, וסגי בהבטה אחת על שטח מסויים ואין צריך יותר, ואם יש חורים וסדקים צריך לבדוק שם, אבל בחריצים שבין המרצפות אין צריך לבדוק כיון שאין בהם חשש שמא יבוא לאוכלם, וגם אם יש שם פירורים ודאי הם מאוסים ומטונפים על ידי השטיפה עם חומרי ניקוי.

ב. **חריצים במקרר:** לענין חריצים במקרר שאין אפשרות להגיע אליהם, כותב שם (חוט שני עמ' פ"ז) שאין עליהם חובת ביעור דהוי כנפלה עליו מפולת, ורק בתנור שרוצה להשתמש בו בפסח יש בעיה גם בפירורים אלו משום שיש בעיה של בליעות.

ג. **מחיצה:** אם לא בדקו ארון מחמץ וכבר הניחו עליו נייר של פסח, מביא שם (בחוט שני פ"ב שעה"צ אות מ"ח) בשם החזו"א שגם אם יתכן שנשאר פירורים פחות מכזית אין צורך לבדוק, כי יש על הנייר תורת מחיצה ואין לחוש שמא יבוא לאוכלם.

פנינים

ספרים מיוחדים לפסח

מדף מיוחד: ידוע מנהגו של בעל החזו"א זצ"ל אשר מכח חידושו שיש חובת ביעור על פירורים, ולא שייך לבדוק כל ספר עמוד עמוד לכן היה מוכר את כל הספרים לעכו"ם, ועושה מחיצה בפני כל הספרים שלו כדין חמץ הנמכר לגוי. לצורך הלימוד בפסח היה לחזו"א מדף מיוחד לספרים של פסח בלבד.

לא מעיין בזה: כאשר סיפרו לגאב"ד **טשיבין** זצ"ל, שבין אותם הספרים המיוחדים לפסח יש גם הספר **'דובב מישרים'** שחיבר גאב"ד טשיבין. ענה גאב"ד טשיבין ברוב ענותנותו - זה בגלל שכל השנה הוא לא משתמש עם זה! (מ.ח.).

ובאורחות רבנו (פסח אות כ"א) **שהחזו"א והגרי"י קניבסקי** זצ"ל נהגו להתחיל לבדוק הספרים שהיו משתמשים בהם בפסח כמה ימים לפני הפסח והיו בודקים כל דף ודף ועקב כך לא היו יכולים להניח הבדיקה הזאת לליל י"ד מחמת הזמן הרב שלוקח בדיקה כזו, ושאר הספרים היו מוכרים במכירת חמץ לנכרי.

ומנהג **הגר"ח קניבסקי שליט"א** (ספר אלא עמוד קנג אות יג) שעושה מחיצה בפני הספרים ומוכרם לנכרי, ואם נפלה המחיצה נועל את החדר.

המראי מקומות בגיליון זה מבוססים על הספרים: **בדיקת חמץ וביעורו** (עמוד קכא, מילואים סימן א', פרק ב סעיף א ב ובהערות שם), **שערי ימי הפסח** (שער ג' אות ו' עמוד מב), **פסקי תשובות** (סימן תלא סעיף ד').

'נטחן ונאפה לאחר הפסח'

מכירת חמץ

במשנה (פסחים דף כ"א.) מבואר וכך נפסק **בשו"ע** (סימן תמ"ג סעיף א) שאחד מהדרכים שעל ידם ניצול מאיסור בל יראה ובל ימצא הוא לתת חמצו לנכרי, או למכרו לנכרי לפני זמן הביעור שעל ידי זה נפקע החמץ מבעלותו.

לכתחילה: ורשאי לכתחילה למכור חמצו לנכרי, וזה לא נחשב שהוא מבטל מצות ביעור ומצות תשביתו, כי לפני זמן הביעור לא חל עליו עדיין חובת ביעור, ואין זה 'ביטול מצוה' אלא פוטר עצמו 'שלא יחול המצוה'. כך מצינו בגמ' (פסחים דף יג.) ונפסק **בשו"ע** (או"ח תמ"ג ב', חו"מ רצ"ב י"ט) שהנפקד ימכור את החמץ טרם זמן האיסור, כדי שלא יאסר החמץ של המקפיד בהנאה.

1. האם יש חובת בדיקה וביעור בחמץ שנמכר לגוי ?

עיקר הסיבה שנהגו העולם למכור את החמץ לגוי, למרות שכבר ניקה את כל הבית ואין לו חמץ ידוע בעין, הוא מחשש שלא קיים חובת בדיקה וביעור כדין ועיין מש"כ בזה בספר **שער המועדים** (סימן ט' ס"ק ס"ג) שבכדי לחזק קיום מצות ביעור וביטול חמץ, נהגו למכור לנכרי כל חשש חמץ. וכן נהג החזו"א כלפי הספרים שלא רצה לעשות להם בדיקה שהיה עושה מחיצה ומוכר לגוי.

עיקר ההיתר כבר מוזכר בחידושי הרמב"ן (פסחים דף ד: ד"ה נמצאת) שמכירה הוא אפשרות חילופית במקום הבדיקה והביעור (מ.ז.). יסוד הדבר נעוץ בדברי הגמ' שמותר לראות בביתו חמץ של גוי, ויש רק דין לעשות להם מחיצה. ובמשנ"ב הובא מחלוקת האם נפקע חיוב בדיקה כאשר עושה מכירת חמץ רק ב"ד, ומנהג העולם לסמוך על מכירת י"ד. וסברת המחמירים שתלוי ברגע חלות חיוב בדיקה שאז עדיין שייך לו, וסברת המקילים שכל הציוי לבדוק הוא רק בחמץ כזה שבפסח יהיה שלו.

ויש מעדיפים לעשות מכירת י"ג לסלק לכו"ע חיוב בדיקה ועיין במאמרו של הג"ר שמחה רבינוביץ שליט"א (קובץ בית אהרן וישראל) שהקיף את כל הנושא הזה מכל צדדיו והסיק שאין צריך לעשות מכירת י"ג.

2. מכירה עולמית

הערמה המותרת: המשנה עוסקת במכירה עולמית, שמוכר את החמץ לגוי תמורת תשלום מלא ויישאר החמץ של הנכרי לעולם. ונתחדש בתוספתא (פסחים פ"ב הלכה ו' ז) ונפסק ברמב"ם (פ"ד הל' ו' ז) וטור ושו"ע (תמ"ח סעי' ג) שלא חוששים להערמה ומותר גם כאשר מסכם במפורש שיחזור ויקנה את החמץ מהגוי אחר הפסח, ויתן לו רווח על זה.

המדקדקים משתדלים לא למכור לגוי חמץ בעין, כי אם בליעות, או חשש חמץ בלבד. מפני שיש מפקפקים במכירה הנהוגה כיום. למעט בעלי חנויות ומאפיות שמוכרים גם חמץ גמור. הטעם שהקילו בחנויות: א. מפני 'הפסד מרובה'. ב. כי המכירה יותר רצינית בהם. בתקופת הצנע בירושלים של מעלה, היו מכניסים החמץ לחנות לכוללו במכירתו (מ.צ.).

3. מנהג המחמירים

בזמננו נוהגים רבים להחמיר לא לאכול מוצרי חמץ שנמכרו לגוי בפסח, ומקפידים לרכוש אך ורק מוצרים שרשום עליהם נטחן ונאפה לאחר הפסח. ויובא בזאת הדרכים לבירור ולמעקב על חמץ של אחרי פסח.

תאריך ייצור: לדעת 'ועד הכשרות' (כמבואר במדריך הכשרות לחג הפסח עמוד 203, בד"ץ העד"ח תשע"ו, וכפי שנמסר ב'קוי המידע') אין לסמוך על מה שכתוב על המוצר - נאפה לאחר הפסח בלי לבדוק את התאריך, מכיון שמצוי בזה זיופים רבים. והרוצה לדעת מתי נאפה יבדוק את תאריך הייצור הרשום על המוצר. (תאריך לועזי או קוד ייצור, עיין בגיליון זה מדור 'פנינים' פענוח קודי

ייצור). אגב: גם כל השנה חשוב לבדוק את תאריך הייצור, ולא לקנות דברים ישנים מאוד, מפני חשש התפתחות חרקים ותולעים.

והעיד הג"ר אשר לעמיל הכהן שליט"א (ד.ד.) שכבר קרה לפעמים, שבטעות הגיע סחורה עוד לפני פסח והיה כתוב על המוצרים נאפה לאחר הפסח. כמו כן יש מאפיות שרושמות 'נאפה לאחר הפסח' ואינו שקר גמור כי הכוונה לפסח של שנה שעברה, וצריך שיהא כתוב - לאחר הפסח תשע"ו. והג"ר שלמה מחפוד שליט"א בדרשת שבת הגדול, הציג בפני הציבור מוצרי חמץ שרשום עליהם נאפה לאחר הפסח (נ.א.).

כיתובים: בדיקה זו מועלת במוצרים של הבד"ץ רק לגבי המוצר עצמו ולא לגבי המרכיבים שיש בו, למרות שכתוב מיוצר לאחר הפסח, או נאפה לאחר הפסח, אין כיתוב זה כולל את המרכיבים, כגון גלוטן, לתת, משפרי אפיה, אלפא-עמילאז (אינזים שגדל על מצע חמץ), פירורי לחם, שברי בסקוויטים, תמציות המבוסס על כהל דגן, ועוד. ההגיון בכיתוב זה שאין זה אונאה על כשרות המוצר, מאחר שעל פי דין מותר לאכול חמץ שנמכר לגוי כדין. אולם אם כתוב נטחן ונאפה לאחר הפסח הכוונה שגם כל הרכיבים שיש במוצר הם מאחר הפסח, כולל הקמח מחיטים שנלתתו רק לאחר הפסח, או שנוצר מרכיבים שאין בהם חשש חמץ כגון קמח יבש. למעט מוצרי אוסם שלמרות שכתוב רק מיוצר אחרי פסח הכוונה שכל הרכיבים מאחרי פסח [כדוגמת הביסלי שכך כתוב עליו] והיכן שכתוב נאפה אחרי פסח הכוונה היא שיש חומרים שנמכרו במכירת חמץ [כדוגמת הלחמית שכתוב נאפה לאחר הפסח] (ח.ג.).

מרכיבים: מאידך קובע הגר"ח כץ שליט"א (רב שכונת רמת רמז-רמת אלון חיפה), שאדם החפץ להחמיר לא לאכול חמץ שנמכר לגוי בפסח, אינו יכול לסמוך על הסימון שעל גבי המוצר, מכיון שהוא מתיחס אך ורק לשלב הייצור של המוצר הסופי, אבל עדיין יתכן שחומרי גלם הבאים מחמץ גמור הם מייצור של לפני פסח (ועיין במאמרו ב'תל תלפיות' קובץ ע' עמוד תצ"ט).

לדוגמה: בהרבה מקרים החיטים שמהם טחנו את הקמח נלתת כבר לפני פסח, ויתכן מאוד שקמח זה הוא בגדר חמץ גמור. דוגמה נוספת: הוופלים והרוגלך יש בהם מילוי בטעם שוקלד הנוצר מטחינת רוגלך וגם מוופלים ישנים מלפני פסח, והרי לנו חמץ מלפני פסח למרות שתאריך הייצור אחרי פסח, וגם כש'הקוד ייצור' הוא של אחר הפסח, עדיין יש חשש לגבי השמרים והלתת ומשפרי אפיה, ולכן צריך לעקוב ולהתעדכן ב'קו מידע', לברר 'בזמן אמת' לגבי כל מאפיה לחוד, ולגבי כל מוצר בנפרד האם הוא מותר לאכילה למהדרין.

הגלוטן מופק מחיטה בחו"ל כי בארץ אין מספיק גלוטן בחיטה, וכדי שהגלוטן יהיה נטחן לאחר הפסח או ייבוא מחו"ל לאחר הפסח ובאופן רגיל זה לוקח כמה שבועות באנייה. ויש שעושים עבור חומרים הכרחיים אלו מכירה ביתר תוקף שהמוצרים מונחים בפועל בבית הגוי ועושים העברת בעלות גמורה.

4. הנחיות כשרות

במדריך הכשרות (לחג הפסח עמוד 203, בד"ץ העד"ח תשע"ו) התייחסו לנושא זה וכתבו: **א. תעודה בתוקף:** חמץ שעבר עליו הפסח קנסו חז"ל ואסרוהו באכילה ובהנאה, אבל אם נמכר לגוי כדין מותר לאוכלו אחר הפסח. ולכן יש להזהר לא לקנות חמץ אחר הפסח, כל זמן שלא נתברר בפירוש באמצעות שטר מכירת חמץ שבעל חנות זו מכר חמצו כדת וכדין, ובידיעה ברורה שלא נכנס לחנות מוצרים שלא נמכרו לגוי (בתעודת כשרות בתוקף).

ב. חומרא: מצד הדין אפילו חמץ גמור שנמכר לגוי מותר, ויש מדקדקים שמחמירים לא לאכול חמץ שנמכר לגוי, מחשש שהקנין לא חל לפי כל השיטות וכל הדעות.

ג. רק חמץ גמור: מנהג המחמירים הוא רק כלפי חמץ גמור, ולא בקמח, ולא במוצרים שיש בהם חשש רחוק של חימוץ, וכל שכן שאין צריך להחמיר על מיני קטניות.

ד. תרופות: לגבי תרופות שאין ראויות לאכילה, שקיים בהם חשש עירוב חמץ, אין לחוש בהן לאחר הפסח, כי מעיקר הדין מותר אפילו בפסח שכן נפגם טעמו לגמרי, ועכ"פ לאחר הפסח אין לחוש על כך.

5. איזה קנין מועיל בגוי

יש נדון נוסף האם הקנין מועיל כלפי הגוי. כי בקנין הנהוג כיום יש מחלוקת הפוסקים האם זה מועיל בגוי, אין חשש לאחר הפסח. כי הנה **במשנ"ב** (סימן תמ"ט ס"ק ה') הביא מחלוקת האם אסור לאכול ספק חמץ שעבר עליו הפסח או לא. מאידך כלפי מכר לגוי באחד מהקנינים שנחלקו בהם הפוסקים האם מועיל בגוי כתב **המשנ"ב** (תמ"ח יז) שמותר באכילה, ולא הזכיר את המחלוקת הנ"ל. וביאר **בשערי זבולון** (ח"ז או"ח הלכות פסח סימן לו אות א'), שסמך המשנ"ב על הסברא, שכיון שגילה דעתו שלא נוח לו בחמץ, וגם עשה ביטול חמץ, שוב לא נאסר לאחר הפסח.

6. קנס בשוגג

והנה **במשנ"ב** (סימן תמ"ח ס"ק כ"ה) הביא מחלוקת אחרונים, האם נאסר לאחר הפסח כאשר בדק וביטל כדין, לדעת החת"ס והפר"ח, ויסודו במהר"מ חלאווה נאסר לאחר הפסח. אבל לדעת החק יעקב ומגן האלף ויסודו מהרשב"ץ (סימן קצט) מותר לאחר הפסח. עכ"ד. וכעת מובן מה שנהגו כיום לעשות מכירה לגוי ולא סמכו על הבדיקה ביטול וביעור כי סוף סוף יתכן שנשאר לו חמץ בביתו ונאסר בהנאה, ורק במקום הפסד מרובה ניתן לסמוך על המקילים. ושמעתי להוסיף מהרב יהושע הירשמן שליט"א שהטעם שקונסים אפילו בשוגג ואפילו כאשר קיים מה שהיה צריך, משום שהחפצא של קנס הוא לאסור בכל גווני מה שעבר עליו הפסח, ולכן גם בזה יש לאסור בכל גווני.

וגם כלפי החששות שקיימים במוצרים שלא רשום עליהם נטחן ונאפה לאחר הפסח, יש מקום גדול לחשוש, שהרי לפי סיעת אחרונים זו גם כשלא עבר על איסור שיך לקונסו משום לא פלוג אם המכירה לא חל, ודומה למעשה שבת שיש לדון מה הדין כאשר נהג כדין משום פיקוח נפש האם חשיב מעשה שבת או לא ולפי זה נופל הטענה של הגר"נ דלא שיך קנס כשפעל כדין, דכאן רואים שלמרות שעשה כדין קונסים אותו (צ.פ.).

7. מוצאי פסח תשע"ו

יש לדון כאשר אסרו חג חל בשבת ואין הפסק בין פסח לשבת כפי שהיה בשנת תשע"ו, אדם שישתמש בחמץ שנמכר לגוי ועדיין לא נקנה חזרה, האם הוא סותר את המכירה למפרע או לא, נדון זה הוא גם כלפי מוצאי פסח שהרי לוקח זמן מה כדי לחזור ולקנות מהגוי, וחנות שימכור מיד ברגע צאת החג האם זה סותר את המכירה, או זה נחשב לגזל עכו"ם גרידא (י.ל.).

ויש לציין למה שכתב הג"ר משה ויא שליט"א (הדרכה מעשית פסח תשע"ב) במוצאי פסח יש להמתין זמן מה עד לאחר הזמן שהרב כבר קנה את החמץ בחזרה מהגוי, כדי להשתמש בחמץ.

'פעקלעד' אחרי פסח

שאלה: מעשה שהיה, באברך שהתקשר לרב חשוב בעיר בית שמש, שמצא אחרי הפסח 'פעקלעד' של שבת חתן ('אויפרוף') שיש בהם ופלים וביסלי שהם חמץ גמור, שהחביאו הילדים במגירה של החפצים שלהם, ובניקיון לפסח הילדים עזרו לנקות לפסח ואמרו שהם משאירים לבינתים את הממתקים, ונשכח ונשאר עד אחרי פסח. כעת הנדון האם האבא עבר על בל יראה והאם החמץ מותר באכילה. שהרי הממתקים שייכים לילדים ולא מועיל עליהם מכירת חמץ של האב.

הצדדים: עיקר הנידון הוא למי שיך הממתקים. אם זה שיך לאבא, מדין מציאת בן הסמוך על שולחן אביו, ודאי מותר באכילה שהיה כאן מכירת חמץ כדין. אבל אם שיך לבן דהוי כמו תנאי על מנת שאין לאביו רשות בו, צריך עיון מה הדין שהרי אין דעת לקטן ואין כאן לא מכירה ולא מחילה ולא הקנאה. והקטן הרי אינו עושה ביטול חמץ. (הביטוי המעשי לנדון זה: אם האב חפץ בממתק, האם מותר לו 'לגנוב בסתר' ממתק מהפעקלעד' של הבן באופן שלא ירגיש, האם יש בזה סרך איסור גזל). גם אם נניח שהחמץ שיך לבן עדיין יש להסתפק מה הדין בחמץ של חרש שוטה וקטן שעבר עליו הפסח האם נאסר באכילה, האם מותר כמו חמץ של גוי שהרי אין עבירה לשוטה ולקטן שהחזיק את החמץ. או שמא דינם כאנוס, ואם כן הרי הוא כישראל שהחזיק חמץ באונס שמפורש ברמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה"ד) ובשו"ע (סימן תמח ס"ג) שנאסר בהנאה?

תשובה: והשיב על כך הגר"י זילברשטיין שליט"א (במכתבו, על פי חשוקי חמד פסחים כט. חשוקי חמד פאה פ"ה מ"ו) שכבר הסתפק בשו"ת אחיעזר (חלק ג סימן פא) אם חמץ של קטן שעבר עליו הפסח אסור כדין אונס, או שמותר כי לא עבר על בל יראה ובל ימצא. גם הפרי מגדים הסתפק בזה, (פתיחה כוללת ח"ב אות ב) האם בחמץ של חרש שוטה וקטן שעבר עליו הפסח אסור, משום לא פלוג כמו ישראל שוגג או מוטעה (כמבואר בסימן תמח ס"ג), או דלמא בישראל אפילו באונס גזרו אטו מזיד שלא יבוא להערים ולהשהות במזיד, ויאמר שוגג או אונס הייתי, כמובא במשנ"ב (סימן תמח סק"ט). אבל בשוטה שאין לו אפשרות להיות מזיד, דהא אינו בר דעת ואינו חייב במצוות כלל, אולי לא גזרו.

ומקשין העולם שיש סתירה בדברי הפמ"ג, שבמקום אחר (סימן תל"ד א"א סק"ט) פשוט לפמ"ג והובא במשנ"ב (סימן תלד ס"ק ט"ז) דחמץ של יתום קטן מותר דלמאן ניקנסיה. ועיין בהר צבי (או"ח ח"ב סימן מה) שעמד בזה ותירץ שקטן מוטל בעריסה אין לו דעת כלל ואי אפשר לקונסו אבל הגיע לגיל חינוך קונסים אותו. וכעין זה כתב הגר"ח זונפלד זצ"ל (ספר תורת חיים תשובות סימן מז) והוסיף שאם אביו גער בו שיבער, וידע הקטן שאסור להשהות, אין להקל ולאוכלו אחר הפסח.

מאידך בשו"ת חלקת יואב (או"ח סימן א' ד"ה סוף דבר) העלה כדבר פשוט שהחמץ של השוטה נאסר, וטעמו דכל איסורי תורה בלאו שאין מעשה אינם צריכים כוונה ומעשה לעבור עליהם, וממילא אף לגבי קטן יש איסור בעצם הדבר, וכן דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אגרות משה חלק או"ח ד סימן צד) וז"ל: העיקר לדינא דגם חמץ של קטן ואף של חרש ושוטה נאסרו בהנאה, אף שהם לא עברו על איסורין, משום לא פלוג, עכ"ל.

כל זה מדובר בחמץ שנקנה לקטן על ידי דעת אחרת מקנה. אבל כאשר הקטן הגביה את החמץ מעצמו, יתכן שהחמץ שייך לאביו, כדין מציאת קטן לאביו, ואולי אביו אינו רוצה לזכות בחמץ, ונשאר הפקר, ומותר בהנאה לאחר הפסח. והנה בשאלה כעין זו דן בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן ח) והביא שיש מי שאומר שהחמץ נאסר בהנאה כי יש לקטן זכיה מדרבנן, וממילא הוא נאסר מדרבנן. אולם בשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סימן מה) הסיק שהחמץ מותר בהנאה, מפני שקטן שהגביה מציאה היא שייכת לאביו, ואם האב לא רצה לזכות בחמץ, הוא נשאר הפקר, ומותר בהנאה לאחר הפסח. ועיין בשערים המצוינים בהלכה (סימן קי"ד ס"ק ב') בשם שו"ת חיים של שלום (סימן כה) שאם הקטן הגביה חמץ בפסח, מותר לאחר הפסח, דקנסו רק באיסור דאוריתא, ולא בקנין של קטן שהוא רק דרבנן (י.ל.). מאידך טענו רבים (י.פ.). שודאי ה'פעקלע' שייך לאבא כדין מציאת קטן לאביו, וחל על זה הביטול והמכירה שלו. ואף שהנותן חפץ לתת לבן ולא לאב הרי זה בגדר דברים שבלב.

חינוך: והוסיף הגר"י זילברשטיין שנראה שאף לפי ההר צבי, שמעיקר הדין מותר לאחר הפסח, יש ענין לבערו מדין חינוך, שהקטן יראה שכל חמץ צריך לבערו אחר הפסח. ושמעתי מהגר"א כהן שליט"א שאין הכונה מצד דין חינוך, אלא הכונה מצד החינוך הפרקטי להרגילו במצוות.

'קווי מידע' - פסח תשע"ו

'קו מידע' של ועד הכשרות - 02-6700200 שלוחה 3. מידע ועדכונים על המפעלים שבהשגחת 'בד"ץ העדה החרדית', פירוט באיזה קמח משתמשים בכל המאפיות.

'קו מידע' מיוחד לענייני חמץ שלאחר הפסח מטעם בית הוראה שע"י הגר"נ קרליץ שליט"א - 072-3187778. מידע מפורט על מוצרים מהכשרים 'שארית ישראל', 'העדה החרדית', 'הרב לנדא', ועוד הכשרים.

'קו מידע' ב'קול הלשון' בנושא זה, עם עדכונים של הגר"ח כץ שליט"א - 03-6171144 קו זה עוקב אחר כל ההכשרים, וכל המרכיבים עד לאחרון שבהם, שיהא ב-100% ללא חשש של חמץ שעבר עליו הפסח.

'קו מידע' של **חסידי אמשינוב** בענין זה - 072-3323960 שלוחה 7, מידע והדרכה למחמירים לא לאכול חמץ שנמכר לגוי בפסח, וכן מחמירים לגבי הקמח, ואפילו במרכיבים זעירים כגון משפרי אפיה. [אבל לגבי שמרים יבשים סומכים על מכירה טובה].

דעת **כ"ק האדמו"ר מאמשינוב** שליט"א להחמיר מאוד בענין זה, גם ב'טיש' שעורך האדמו"ר מאמשינוב לכבוד 'אר צייט' של האדמו"ר מווארקה זצ"ל, שמתקיים ימים ספורים לאחר הפסח, אוכלים רק מצות ולא חמץ מחמת הידור זה (א.ב.ב.).

פיענוח קודי ייצור

מוצאי פסח תשע"ו - 30/4/16: יש מוצרים שמוטבע עליהם בפירוש תאריך הייצור בלועזית, ומכיון שחג הפסח השנה שנת תשע"ו מסתיים ב-30/4/16 (למנינם) ממילא כל המוצרים שהתאריך שלהם מתאריך זה ואילך, פירושו של דבר שיוצרו אחרי פסח תשע"ו. בייצור של מוצאי שבת אסרו חג לפני השעה 12 בלילה מופיע התאריך של יום שבת, ואז יופיע ב-30/4/16.

פיענוח: אבל ברוב המוצרים מופיע רק קוד ייצור, ויובא להלן פיענוח קוד תאריכי ייצור, המוטבעים על האריזות בספרות ובקודים, הנהוגים במרבית המוצרים בארץ. יש מפעלים בחו"ל שיש להם קודים אחרים.

לדוגמה 6,122: הספרה הראשונה מצד שמאל 6, מורה על שנת הייצור בקיצור - 2016. הספרות הבאות 122, מציינות את היום בשנה בו ייצרו את המוצר, דהיינו ב-1/5/2016 = **כ"ג ניסן תשע"ו**. שזה אחר 122 יום מתחילת השנה הלוועזית (לעיתים נוספת לאחר מכן גם שעת הייצור).

לפי זה כל המוצרים שהקוד שלהם הוא עד 6122, פירושו של דבר שיוצרו לפני סוף הפסח תשע"ו, כי פסח השנה מסתיים ב-30/4/16 שזה 122 יום מתחילת השנה הלוועזית. ואילו מוצרי מזון שהתאריך שלהם מ-קוד 122 ומעלה, פירושו שיוצרו מיום ראשון שאחר שבת אסרו חג דפסח ויוצרו לאחר פסח. **לוח עיתים לבינה (מוצאי פסח תשע"ו).**

דוגמה נוספת 16,122-2: הספרות הראשונות מצד שמאל 16, מורה על שנת הייצור 2016, הספרות 122 מציינות את היום בשנה בו ייצרו את המוצר, דהיינו ב-1/5/2016 = **כ"ג ניסן תשע"ו**. שזה אחר 122 יום מתחילת השנה הלוועזית. הספרה 2 מציינת שהייצור הנוכחי בוצע במשמרת השניה

6121: והוסיף **הג"ר משה ויא שליט"א** (פסח תשע"ו) ששביעי של פסח לפי התאריך הלוועזי הוא 6120. ושבת אסרו חג הוא 6121. ויום א' הוא 6122. וכבר במוצאי שבת אסרו חג לפני 12 בלילה ישנם מוצרים חדשים, שהם בתאריך של 6121 שהם כבר מאחרי פסח. לתשומת לב: ישנם מוצרים שהקוד מסמן רק את תאריך אריזת המוצר, אבל לא את תאריך הייצור שעלול להיות מוקדם יותר.

איטריות: עוד כותב **הג"ר משה ויא שליט"א** (הדרכה מעשית פסח תשע"ב), במוצרים רבים הפסיקו לציין את קוד הייצור ואין לצרכן אפשרות לדעת תאריך הייצור או האריזה. באיטריות המיובאות מאיטליה וטורקיה (כגון רוב האיטריות של חברת "אסם ו"טעמן") לא מופיע קוד ייצור, אלא רק תאריך אחרון לשיווק, שהוא בדיוק שלוש שנים (שנתיים) מיום האריזה.

'דעת גדולי ישראל'

מכירת חמץ כיום

המחמירים: בזמננו נוהגים רבים להחמיר לא לאכול מוצרי חמץ שנמכרו לגוי בפסח, ומקפידים לרכוש אך ורק מוצרים שרשום עליהם נטחן ונאפה לאחר הפסח.

ויש לדון מה מקור וגדר חומרא זו, האם ומדוע ראוי למדקדקים להקפיד על כך. בגיליון שלפנינו מובא בקצרה נימוקים שונים לחומרא זו, בצירוף דעת פוסקי זמננו בנדון, האם יש מקום לחומרא זה.

1. הגר"א מוילנא החמיר משני טעמים

חמץ ודאי: יש חוששים שלא מועיל מכירת חמץ הנהוגה כיום, כי הגר"א מוילנא נהג לא למכור חמץ גמור (כתר ראש אות קכ ומעשה רב אות קפ). וכן הקפיד לא לקנות חמץ גמור שנמכר במכירה, בגלל שיש בזה ריבוי קולות וחששות. גם חיפש קמח חדש שלא נלתת קודם הפסח (מעשה רב). וכן כתוב בשם החזו"א (לוח 'עיתים לבינה' פסח תשע"ו).

מכירה: וכתב בתשובות והנהגות (חלק ה' או"ח סימן ק"ח) שיש שני טעמים בדברי הגר"א מדוע לא לאכול חמץ שנמכר על ידי ישראל. והטעם לאיסור שכתוב במעשה רב השלם לא שייך כיום, שפירש הטעם משום שאין כל אדם בקי לעשות המכירה כדון, וזה שייך רק בזמננו שכל אחד עשה המכירה לבד, אבל כיום שעושים המכירה בבית דין בכל אופני המכירה שרק שייך לא קיים חשש זה.

ביטול: אבל הטעם שכתוב בכתר ראש כן שייך היום, שכתב שכל מה שסומכים על המכירה הוא בצירוף הביטול חמץ, שכיון שביטול הוא רק איסור דרבנן, ואז אף שהמכירה היא הערמה הרי לאיסור דרבנן מותר בהערמה כמבואר בגמ' (גיטין דף סה.). ובזה צריך ביטול בלב שלם ואין הכל יכולים לעשות כך. וזה שייך גם בזמננו כי הרי מוכרים חמץ בשווי מליונים ואין הביטול בלב שלם.

והרי המכירה כיום נראית כמו הערמה ואין כוונתו למכירה גמורה כאשר עומד לקנות שוב מיד אחר הפסח. וגם כשהמוכר שומר תורה ומצוות הרי ניכר להדיא שחפץ למכור רק כדי שיפטר מחובת ביעור חמץ בפסח.

2. חומרא לעצמו ולא לאחרים

הידור: והעיר הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות חלק ה' או"ח סימן ק"ח), שהגר"א החמיר רק לעצמו ולא לאחרים. עוד העירו שגם כלפי היתר עיסקא שהוא חשש איסור דאורייתא כתוב במעשה רב להחמיר, ושם העולם מקילים, ואילו בחמץ אחר הפסח שמדינא מותר והוא בגדר חומרא יתירא, בזה מחמירים (ר.י.ג.).

וכתב הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ ח"ד סימן צ"ה) שאין סברא להחמיר אחר הפסח שלא לאכול חמץ שנמכר לגוי. וכן דעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (מבית לוי פרשה ס"ז אות ו') שמותר לסמוך על המכירה לאחר הפסח. והגר"י בלוי היה קונה בשופי אחר הפסח חמץ שנמכר לגוי. [פעם אחת התבטא בעל המכולת בשכונתו, שכולם מבקשים לקנות רק מאחרי פסח, ואילו הרב בלוי קונה 'בלי בעיות'] הג"ר צבי קרויזר זצ"ל אמר, שאנשים אינם יודעים, שכבר תיקן הגר"ח זונפלד זצ"ל את נוסח מכירת החמץ, וכיום אין שום חשש לקנות חמץ שנמכר לגוי (ע.ה.).

והורה הגר"ש זאורבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח עמוד קלח) שהמחמיר יחמיר לעצמו וכן נהג הוא בעצמו, אך לא כהוראה לרבים, שלא להוציא לעז על המכירה.

ודעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (הגדש"פ עם פסקי הגר"ש עמוד 29) שיש בזה גדר של הידור, וסיפר הג"ר אהרן דויד שליט"א ששמע מהגר"ש אלישיב שיש על המדקדק להחמיר, לקנות במאפיות רק 'נטחן ונאפה לאחר הפסח' (י.ד.). גם בחדרי האוכל בישיבת מיר ירושלים שמכינים מדי יום כמויות עצומות של אוכל עבור אלפי התלמידים, משתדלים מאוד שכל מוצרי החמץ יהיו כאלו שנטחן ונאפה לאחר הפסח (מ.ז.). מאידך כותב הרב ויא שליט"א (הדרכה מעשית פרק ב' סעיף 7) ששמע

מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שמקובל לנהוג בחומרא זו רק לגבי מוצרים שהם חמץ גמור, אבל לא לגבי מוצרים שרק מעורב בהם חמץ, כגון מוצרי סויה אבקות מרק ממתקים וכדומה, היות ומקילים יותר בתערובת חמץ כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תמז סעיף יא).

3. דעת המקילים

ואמר הג"ר אליהו נחום פרנקיל שליט"א (מרבני גבעת שאול) בדרשת שבת הגדול, שלמעשה מצד הדין מותר, כל מי שלמד קצת הסוגיא יודע שאין שום חשש לאכול חמץ שנמכר כדין, ואפי' מי שמחמיר לעצמו שלא למכור חמץ בעין, מ"מ הרי הרבה פוסקים מתירים למכור, והרי חמץ שעבר עליו הפסח נאסר בהנאה רק מדין קנס דרבנן כמבואר בגמ' (פסחים דף כט.). ובשו"ע (סימן תמ"ח סעיף ג), ומי שמוכר את החמץ מאחר שהוא יכול לסמוך על הפוסקים המתירים, אין מקום לקונסו כאשר נהג כדין (א.ו.).

וכן מורה הגר"נ קופשיץ שליט"א לכל השואלים שלא שייך קנס, כיון שהרי אין רב שיאסור לבצע מכירת חמץ, ומכיון שהרב מתיר למוכר למכור איך נבוא ונקנסו אחר הפסח. והמחמיר על כך איך צריך 'התרת נדרים' כשחפץ לחזור בו מחומרא זו, ואין זה בכלל נדרי מצוה (פ.ח.). והוסיף שכל מי שיש לו משכנתא וכלפי איסורים דאורייתא חמורים של ריבית סומך נפשו על ההיתר עיסקא, ודאי שיכול לקנות חמץ שנמכר לגוי כדין בפסח שהוא רק איסור דרבנן משום קנס בעלמא, ולסמוך על ההיתר של המכירה. וכלפי הקמח שנטחן לאחר הפסח התבטא, שכל המעלה בקמח שנטחן אחרי פסח הוא רק שהוא יותר טרי (ד.ז.). כעין דברים אלו כתב הגר"י טשזנר שליט"א (בספרו 'שערי ימי הפסח').

קנס על הבעלים: ויש להוסיף שהרי עיקר האיסור של חמץ שעבר עליו הפסח הוא קנס הוא על הבעלים כמבואר בשו"ת הרי"ף (הקדמה ז). ויש ראשונים שסוברים שהקנס הוא רק על הבעלים, ולכן אף שאנו נוקטים להלכה כשיטות שאסור גם לאחרים, מכל מקום כאשר הבעלים עצמו פעל כדין לא שייך קנס לכל העולם. עיין במגיה על חידושי רבינו דוד (פסחים עמוד קנב) שהאריך בצדדי נדון זה, האם חמץ שעבר עליו הפסח, אסור רק לו, או שאסור לכל העולם. ולרוב הראשונים אסור לכל העולם.

גדרי קנס: יש עוד צירוף להתיר, לפי מה שכתב הנוב"י (קמא סימן כ', תנינא סימן פ"ה) לענין גזל חמץ, שהחמץ מותר לנגזל כי לא היה יכול למוכרו בפסח והרי הוא אנוס. ויש לציין למה שמבואר במג"א (סימן שי"ח ס"ק ב'), ופמ"ג (סימן שכה א"א ס"ק כב), שכלפי קנס חכמים יש להשוות דיני שבת לדיני ביטול בתערובת, ויסוד לזה בגמ' (מו"ק יב: יג.) שהשוו כלפי קנס חכמים חמשה דברים כאחד (מכוון מלאכתו במועד, צרם אוזן בכור, מוכר עבדו לגוי, שדה שחרשוה בשביעית, טימא טהרותיו) רואים שגדרי הקנס שוה בכל דיני התורה, ועל כולם חוקרת הגמ' כלפי יורשים - גברא קניס רבנן והא ליתא, או דלמא ממונא קניס רבן והא איתא.

ועיין מהרי"ץ חיות (מו"ק דף יג. ד"ה לדידה קנסו) שפשיטא ליה שבחמץ האיסור קאי על הממון, ולא על הגברא, ובכך יישב את תמיהת הנוב"י מדוע לא דנו בגמ' על חמץ שעבר עליו הפסח. וסיים שיתכן שזה כונת הנוב"י. ועיין בהערות (על מסכת מו"ק דף יג.) שהאריך בסוגיא זו (מ.ט.), ועיין עוד בארחות שבת (כרך ג' פרק כה הערה כו).

4. מנהג ישראל

למעשה ברוב קהילות החסידים לא מחמירים בזה, וכפי ששמעתי מהג"ר ישראל טננהויז שליט"א שבויזניץ ובודאי בויזניץ מונסי, אכלו לכתחילה חמץ שנמכר לגוי בפסח. האדמו"ר מויזניץ מונסי שליט"א לפני מספר שנים כאשר ביקש 'ברונפן', אמרו לו שיש רק מחמץ גמור שנמכר לגוי כדין, ענה ואמר שזה טוב ללא פקפוק.

והוסיף הג"ר ישראל טננהויז שבדורות קודמים רק יחידי סגולה לא אכלו דוגמת הגרע"א והגר"א וכיום נהפך לנחלת הכלל בגלל ה'מודה'. [ורק לגבי מכירת חמץ, היה המנהג להחמיר לא למכור חמץ גמור בעין, וגם בזה הקילו במוסד או חנות וכדומה מפני 'הפסד מרובה']. עכ"ד. ויש להוסיף שאדרבה המנהג בחב"ד עוד מזמן השו"ע הרב 'להקפיד שלא להקפיד', ואוכלים לכתחילה מחמץ

שנמכר לגוי, ומבדילים במוצאי פסח על בירה שנמכרה לגוי, שלא להוציא לעז על המכירה (מ.ק.). ולכן בכשרות הגרמי"ל לנדא שליט"א מקילים לכתחילה בזה.

בד"ץ: בועד הכשרות של בד"ץ העד"ח מקילים לכתחילה בעניין, אולם בשנים האחרונות התחדשה מגמה בבד"ץ לספק לכל מבקש ומדקדק את האפשרות להחמיר כפי שיטתו, ולכן הם מעדכנים לכל הרוצה לדעת, את כל המידע הרלוונטי העדכני, מאיזה קמח נוצר ומאיזה מרכיבים וכו'. [גם בעניני שמיטה למרות שהוראת הבד"ץ להקל בערבה, מכל מקום היה עדכונים בכל רגע נתון מהיכן יבול זה האם מהערבה הצפונית או הדרומית, או יבול חו"ל, גם במיץ ענבים שדעת הבד"ץ שאין צריך שיהא 100% טבעי, בכל זאת מעדכנים האם זה 100% וכשר לקידוש גם לשיטת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והאם זה מבושל או לא, לצאת ידי הרמב"ם, ועוד הרבה דוגמאות].

5. אין הכשר על הסוכנים

אולי לא נמכר: בנוסף לחששות ההלכתיים המבוארים לעיל, אולי לא חל המכירה גם כשנעשה באופן הנהוג כיום בבית דין. יש סיבה פרקטית לא לצרוך מוצרי חמץ מלפני פסח, כי אין השגחה של ההכשר על הסוכנים למיניהם ויתכן שהמוצר המסוים הזה לא נמכר לגוי.

למרות שהמפעל חתום בכשרות מהודרת, וגם בעל החנות מציג שטר מכירת חמץ, עדיין יתכן שמוצר זה יצא משערי המפעל לפני פסח ולא נמכר כדין, כיון שהיה אצל סוכן חילוני המתווך בין המפעל למכולת שהוא אינו כפוף למערכת הכשרות, ואולי לא עשה כלל מכירת חמץ. ובכדי שלא להכשל חלילה בחמץ שעבר עליו הפסח אם לא נמכר, יועיל הגדר לא לאכול כלל חמץ מלפני פסח. כפי ששמעתי, בועד הכשרות של העד"ח דורשים מהמפעלים את רשימת הסוכנים, ומבקשים מהם למכור את החמץ (צ.פ.). אולם עדיין אין זה 100%, מהסיבה הפשוטה - שאותם סוכנים אינם כפופים למערכת הכשרות ואין עליהם פיקוח הדוק האם אכן הם עשו מכירה. וגם יתכן שהמכירה שלהם לא היתה כדין, עוד יתכן שמחליף מוצרים עם סוכן אחר שלא עשה מכירה כדין.

ל"ג בעומר במירון: הרבה אומרים שלכן הם קונים נאפה לאחר הפסח, ולא איכפת להם שחומרי הגלם הם מלפני פסח, כי סוף סוף ברור להם שהחמץ היה במפעל עד אחרי הפסח וכך ברור להם שודאי נמכר כדין, וזה לא היה מונח אצל סוכן חילוני שלא ידוע האם עשה מכירה כדין. ומצוי בל"ג בעומר כשנוסעים למירון ונכנסים לאיזה קיוסק נידח, שצריך לעקוב האם יש בחנות שטר מכירת חמץ, וגם אז צריך לברר האם הסוכן שסיפק את הסחורה לחנות עשה מכירה כדין.

מותר: בדיעבד בשעת הדחק יש מקום להקל, שכבר הכריע הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ או"ח ח"ד סימן צ"ו) שאיסור של חמץ שעבר עליו הפסח הוא רק מדרבנן, וקיי"ל שבספק השקול 'ספקא דרבנן לקולא', עכ"ד. ועוד בהרבה מקרים נוכל לומר בזה 'כל דפריש מרובא פריש'. ועוד שהסוכנים יודעים היטב שהציבור החרדי לא יצרוך מוצרים ללא מכירת חמץ וכיון שזה קל מאוד לעשות מכירה, אין סיבה לחשוש שהסוכן לא עשה מכירה כדין (סמך לסברא זו מצינו בגמ' בגיטין, שהמלוה נאמן שכתב פרוזבול בשביעית, כיון שזה קל מאוד לעשות פרוזבול, לא שביק התירא ועביד איסורא), וכיון שאין יכול לברר יותר מזה מותר בגדרי הדין.

תושבי חו"ל מספרים שבעיה זו קיימת גם בחו"ל בחנויות בבעלות גויים, שהרבה יהודים קונים מהם חמץ בלב שקט, שהרי חמץ של גוי מותר למהדרין מן המהדרין אפילו לשיטת הגר"א כי מעולם לא היה של ישראל, ואף הגויים מודעים לכך ובמוצאי פסח מכריזים על שעות פתיחה מוגדלות עד השעות הקטנות של הלילה לתועלת היהודים. אך הרוכשים אינם מודעים שבהרבה מקרים הגויים רוכשים את החמץ בתוך ימי הפסח מסוכנים או משווקים או מפעלים בבעלות יהודים, וצריך לשם לב לכך (ר.ב.ק.).

מכירת חמץ ללא תוקף משפטי

דינא דמלכותא: מצוי שעושים קנין שמועיל רק על פי דין תורה ולא עפ"י דיני המלכות, (אגב קרקע, קנין סודר, בחו"ל שמוכר את הקרקע בלי רישום בטאבו) ונחלקו הפוסקים האם אומרים דינא דמלכותא דינא לגבי מכירת חמץ.

דעת החת"ס (או"ח סימן קיג) והברוך טעם והשואל ומשיב והשו"ע הרב והגרע"א והדברי מלכיאל והדברי אמת שצריך שיהא המכירה בתוקף גם על פי חוקי המדינה, אפילו כשהמוכר הוא שומר תורה ומצוות, ואם לא חל על פי דיני המלכות אין זה מכירה.

ונחלקו עליהם הדברי חיים (בלי לרשום), והחזו"א (לכתחילה לרשום בשטר שאינו לפי דיני המלכות אלא לפי דיני התורה), והדברי משה (בגלל שכותב נפקע דינא דמלכותא), וכן הכריע הגרש"ז אורבאך זצ"ל (הליכות שלמה עמוד קכט), שמספיק שתקף על פי דיני התורה.

בארץ ישראל: עוד נחלקו הפוסקים האם יש בארץ ישראל כיום דינא דמלכותא דינא או לא. ודעת הגרצ"פ פרנק זצ"ל שאין דינא דמלכותא במדינת ישראל כיון שהם כפופים לדיני התורה. (משנ"ב דרשו סימן תמ"ח, הלכות חג בחג פרק יא סעיף ו עמוד קפו).

'פולמוס' - מכירת חמץ של חילונים

'מסמך דתי': הפקוק המשמעותי שקיים על המכירה בזמננו הוא מכח הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הליכות שדה 172 עמוד 22) שאין מועיל מכירת חמץ שאין בו תוקף חוקי שנחתם על ידי יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, בפרט כאשר אינו מיוזמתם אלא מחמת כורח חיצוני של קבלת הכשר. וזה אומדנא דמוכח שדעת המוכר שהוא חותם רק על 'מסמך דתי', ומבחינת מנהלי המפעלים שאינם שומרי תורה ומצוות מדובר ב'טקס דתי' גרידא, והרי המוכר יוכל לפנות לבית משפט ולבטל את המכירה בתואנה שבמשפט העברי קיים עילה לביטול עיסקא כאשר החוזה הוא למראית עין בלבד, וכמבואר בקצות החושן (סימן ר"נ ס"ק ה') שדברים שבלבו ובלב כל אדם מהני אף כשלא פירש. במקרים כאלו סבר הגרי"ש שאין זה רק בגדר חומרא לא לצרוך מוצרים של לפני פסח אלא מעיקר הדין, ואפילו לילדים אסור (פסקי הגרי"ש אלישיב עמוד 14).

4 סעיפים: והוסיף הגרי"ש שיש דרך להכשיר את שטר ההרשאה ושטר המכירה ביהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, אם יוסיפו 4 סעיפים שנוסחו על ידי הגר"י אפרתי שליט"א אחרי התייעצות עם טובי העורכי דינים בארץ (שם): 1. המוכר מתחייב בחוזה שלא יוכל לטעון שהחוזה הוא רק למראית עין, או רק לצרכים דתיים. 2. כל דין ודברים ביחס למכירה, יתקיימו על פי דין תורה בפני בית דין צדק (יש לפרט: בית דין מסוים המוסכם על שני הצדדים, כגון בית הדין הרבני בירושלים), ולא בבית משפט. 3. המוכר מתחייב שאם הוא יטען שהמכירה אינה בתוקף מכל סיבה שהיא, הוא יקנס על עצם הטענה בסכום של 100,000 שקל, שיוטל עליו על ידי בית הדין. 4. החתימה על שטר המכירה תועיל כחתימה על שטר בוררות לכל דבר, הבוררות תתקיים בבית הדין האמור לעיל.

דברים שבלב: ונחלקו עליו הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ או"ח ח"ד סימן צ"ה) והגרש"ז אורבאך זצ"ל (הליכות שלמה עמודים: קכט קלז קלח) שגם בחילוני חל המכירה ולא איכפת לנו שמתיחס לזה כטקס דתי, שדברים שבלב אינם דברים ולא מגרע מה שאינו שומר תורה ומצוות. ואף אם רוצה להחמיר יחמיר רק לעצמו ולא לאחרים ולא לציבור. ולכן אומרים המחמירים שמכיון שיש הרבה מפעלים וגופי כשרות הנוהגים כדעת הגרש"ז א, ומכשירים גם מכירה שאין לה תוקף חוקי, ממילא מי שרוצה להחמיר כשיטת הגרי"ש צריך לקנות מחמץ שיוצר לאחר הפסח.

תשלום מלא: מטעם אחר נחלק הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות חלק ה' או"ח סימן קח) שהרי כתוב בשטר המכירה שהגוי יכול לממש את המכירה וישלם את המחיר המלא של שווי החמץ בניכוי 2% (כדי שיוכל הגוי להרויח משהו), ומסתבר שמנהלי המפעלים אכן מסכימים למכירה אם ישלם הגוי טבין ותקילין, ואף שיתכן שאינו מסכים כבר אינו בגדר אומדנא דמוכח. [א.ה. זה נקודת ההבדל בין מכירת חמץ להיתר מכירה בשביעית, כי ברור שמדינת ישראל לא תאפשר מכירת כל קרקעות המדינה, גם אם ישלמו תמורתם כל הון דעלמא. ועוד ביארו (ב.צ.ק.) לפי מה שידוע בשם החזו"א שהיתר מכירה בשביעית עוקר את מצוות התורה, שנוהג בשדהו כרגיל, אבל מכירה בפסח עדיין אוכל מצה ולא אוכל ולא סוחר בחמץ, ממילא החמץ אחר הפסח מותר שהרי לא נעבד בו שום איסור].

והוסיף הגר"מ שטרנבוך שאם אין לו סמיכות דעת בגלל שהוא יכול לערער, לא יועיל גם שום נוסח או עורך דין, כיון שידוע שכל בית משפט בעולם יחליט שאפילו אם נזהר שיהיה חוקי, עדיין

זה 'טקס דתי' ונעשה בהערמה ולא חל, שאין זה רציני שערבי ערטילאי קונה במליארדי שקלים. בנוסף מוסיפים בנוסח של בד"ץ העד"ח שאף אם לפי החוק אינו מועיל מקבלים המוכרים על עצמם כדיני ישראל שחל, ולא יוכל לערער בערכאות כי קיבל על עצמו כדיני ישראל. ואדרבה אסור לפקפק ולהוציא לעז על מכירה שנהגו בה ישראל מקדמת דנא, כמבואר בגיטין (דף ה:): שלא להחמיר בדבר שיגרום לעז לראשונים. עכ"ד.

וכתב הגר"י רובין שליט"א רב ביהכנ"ס בני תורה הר נוף (קונטרס 'חמץ לאחר הפסח' עמוד 18), וכן שמעתי מנכד הגר"מ שטרנבוך שליט"א (י.ש.) בשמו, שהרי כל גוף כשרות מתנה את הכשרות לכל השנה בכך שמוכרים חמץ כדון, והסיכון ש'ועד הכשרות' יסלק את ההכשר מהמפעל, הוא הרבה יותר מאיום של 100,000 שקל, וממילא לא צריך לרשום קנס זה. ולכן דעת בד"ץ העד"ח שאין צורך להוסיף את הסעיפים שדרש הגרי"ש אלישיב. [סברא זו מועלת רק ל'מפעל' שיש לו הכשר ולא ל'חנות' פרטית שאינה כפופה למערכת כשרות].

השנה - שנת תשע"ו הידרו 'ועד הכשרות' שיהא נוכחות של עו"ד בשעת המכירה, ואמר הגר"מ שטרנבוך שמסכים לזה, אף שבאמת עו"ד אינו מוסיף כלום במכירה, שהרי אם נחוש לטענת הגרי"ש צריך להוסיף דוקא הסעיפים הנ"ל. וכן אמר נכד הגרי"ש הרב ישראל לזון שליט"א שהגרי"ש מעולם לא החמיר שצריך עו"ד, ודרש רק את הסעיפים הנ"ל (י.ש.).

עוד סברא שמעתי מהגר"ר מאיר סירוטה שליט"א שאין שום מקום להחמיר בזה מכיון שהמכירה כיום יש לה תוקף משפטי מכיון שמדובר במכירה אמיתית שחל לפי כל פרמטר ואין בזה שום פקפוק וכל הסכם בעיקרון יש לו תוקף כי הרי אינו נגד החוק, ואם יגיע שופט שבעקמימות שכלו יפסול את המכירה משום שהוא 'מסמך דתי' אינו משנה את ההגיון הבסיסי. וכן ההיתר עיסקא יש לו תוקף משפטי, וממילא גם לדעת הגר"י בלוי זצ"ל שסובר שצריך שיהא תוקף משפטי מועיל ההיתר עיסקא כיום.

פנינים

חומרה שנוהגת מפסח עד שבועות

36 שנה: בשנים עברו, כלל הציבור לא היה נוהג בחומרא זו, אולם לפני 36 שנה בשנת התש"מ בעת שהוקם 'ועד הכשרות' שע"י בד"ץ קהל מחזיקי הדת - בעלזא הם הצליחו להכניס שני חומרות שהיו נהוגים בבעלזא, ונהפכו לנחלת הכלל: 1. כל מוצרי החמץ יהיו בדוקא אפוי לאחר הפסח מקמח שנטחן לאחר הפסח. 2. למכור החמץ ב"ג בניסן קודם זמן חובת בדיקת חמץ ולא לסמוך על מכירת י"ד, כדי שלא להתחייב בבדיקת חמץ בליל י"ד במקומות שהוא עתיד למוכרם. וזה על פי דברי המקור חיים (סימן תלו סק"ד) והחיי אדם (כלל קיט סעי' יח) מובא במשנ"ב (סי' תלו סקל"א). מקור 'קפידא' זו של נטחן ונאפה לאחר הפסח בקרב חסידי בעלזא, מהאדמו"ר מבולגריא זצ"ל שכתב שחלילה אין אנו מערערים על המכירה, אלא חוששים ומחמירים לא לאכול החמץ שנמכר לגוי.

קפידא זו בא בקבלה מהאדמו"ר ה'שר שלום' מבעלזא זצ"ל שאמר אחר הפסח, איך אפשר לאכול חמץ שהיה שייך לגוי. אולם אין זה מצד החשש ההלכתי שאין המכירה מועלת בשורת הדין, ולכן 'קפידא' זו נוהגת בבעלזא רק בימי ספירת העומר עד חג השבועות, שהם ימים נעלים מאוד (ש.ה.).

מעגל השנה: בבעלזא ה'קפידות' מקיפות את כל מעגל השנה. מפסח עד שבועות, לא אוכלים חמץ שנמכר לגוי. משבועות עד סוכות, לא אוכלים פירות יבשים מחשש תולעים המצויים בעונה זו. מסוכות עד פסח, לא אוכלים חדש בחו"ל, למרות שיש מקילים בזה כמבואר במשנ"ב (סימן תפ"ט ס"ק מה).

יש מקור קדום למנהג להקפיד על חמץ שנמכר לגוי רק מפסח עד שבועות, בספר משכנות הרועים (דרוש עת מצוא אות ז), הובא בספר טעמי המנהגים (עניני פסח עמוד עב), שהרבה צדיקים נוהגים לא לאכול מפסח עד עצרת חמץ של ישראל שנמכר לנכרי ע"י הערמה, לפי שימי הספירה הם ימים קדושים ונוראים מאוד. והביא (שם) שכך נהג האדמו"ר מסטרעטין זצ"ל, ולכן היה שר בשבועות 'חסל סידור פסח', מפני שעד חג השבועות עדיין מרחשין שפתיו מקדושת החג ומצוותיו.

ודימה זה לפת פלטר שכתוב בטור ושׁוׁע (סימן תרג) שאין נאכל בעשרת ימי תשובה, אף שבכל השנה אוכלים אותו לכתחילה, כיון שהוא מותר על פי דין. כך גם מחמירים בזה בימי הספירה. ויש לציין לדברי הרמב״ן (ויקרא כג לו) שימי הספירה הם כמו 'חול המועד', בתחילתו חג הפסח, ובסופו חג השבועות שנקרא 'עצרת'. ורואים שימי הספירה הם ימים נעלים וקדושים.

ובספר פסקי תשובות (סימן תמ״ח הערה 45) כתב שמנהג האדמו״ר מביאלא זצ״ל היה שלא לאכול עד שבועות חמץ בעין שנמכר לגוי, ואפילו קמח שנמכר לא היה אוכל.

הנימוק הנ״ל הוא מצד קדושת הימים, אך יתכן לתת טעם במנהג זה גם מצד גדרי ההלכה, כי משבועות ואילך רוב המוצרים הם מאחרי פסח, ולכן מובן טעם המקילים לבדוק רק עד חג השבועות. אולם העיר הרב שרגא לוי׳ן שליט״א שכיום גם מנהלי החנויות ורשתות השיווק מודעים להנהגה זו, ולכן בתקופה שלאחר הפסח קל לדקדק בזה כי כל החנויות מוכרים 'נטחן ונאפה לאחר הפסח' כשיטת שיווק מצליחה. וכעבור כמה חדשים, מאחרי שבועות ואילך, כאשר הציבור כבר לא שם לב, מוציאים מהמחסנים את החמץ של לפני פסח, במיוחד במוצרים שיש להם חיי מדף ארוכים. ומי שרוצה באמת להחמיר, עליו לעקוב על 'כל' המוצרים במשך 'כל' השנה, ויתכן שזה בכלל אין לדבר סוף!

'חמץ שנמכר לגוי'

מכירת חמץ כיום

גליונות קודמים: דין חמץ שנמכר לגוי בפסח, נדון בהרחבה בגליונות הקודמים, כאן יושלמו מספר נקודות שלא הוזכרו עדיין.

הנה כלפי החומרא שלא למכור חמץ גמור בפסח, יש לה מקום גדול, משום חשש דאורייתא של בל יראה, ומשום חשש שלא יבוא לאכלו דלא בדיל מיניה, כמו שאסור להשהות חמץ שלו אחר הביטול ואין מועיל מחיצה כי לא בדיל מיניה (ב.ו.). אולם גם כלפי חומרא זו כתב בפסקי תשובות (סימן תמ"ח אות י') שלמעשה בשורת הדין מותר, והמיקל יש לו על מי לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

אבל כלפי החומרא שלא לאכול אחר הפסח חמץ שנמכר לגוי, מובא בזאת כמה ידיעות חשובות.

1. דקדוק והידור

ראוי להחמיר: שאלתי את הגר"ע אורבאך שליט"א, מה צריך לכתוב למעשה לציבור, האם צריך להחמיר בחמץ שנמכר לגוי. ואמר לי, אם המוכר שומר תורה ומצוות מותר למעשה לאכול מהחמץ שמכר לגוי ואין צריך להחמיר. אך אם המוכר חילוני שאין גומר בדעתו למכור 'ראוי להחמיר'. [וסיפר מעשה שהיה, ששאלו בעל מפעל חילוני אחרי שחתם על שטר מכירת חמץ, מה יעשה אם יבוא הגוי באמצע הפסח לקחת את החמץ, ענה בעל המפעל - 'אני אזרוק אותו מכל המדרגות']. אולם למרות זאת אין זה בגדר איסור, כי כבר הורה אביו הגרש"ז אורבאך זצ"ל שכיון שעשה מה שהרב הורה לו לעשות, כבר לא שייך לקונסו.

והוסיף שכל זה לגבי חמץ גמור מלפני פסח אבל לגבי מרכיבים אין צריך להחמיר, שהרי כל השנה עד הפסח הבא משתמשים במרכיבים מחמץ שנמכר לגוי בפסח הקודם (ד.ג.), ומצוי שזה גורם למתח בבית. ובפרט לגבי קמח שיתכן מאוד שאינו חמץ כלל. עכ"ד.

ילדים: וכתב הגר"ר משה ויא שליט"א (הדרכה מעשית פסח תשע"ב) שכיון שחמץ שנמכר לגוי מצד הדין מותר באכילה, וזה רק בגדר 'דקדוק והידור' שלא לצרוך מוצרים אלו. היות והקפדות אלו אינן מעיקר הדין, רבים נוהגים להקל יותר לגבי ילדים, בפרט במוצרים שרק מעורב בהם חמץ, כגון: ממתקים, ממרחים וכדומה. מוצרים אלו שיוצרו לפני פסח עלולים להמצא בשווקים גם לאחר שנה שלמה, וקשה מאוד להקפיד על כך בכלל, ובפרט לילדים, עכ"ד.

וידוע המעשה על הסטייפלער זצ"ל שלא רצה לפגוע באלמנה כאשר בא לקידוש שהיא הכינה, ולכן אכל מהקוגל שהגישה לו אף שהיה זה מחמץ שנמכר לגוי. ונימק את מעשיו: לא לאכול חמץ שנמכר לגוי, זה בגדר חומרא בחשש איסור דרבנן. ואילו לא לפגוע באלמנה הוא חשש איסור דאורייתא, דכתיב פְּלֹאֲלֻמְנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנוּן (שמות כב כא) (ר.ב.ק.).

ושמעתי מתלמיד חכם מופלג שליט"א שכבר אין לו כבר כח להתווכח בנושא זה, מכיון שכל מי שלמד כרך ה' של המשנ"ב - הלכות פסח, יודע טוב מאוד שחומרא זו הוא נגד המשנ"ב בכמה מקומות, והמשנ"ב לא הביא את חומרת הגר"א (בכתר ראש ובמעשה רב), ולמעשה צריך רק לברר שאכן בוצע מכירה כדין, ואז מותר לכתחילה באכילה (ד.צ.ש.).

2. הסיבות להחמיר

לדעת המחמירים ישנם כמה סיבות להחמיר, ונפרט את חלקם. הערמה: המציאות כיום שמכירת חמץ היא בסיטונאות של רשתות ענק בעלי עשרות סניפים, הפרוסים בכל רחבי הארץ, ויש טוענים שלא עולה על דעת הגוי לקחת את החמץ בפועל מכל המקומות הללו, כי אין לו אפשרות טכנית לשלוט על הררי החמץ הנמכרים לו, [אין לו מה לעשות עם 100 טון ביסלי, גם אין לו מידע איך משווקים ספינה טעונה פסטה שנמצאת בים התיכון]. לטענה זו למרות שקיי"ל שדברים שבלב אינם דברים, כאן זה אומדנא דמוכח בלב ובלב כל אדם שאינו רוצה למכור.

אין ביטוח: עוד הוכחה לכך שזה הערמה, כי הגוי הרי אין לו הסכם עם חברת הביטוח של המפעל, ואם החמץ ישרף הגוי צריך להפסיד מיליונים, וכי הגוי באמת מוכן לזה, הרי הוא נכנס אם כן לעיסקא לא ריאלית כלל. ובפרט במכירת שאין להם ביטוח וכי הגוי מוכן לקחת סיכון שאם ישרף הוא יפסיד, בפרט כשאי אפשר להוכיח את המכירה בבית משפט שאז אין סיבה שהגוי שאינו מכיר בתורה ומצוות יקיים את דין התורה (ר.ח.כ.).

ושמעתי מהג"ר חיים חזן שליט"א שיש מקום לדחות טענה זו, שאם אכן יקרה שריפה והגוי יתכחש למכירה הוא יהא אז מוגדר כגנב אולם כרגע המכירה הוא כדין. ולכן מדינא מותר, ולמדקדק יש מקום להחמיר, כי הרי המציאות הוא שאם החמץ ישרף הגוי לא יסכים להפסיד.

3. קונסים על הערמה

עצם הסברא של הערמה כבר מופיע במאירי (ריש פ"ב דפסחים), שאין לבצע מכירה כזו של הערמה באופן קבוע. וכתב על כך בחידושי תלמיד הרמב"ן (פסחים דף ו. ד"ה עושה לו מחיצה) בשם רב עמרם גאון וכ"כ הריטב"א (פסחים ריש פרק ב' דף כא.) דאם מערים בכל שנה למכור לגוי קודם הפסח ולקנות לאחר הפסח קנסינן ליה, והוא אסור לו ולכל ישראל לאחר הפסח, שהחשיבוהו כאילו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי שנאסר לאחר הפסח, ואף זה לפקדון נתכון אלא שהערים.

עוד מצינו בדברי המחצית השקל (תמ"ח סק"ד) והקישו"ע (סי' קי"ד סעי' א') שלא יהא ענין מכירת חמץ אצל האדם כמו מצוות אנשים מלומדה, אלא צריך שיגמור בדעתו שהוא מוכרו באמת לגוי מכירה גמורה וחלוטה. בפרט באופן שרוכש הרבה חמץ לפני פסח כדי שיהא לו חמץ מיד לאחר הפסח למכירה.

בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ב סימן עז) כתב להמנע ממכירה זו לפי שנראית כהערמה ומפני טעמים נוספים. גם בשדי חמד (ח"ח סימן ט' ס"ק ו' ס"ק כ"ג) הביא כמה אחרונים שערערו על המכירה מכמה טעמים, וכתב ליישב המנהג. (וראה בענין תוקף מכירת חמץ ב'קובץ צפונות' בני ברק ניסן תשנ"ב).

וכתב בפסקי תשובות (סימן תמח) שמצינו כעין זה לענין היתר עיסקא שנחלקו הפוסקים שאם אינם מבינים ענין היתר עיסקא אינו מועיל אפילו הוא בכתב ובחתימת הצדדים כיון שאין כוונתם להלוואה גמורה, עיין של"ה (מס' חולין פרק נר מצוה) שו"ת צמח צדק (יו"ד סי' פ"ח) ועוד. אמנם הכרעת הפוסקים שלכתחילה צריך להבין הענין אבל בדיעבד מהני כיון שחתם והחתימה מחייבת אע"פ שאינו מבין, עיין שו"ע (חור"מ סי' מ"ה סעי' ג') וע"ע שו"ת עונג יו"ט (סי' כ"ח).

4. חמץ מיד אחרי פסח

מוניטין: מבואר במשנ"ב (סימן תנ"ס"ק כד) שאסור לקנות חמץ לפני פסח ולמוכרו במכירת חמץ כדי שיהיה מוכן לו מיד לאחר הפסח, משום שהוא רוצה בקיומו של חמץ והרי הוא כנהנה מן החמץ.

ערעור: ושאל הרב דוד טאוב שליט"א במכתבו שנשלח אל הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' מט) שיש לערער על המכירה הנהוגה כיום, כשיש לו חמץ העומד לימכר אחר הפסח, משיטת התבואת שור (פסחים דף כא) שבעצם מכירת חמץ לבדה אינה מועלת להציל מאיסור דאוריתא של בל יראה בתוך הפסח וממילא גם אינו מועיל לסלק איסור של חמץ שעבר עליו הפסח כיון שניכר הערמה טובא, שהרי הגוי אין דעתו לקנות, והמוכר אין דעתו למכור, אלא דכיון שמן התורה בביטול בעלמא סגי לא נשאר רק איסור דרבנן ולזה סגי במכירה. ולכן כתב בשו"ת איגרא רמא (או"ח סימן לט) שאם מלכתחילה מכין חמץ לצורך שימוש מידי אחר הפסח, אין ביטולו בלב שלם, שיש כאן אומדנא דמוכח המבטל את מאמר פיו, ונשאר עם מכירה בלבד ואינו מועיל לסלק איסור בל יראה דאוריתא.

מגונה: והשיב לו הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' מט) שמצד הדין מותר לקנות חמץ לפני פסח כדי למוכרו לגוי ולהשתמש בו לאחר הפסח, אולם זה דבר מגונה גם אם עושה כן

מחשש שלא ימצא לאחר הפסח חמץ שנמכר כדין. אבל כשאין עצה אחרת ומקום הפסד, כדאי הם המתירים לסמוך עליהם.

מכח זה יש טוענים שיש טעם לפגם במכירה של המאפיות והקונדטוריות וחנויות הפיצה שכבר מכינים את החמץ בערב פסח על העגלות העומדים להכנס לתנור תכף אחרי החג, ואולי גם אם הגוי ירצה לשלם כמוסכם את המחיר המלא של כל החמץ הם לא יסכימו, כדי לא להפסיד את המוניטין שלהם שהם מוכרים חמץ מיד בצאת החג. וכי רשתות ענק מוכנים להשבית את הרשת כולה על עשרות הסניפים.

וכן הרחיב בנדון זה הגרמ"ט דינקל שליט"א (בדרשת שבת הגדול הודפס בקובץ 'עוז ואורה' חלק ט' עמוד עא), והסיק על פי דברי השבט הלוי הנ"ל, דבשלמא אדם פרטי מובן איך סומך על המכירה כי באמת אינו רוצה בקיומו, אבל בעל מפעל ענק שמכין טרם כניסת החג אלפי בצקים מוכנים על גבי עגלות אפיה להכניס מיד בצאת החג אל תנורי ענק, כדי שיוכל למכור לאלפי לקוחות לחמניות טריות מיד בצאת החג, ודאי שהדבר מגונה, וגובל בזלזול בחג. ואין בזה ההיתר של מקום פסידא. ואשרי חלקם של כל אלו שמונעים עצמם מלעסוק במסחר כזה, בבוא אליהם שעת נסיון הכרוך בהפסד כספי ניכר במוצאי פסח, ובודאי יבואו על שכרם מאת השם.

שעת הדחק למוכר

אין הפסד מרובה: מבואר בפוסקים שהטעם שהקילו במכירת חמץ למרות שיש בו כמה חששות, הוא בגלל הפסד מרובה. ויש טוענים שההיתר של הפסד מרובה ושעת הדחק שייך רק כלפי המוכר-בעל החנות, אבל כלפי הקונה יש מקום גדול להחמיר לא לצרוך מוצר שכל ההיתר שלו הוא דחוק ביותר, ולא להזדקק להיתרים של הפסד מרובה. ויש לדון האם הפסד מרובה של המוכר מתיר גם לקונה. ודן בזה הגר"ח קאהן שליט"א (בספרו הלכות משפט - אונאה, סימן רכ"ח סעיף ו').

מאידך יש טוענים ממש להיפך, בזמנו של הגר"א לא היה קושי משמעותי לדאוג לכך שלא יישאר חמץ בידי יהודי בפסח. מי שלא הצליח לסיים את חמצו עד לפסח יכל לדאוג ולמכור את החמץ לגוי מזדמן ולדאוג לקנות חמץ אחר אחר הפסח. המצוקה של מוכרי החמץ לא הייתה גדולה ולכן ייתכן מאוד שרבים חשבו שלא ראוי להסתמך על מכירת החמץ. אבל במציאות כיום אין אפשרות לחנויות גדולות להסתדר ללא מכירת חמץ. ואין סיכוי לבעלי עסקים גדולים לדאוג שלא יישאר אצלם חמץ לפני פסח, והרי זה שעת הדחק עליה דיברו הפוסקים שמכח זה נתיר לכולם לרכוש אצלם, ולא שייך שנקבע דין אחד למוכר ודין הפוך לקונה, כי אם נאסור על הלקוחות המוכרים יפסידו.

"דיוטי פרי" (DUTY FREE) בנתב"ג

ישנה בעיה נוספת, במקרה שבחנות זו מוכרים חמץ בפסח, ויש בחנות מוצרים שיצאו משערי המפעל לפני פסח, כגון אלו שקונים וויסקי בחנויות "דיוטי פרי" בנתב"ג שישנם חנויות המחללים שבת וחג בפרהסיה, ומוכרים בפסח חמץ גמור! (קיימת חנות של יהודי שומר תורה ומצוות שעושים מכירת חמץ כדין, ליד משרדי אל-על / להכנס בשרוול D עד הסוף). וכן במקרה שבעל החנות אוכל בפסח מהחמץ של החנות שנמכר לגוי, באופנים אלו יש בעיה גם אם יעשו מכירת חמץ, כיון שמוכח שבאמת לא גמר בדעתו למכור (אם לא שנאמר שהוא גזלן אז כשאוכל).

ונחלקו בזה גדולי הפוסקים, דעת השדי חמד (מערכת חו"מ סימן ט אות לה) עפ"י שו"ת מהר"ם שיק (סימן רה) וכן מבואר בשו"ת אורי וישעי (סימן קכא) שיחידים או סוחרים המוכרים חמצם לנכרי לפני פסח כדין, ובמשך ימי הפסח משתמשים בחמץ שמכרוהו או סוחרים בו, בטלה כל המכירה למפרע וכל החמץ נאסר גם מה שלא סחרו בו.

מאידך בשו"ת דברי חיים (ח"ב סימן מ"ו) וכן הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ ח"א סימן קמט וח"ב סימן צ"א) היקלו בדבר.

ושמעתי מהג"ר עזריאל אורבאך שליט"א, שחנות כזו שמוכרת חמץ בפסח אסור לקנות שם חמץ מלפני הפסח, גם אם יציגו שטר מכירת חמץ כי מגלה דעתם שלא מכרו באמת.

בבעיה דומה נתקלו מנהלי רשת שיווק בבעלות חרדית, שרצו למנוע מצב שקופאי בסניף ימכור חמץ למורת רוחו של הבעלים (גזל עכו"ם, ביטול המכירה, ועוד), לכן הזינו הוראה במחשב הראשי, שהקוד של המוצרים של חמץ לא יעבור בקופה בפסח (ר.ב.ק.).

פנינים

גישה לחמץ: יש טוענים שהגוי הרי אין לו גישה לחמץ כיון שלא קיבל מפתחות, וכן לא יודע היכן ממוקם החמץ של המוכרים את החמץ. ובגלל טענה זו הרבה חכמי הוראה שליט"א מוסיפים סעיף במכירה שם רושם המוכר את המספר פלאפון האישי שלו, ומתחייב המוכר לגוי הקונה, שבמהלך החג בכל זמן שיבקש הוא יפתח בפניו את רשותו ויתן לו את חמצו.

ואומרים בשם הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל שצריך להשאיר מפתח אצל השכנים, אם הוא נוסע מביתו לכל ימי הפסח. ויש מהדרים לשלוח בפועל את הגוי לחלק מהבתים לראות מה הוא קנה, לבטא את רצינות העיסקה (א.פ.).

שינת הגוי: בביקור של ילדי 'אנחנו וצאצאינו' אצל הגר"י זילברשטיין שליט"א, שאל אחד הילדים את הרב, מה יעשו כאשר הגוי מבקש לבוא ולישון בחדר שנמכר לו במכירת חמץ? ענה ר' יצחק שזכות הגוי בחדר, הוא רק להחזיק את החמץ שם, אבל לא לישון (ש.ל.).

מעשה שהיה: לפני מספר שנים, עורר הגר"ר שמחה רבינוביץ שליט"א (בעל מחבר ספר 'פסקי תשובות'), שכדי לא להכנס למחלוקת הפוסקים האם הקנינים הנהוגים כיום במכירת חמץ מועילים בגוי, לכן טוב להחמיר לעשות מכירה מהודרת, שיביאו בפועל את כל החמץ הנמכר מהבית, ויכניסו את כל החמץ הנמכר בקראוון שעל יד בית הכנסת, והגוי יעשה משיכה בכל חפץ והחמץ ינתן לו במתנה ולא במכירה ולא לסמוך על הנהוג כיום שהגוי נותן 'מקדמה' כתחילת תשלום, כדי להרויח את דעות הפוסקים והשו"ע הרב שגוי אינו קונה בקנין כסף, אם לא שילם בפועל את כל התשלום של הקניה. ויתנו את המפתח בפועל לגוי, לחוש לסוברים שבלי מסירת מפתח לא קנה, וכך עשו.

ויהי באמצע הפסח, הגיע הערבי עם ילדיו וקרוביו, ואכלו ולקחו הביתה את כל החמץ שהיה בקראוון (היה שם מוצרים יקרים, כגון ויסקי, שיבס-ריגל, ועוד), ולא יכלו למחות על לקיחתם שהרי חל הקנין ושלהם הוא (י.פ.).

'ביטול חמץ'

הבודק צריך שיבטל

בביטול חמץ מתקיים החיוב דאורייתא של אף ביום הראשון תשפיתו שאר מפתיתכם (שמות יב טו), כמפורש בגמרא (פסחים דף ד: ודף י:). דבדיקת חמץ מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה. ופירש רש"י דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו, והשבתה דלב היא השבתה.

ומבואר בגמרא (פסחים דף ו:): הבודק צריך שיבטל. למרות שחכמים תיקנו לבדוק את החמץ כדי לבערו, ומן התורה מי שבדק אינו צריך לבטל את החמץ, שהרי מבער את החמץ שמצא, מכל מקום תיקנו חכמים שאחר הבדיקה יבטל את החמץ. אמנם כשאינו יכול, מבואר בגמ' (לקמן דף מט.) כלפי הולך לשחוט ולמול, שאז חוזר לעיקר הדין שמספיק ביטול בלב.

1. מדוע צריך ביטול ?

הטעם שצריך ביטול ולא מספיק בבדיקה, גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה שדעתיה עילויה, אחר זמן האיסור שכבר אין מועיל ביטול, ויעבור בבל יראה ובל ימצא.

ביאור החשש לדעת רש"י והמאירי (פסחים ו, ב) שמתוך שהגלוסקא חשובה בעיניו, יחוס עליה ולא יבערה מיד, אלא ישהנה מעט אפילו רגע אחד עד שתתיישב דעתו להכריח טבעו מצד המצוה, ובאותו זמן שמשתהה עובר בבל יראה ובל ימצא (אבל קודם שנודע לו אינו עובר, כדין חמץ שאין ידוע, כמבואר בר"ן שכיון שיש חזקה חשיב כאונס), ולכן צריך לבטל את החמץ, שכן אם ביטל אינו עובר כשמששהה; ועוד, שמאחר שעשה את החמץ כעפר, הרי כל החמץ מאוס אצלו, ואין לחשוש שיתן לבו עליה אפילו רגע.

לדעת התוס' (שם) והמאירי (שם) והקרוב נתנאל (אות ד) חוששים שמא ימצא גלוסקא יפה, ומתוך חשיבותה אינה בטלה מאליה כפי שפירורים קטנים בטלים ממילא, ואפילו אם לא יחוס עליה כשימצאנה יעבור בבל יראה אם יתרשל מלשרפה כשימצאנה.

ולא תיקנו לבטל בארבע, או בחמש, כיון דלאו זמן איסורא הוא, ולא זמן ביעורא הוא דילמא פשע ולא מבטל ליה.

אין הביטול מועיל לאחר זמן האיסור: כשהגיע זמן איסור חמץ, אין הביטול מועיל (פסחים ו, ב). הטעם: לפי שכבר החמץ אינו ברשותו, כיון שנאסר בהנאה (שם). ואפילו כשלא נאסר אלא מדבריהם, כלומר בתחילת שעה שישית, כאיסור תורה הוא לענין זה שאינו ברשותו ואינו יכול לבטלו (טושו"ע סימן תלד סעיף ב).

ומבואר בגמ' (פסחים ז.) ונפסק בטוש"ע (סימן תמד סעיף ח), אפילו בתוך זמן איסורו שאין הביטול מועיל, הרי זה דוקא כשכבר החמץ, אבל קודם שהחמץ יכול לבטלו. לפיכך אם היתה לו עיסה בביתו בתוך הפסח והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמץ, יבטלה בלבו קודם שתחמץ, שכיון שבאותה שעה עדיין לא החמיצה, דינה כמו קודם זמן האיסור, שהרי עדיין היא ברשותו, שלא נאסרה עליו.

2. דיני הביטול

כעפרא דארעא: לכולי עלמא יסוד ומהות הביטול הוא שמסיח דעתו מהחמץ ואינו חשוב בעיניו לכולם. אלא שנחלקו הראשונים באיזה אופן פועל הביטול האם זה מדין הפקר או מדין אחר, ומדוע מועיל בינו לבין עצמו.

ומצינו בזה 4 דעות בראשונים - רש"י (משוי ליה כעפרא - כלפיו, והריטב"א מוסיף שהוי ככופת שאור שיחדה לשיבה, שהחמץ כעת אינו עומד למאכל ולשום שימוש. (ב.צ.ו.) והקשה המהר"מ חלאוה א"כ מדוע אסור לאכול את זה הרי זה עפר, ותיירץ שאכילתו אחשביה לחמץ. וקשה מדוע אסור לאכול בשוגג או באונס, וי"ל שמציאות האכילה אחשביה אפילו באונס, כעין שמצינו שאני חלבים ועריות שכן נהנה, כך בחמץ עצם ההנאה מורה שהוא כן מאכל חמץ.) תוס' (הפקר ואינו עובר על שאינו שלו), רמב"ן (כיון שדעתו מסכמת לדעת התורה, שוב לא עשאו הכתוב כאילו הן

ברשותו), ור"ן (מגלה דעתו שאין חפץ בחמץ, וממילא אינו שלו), והמשנ"ב (סימן תל"ד ס"ד יד) העתיק לשון הרמב"ן והר"ן.

ברכה: הטעם שאין מברכים על ביטול חמץ. פירשו בתשובות הגאונים שהביטול הוא בכלל הביעור, ובברכת "על ביעור חמץ" שמברכים לפני הבדיקה פוטרים גם את הביטול, ומדויק ברא"ש (סימן י') שהברכה קאי על הבדיקה והביטול וההצנעה והשריפה. טעם נוסף: כתב הכלבו (סימן מח) והב"י (סימן תלד) לפי שעיקר מצות ביטול חמץ הוא בלב, ואין מברכים על דברים שבלב.

3. יש לבטל גם בערב פסח

ביטול נוסף: המנהג כיום לבטל פעמיים את החמץ, פעם אחת בלילה אחרי בדיקת חמץ כמפורש בגמ' (פסחים דף ו:ו) הבודק צריך שיבטל. ונהגו לבטל פעם נוספת ביום כפי שחידשו הגאונים והראשונים כמבואר ברבינו מנוח (פ"ג ה"ז), ומאירי (פסחים דף ז). בשם הגאונים, ובהגמ"י (פ"ג אות ז) בשם ריצב"א וראב"ה, וברא"ש (פסחים פ"א סימן ט), ובסמ"ק (סימן צ"ח ובהגהות ר"פ שם), ונפסק בטור ובש"ע (סימן תלד, ג), שלמרות שביטל את החמץ מיד לאחר הבדיקה, מכל מקום טוב לחזור ולבטל את החמץ למחרת, בערב פסח, לפני זמן איסורו.

הטעם: טעם הסוברים שיש לבטל גם ביום הוא מחמת שלושה נימוקים. 1. לפי שביום י"ד קונים חמץ בשביל פת שחרית. 2. את החמץ שהשאיר בליל י"ד לאכילה לא התכוון לבטל, כי הרי חפץ לשורפו, וחוששים שמא ישאר מחמץ זה בבית ויעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. 3. גם מה שביטל והפקיר יתכן שיחזור ויזכה בו ביום. לכן יש לבטל גם ביום י"ד לפני זמן האיסור. מכח זה כתב בטור (סימן תלד) בשם ר' פרץ, ובמכתם (פסחים דף ו), שבביטול בלילה אומר דלא ידענא ליה, שמבטל רק החמץ שלא מצא, ואילו בביטול ביום אומר ביטול סתם, כי מבטל גם החמץ שמצא.

החולקים: עיקר דין זה אינו מוסכם על כל הראשונים, כמבואר במהר"מ חלאוה (פסחים דף ו:ו) שחולק על ביטול זה, מטעם דשני ביטולים למה, באחרון של יום סגי ושוותינהו למילי דרבנן בכדי. וכן מבואר במעשה הגאונים (סימן כד) ובתשובת רש"י (סימן ז' - ולמחר כששורף ולא כלום, ויש נוהגים לבטל גם ביום). וכן כתב הסמ"ג (עשין לט - במשמעות הלכה אין משמע כן לבטל גם ביום).

התירוץ: בדברי הטור (סימן תלד) מתורץ קושית המהר"מ חלאוה, שלמרות שמבטל את החמץ גם ביום י"ד, מכל מקום אין לסמוך על הביטול של היום, וצריך לבטל בליל י"ג אחר הבדיקה, שמא ישכח לשרוף את החמץ עד שתגיע שעה שישית ואז לא יועיל הביטול. והוסיף השעה"צ (סימן תלד ס"ק יט) בשם הט"ז, דאע"ג שזמן שריפה קבוע, ויבטל אחר השריפה, מכל מקום כיון דמדינא דגמ' אין קבוע זמן השריפה צריך לבטל גם בלילה, והינו שלמרות שיש כמה חששות בביטול של הלילה, שמחמתו תיקנו לחזור ולבטל גם ביום, מכל מקום ביום יש חשש שישכח לבטל לפני זמן האיסור ולכן צריך את שני הביטולים.

4. זמן הביטול כרוך בזמן השריפה

שני דינים מחודשים מצינו בזמן הביטול שכרוך בזמן השריפה. הראשון שצריך לשרוף את החמץ לפני זמן איסורו כדי שיוכל לבטל אח"כ. השני שישרוף ביום ולא בלילה כדי שיזכור לבטל אח"כ.

א. כתב הרמ"א (סימן תלד סעיף ב) בשם מהר"ו ביום י"ד אין לבטל את החמץ אלא לאחר שריפתו. הטעם: כדי שיקיים מצות שריפת חמץ בחמץ שלו. וביאר המשנ"ב (סימן תמה ס"ק ז') בשם המ"א (בסימן תלד) שלכן הקדימו את השריפה לפני סוף שעה חמישית, ולא בשעה שישית כפי שהיה נהוג בזמן הגמ' כדי שיוכל לבטל אח"כ. דברים אלו מבוססים על מה שכתב הרא"ש (פסחים פ"א סימן ט) רצוי לשרוף את החמץ לפני זמן איסורו. כדי שיוכל לבטל את החמץ אחר שריפתו, שכן לאחר זמן האיסור - החמץ נאסר בהנאה ואין בידו לבטלו; ואם יבטל את החמץ קודם שריפתו, לא יקיים מצות שריפה בחמץ שלו.

ב. כתב המהרי"ל (הלכות בדיקת חמץ) עפ"י רש"י (פסחים ו: ד"ה פשע) שרק כשמתעסק במצוה יזכור, ולכן תיקנו לשרוף ביום י"ד ולא בליל י"ד, כדי שיזכור לבטל שבשעת השריפה יזכור לבטל

5. ביטול חמץ על ידי שליח

יש אומרים שאין אדם יכול לבטל את חמצו על ידי שליח, ואין אומרים בזה שלוחו של אדם כמותו (ר"ן פסחים פ"א ג: בדפי הרי"ף בשם אחרים אומרים; ב"ח סימן תלד); אבל רוב הפוסקים חולקים וסוברים שאפשר לבטל על ידי שליח (בעל העיטור ח"ב הלכות פסח; טוש"ע סימן תלד סעיף ה).

טעם הדעה הראשונה: לפי שהביטול הוא מטעם הפקר, ואין אדם יכול להפקיר על ידי שליח (ר"ן שם). ותמה הגרע"א (בחידושו גיטין לב.) מדוע לא יכול שליח להפקיר, והביא שגם הבית מאיר (אהע"ז סימן קכ סעיף ד') תמה על זה. ויש מבארים שהוי כמו מצוות שבגופו שאין מועיל עליו שליחות.

טעם הדעה השניה: פירש הב"י (סימן תלד), וכ"ה במשנ"ב שכיון שחמץ בפסח אינו שלו, אלא שהתורה עשאתו כשלו כדי שיעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, די בגילוי דעת שרוצה לבטלו, ולכן אפילו כשמגלה דעתו על ידי שליח די בכך. ועוד דבשלמא בהפקר לא מהני שליח כיון שהוא מדין נדר לדעת הרמב"ם (פ"ב מנדרים הי"ד), אבל ביטול שאינו ענין לנדר שפיר מהני ביה שליחות.

מנהג ישראל תורה

מדוע מבטלים בארמית ?

צריך להבין מדוע תקנו את הביטול חמץ בארמית, ויש בזה כמה טעמים.

לשון שמבינים: כתב הדרכי משה (אות ב) דבירושלמי (י"ג א') נוסח הביטול חמץ הוא בלשון הקודש, ואילו הגאונים תקנוהו בבבל בלשון תרגום, משום עמי הארץ כדי שיבינו, והוא הדין בשאר לשונות שיאמר כל אדם בלשון שמבין. ובכך ביאר את הדין שכתב הרמ"א (סימן תל"ד סעיף ב') ובמשנ"ב (ס"ק ט) שאם אינו מבין את תוכן האמירה כלל, ואינו יודע שמבטל ומפקיר, לא יצא אפילו בדיעבד.

להזהר מהמזיקים: מאידך בספר סדר היום הובא במג"א (סק"ו) ובא"ר (סק"ז) ובאר היטב (סק"ה) כתב טעם אחר על מה שתקנו הנוסח בארמית לפי שהלחם הוא חיות האדם, ואין ראוי לזלזל בכבודו, לכך נתקן בלשון תרגום כדי שלא יבינו המזיקים ויקטרגו. ועל פי זה כתב בכף החיים (ס"ק לו) שלכתחילה יאמר נוסח הביטול בארמית דוקא.

אמנם הגר"ז (קונטרס אחרון סק"ד) חולק על זה שכתב שרק המלאכים אין נזקקין ללשון ארמי אבל המזיקים עיקר לשונם הוא ארמי, כדאיתא בזהר, הובא בב"י (סי' נ"ו).

תשביתו שאור מבתיכם

שאלה: מה החיוב מדאורייתא כדי לקיים מצות תשביתו, ולא לעבור על בל יראה, ומה החיוב מדרבנן, ומה הוא רק מנהג.

תשובה: יש חיוב בסיסי מדאורייתא, ובמשך הדורות נוספו כמה מעלות בקיום מצות תשביתו ובל יראה וכפי שיבואר.

בדיקה וביעור: בזמן המשנה היו עושים רק בדיקה וביעור בלא ביטול כלל, כמבואר במהר"מ חלאווה (פסחים דף כא.), ובפנ"י (ריש מסכת פסחים ד"ה ובתוס'), ובפמ"ג על המשנה (פסחים דף ב.), אור לי"ד בודקין את החמץ לאור הנר, וביום י"ד מבערים את החמץ כדתנן (פסחים דף כא.), ולא כתוב במשנה שצריך לבטל.

ביטול חמץ: בזמן האמוראים חידשו שצריך שיבטל בנוסף לבדיקה וביעור, כמבואר בגמ' (פסחים ו:) אמר רב יהודה אמר רב הבודק צריך שיבטל.

ביטול נוסף: בזמן הגאונים חידשו לעשות עוד ביטול בבוקר אחרי השריפה בנוסף לביטול שעושים בלילה אחרי הבדיקה, כפי שנתבאר בפנים.

לגרר הכתלים: בזמן הראשונים התבסס המנהג לגרר הכתלים, כמבואר בראב"ן (ז: מדפי הספר), הובא ברא"ש (פרק ג' סימן ב'), ונפסק בטור (סימן תמב), ובשו"ע (סימן תמב סעיף ו'), נהגו לגרר הכתלים והכיסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמכו. ומפרש המשנ"ב (ס"ק כח) שאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומר יתירא, אלא שיש לזה סמך מן הירושלמי.

הכשר לבדיקה: בזמן הראשונים התחדש המנהג לכבד את הבית קודם לבדיקה, כמבואר בדברי הרמ"א (סימן תלג סעיף יא) וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה. וביאר המשנ"ב (ס"ק מו) ומקורו במרדכי (ריש פסחים סימן תקלו) דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד.

מכירת חמץ: בזמן האחרונים התחדש מנהג למכור החמץ שיש לו בכל מקום שהוא לגוי. יסודו נעוץ במה שמבואר במשנ"ב (תמח ס"ק כה) שאף שבדק וביטל וביער, אם מצא חמץ נאסר באכילה וי"א שאסור אף בהנאה, ולכן מוכרים שלא יאסר. ועוד דדלמא לא בדק וביער כדין.

פנינים

200 שקל

חמץ בפסח: שאל רה"י הגרא"י פינקל שליט"א (בשיעור כללי, ישיבת מיר ירושלים, ביהמ"ד 'בית שלום', ז' אייר תשע"ו) היכן מצינו צד כזה שיוכל אדם ללכת בליל הסדר לעיר העתיקה, ויקנה חמץ, ויניח את החמץ על שולחנו בליל הסדר יחד עם הקרבן פסח? לתדהמת הציבור שלף שטר של 200 ₪ והכריז: כל מי שעונה תשובה נכונה, מקבל מיד את הכסף!

רבי יהודה: התירוץ המבוקש היה, בהו"א של הגמ' (פסחים דף כט.). לדעת רבי יהודה שחמץ של גוי מותר לישראל. והפשטות בדברי רש"י (שם), שחמץ של גוי ושל הקדש לדעת ר' יהודה מותר אפילו באכילה, וכך פירשו את הגמ' בדין הוא דאפילו תוך זמנו מותר, שמותר גם באכילה (ועיי"ש בתוס' שתמה על זה, ועיי"ן שם במהרש"א שפירש דברי רש"י באופן אחר).

העירו, מה יענה רש"י על קושית התוס', הרי ברגע שישראל קונה את החמץ מהגוי, זה כבר חמץ של ישראל שעוברים עליו.

ויש הרבה תירוצים על שיטת רש"י, ונציין כמה מהם: א. בדברי הראב"ד (בהשגות על הבעה"מ ע"ב אות ב'), ותוס' הרא"ש, ורבינו דוד (ד"ה ובדין), וכעין זה בראש יוסף (בתוס' שם), משמע שרש"י דיבר באופן שלא עשה מעשה קנין, אלא תחב לו הגוי לבית הבליעה.

ב. מדברי ההפלאה (בתוס' ד"ה בדין) מבואר, כיון שבפסח אם קונה עובר בלאו לכן אינו קונה, כלומר שישראל אין יכול לקנות וליהפך לבעלים על חמץ בפסח, כדין איסורי הנאה שאינו ברשותו של אדם, ואף שכעת שייך לגוי ועדיין אינו איסורי הנאה, מכל מקום באין כאחת האיסור הנאה עם הקנין. שהרי קיי"ל כרבא (תמורה ד:): דכל דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, וכיון שלפי רב אחא בר יעקב אינו עובר בחמץ של נכרי, אינו קונה במה שאוכלהו, כדי שלא יעבור בבל יראה.

100 דולר

חמץ כל השנה: עוד שאל רה"י, היכן מצינו כזה צד, שיהיה איסור לאכול חמץ כל השנה? לתדהמת הציבור שלף שטר של 100 \$ והכריז: כל מי שעונה תשובה נכונה, מקבל מיד את הכסף!

בני חורין: התירוץ המבוקש היה, אין הכי נמי למעשה אין כזה הלכה, אולם יש כזה הוה אמינא בזוה"ק (שמות דף מ ע"א) על הפסוק שְׁבַעַת יָמִים שָׁאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבֵיתְכֶם (שמות יב יט): שואל התנא הקדוש רבי יהודה בר עילאי מכיון שהחמץ מרמז על יצר הרע, מדוע כל השנה מותר לאכול חמץ. מתרץ הזוהר, רק בפסח כאשר האדם הוא בדרגה של בן חורין, יש לו ליבדל מן החמץ. אבל כל השנה כאשר האדם אינו בדרגה של בן חורין מותר בחמץ.

'שריפת חמץ'

ביעור חמץ בשריפה

זמן הביעור: מבואר בגמ' (פסחים דף יב.) אימתי אומר ר' יהודה שצריך לשרוף את החמץ, שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו מבערו בכל דבר. ונחלקו רש"י ותוס' בפירוש הגמ', מה הכוונה בשעת ביעורו, האם בשעה שישיית מחויב לשורפו ואחר חצות מבערו בכל דבר. או להיפך, מחצות ואילך שורפו, אבל בשעה שישיית מבערו בכל דבר.

1. מחלוקת ר' יהודה ורבנן

בעצם חיוב ביעור חמץ לקיום מצות תשביתו, מבואר במשנה (פסחים דף כא.), לדעת רבי יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה, לדעת חכמים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים.

כמו נותר: מבאר הגמ' (פסחים דף כח.) טעמו של רבי יהודה: למדים חמץ מנותר, מה נותר שהוא ב"בל תותירו" ודינו בשריפה, אף חמץ שהוא ב"בל תותירו", שהרי עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא, ביעורו בשריפה. ואילו טעמם של חכמים: לפי שנאמר בנותר (שמות כט, לד): "ושרפת את הנותר באש". ללמדך שרק הנותר בשריפה ואין כל איסורים שבתורה בשריפה, ואף חמץ בכלל כל האיסורים (תוספות פסחים כח. ד"ה אמרו לו, על פי הגמרא פסחים כד.).

ביעור מהעולם: גם לחכמים צריך ביעור מהעולם דוקא, אבל לא מספיק שישליכנו לרה"ר או שיפסלנו מאכילת כלב, ואפי' להטילו לים מבלי לפררו תחילה לא סגי, כמבואר בכס"מ (פ"ג הי"א) והובא במג"א (סוסי' תמ"ה) שאותם בני אדם המשימים חמץ בצידי רה"ר בשעה שישיית או שביעית שלא כדין הם עושים שמשגיגה שעה שישיית צריך לבערו מן העולם עכ"ד.

כלומר שלא די לעשות מעשה שיוצא על ידו מאיסור בל יראה ובל ימצא, אלא מצות תשביתו היא לבער ולאבד מן העולם דוקא.

דאורייתא: ומבואר בדברי הראשונים דדין דאורייתא הוא, כמבואר ברבינו דוד (דף ו: ד"ה ודעת רבותינו) ובמהר"ם חלאוה (ריש מכילתין) דכי היכי דלר' יהודה מדאורייתא בשריפה ה"נ לרבנן ביעורו מן העולם מדאורייתא הוא, . ומכח זה נחלקו על רש"י ומצדיקים את שיטת התוס' (פסחים דף ד:): שבביטול גרידא אינו מקיים מצות תשביתו ורק אינו עובר עליו משום שאינו לך. אלא לשון ביעור וכליו הוא כדאמרין השבתתו בכל דבר.

ובדברי הר"ן (ריש מכילתין) מבואר שגם לדעת רש"י שמקיים תשביתו על ידי ביטול, מכל מקום מצוות תשביתו כולל גם ציווי לבערנו מן העולם. וכן נקטו רוב האחרונים שגם לרבנן צריך מדאורייתא לכלות את החמץ, עיין בשאגת ארי'ה (סי' פ"ג ופ"ד) ומקו"ח (פתיחה לסי' תל"א אות ב ד"ה אמנם לולא) וכ"כ הגר"ז (תמ"ה סעי' ג, וקונטרס אחרון שם סק"ב) דצריך ביעור מן העולם מדאורייתא, וכן נוקט החזו"א (סי' ק"ח סק"ב) (בדיקת חמץ וביעורו פרק ז' הערה ב').

2. יסוד של הגר"ח

דרבנן: אולם מאידך דעת הפרי יצחק (ח"א סי' י"ט) שמדאורייתא סגי בכל אופן שיוצא על ידו מבל יראה, ורק מדרבנן חייבו ביעור מן העולם. ועיין בספר בדיקת חמץ וביעורו (מילואים סי' ח אות א') שלכאו' גם דעת רעק"א (דרוש וחיידוש מערכה ה' אות כ"ח), והגר"ח הלוי מבריסק, שאינו אלא מדרבנן. שהרי הגרע"א כתב שלר' יהודה לאו דבל יראה ניתק לעשה דתשביתו, אבל לחכמים אין העשה אלא לתקן על להבא, שלא יעבור על בל יראה.

וכן מבואר בחידושי רבנו חיים הלוי מבריסק (ריש הלכות חמץ ומצה) שמחלוקתם של רבי יהודה וחכמים לעיל, תלויה בהגדרה היסודית של מצוות הביעור: האם זו מצווה תכליתית, שבעצם פעולת השריפה הנעשית בחמץ יש מצווה, או שמא מצווה אמצעית היא, שרשותו של האדם תהיה מנוקה מחמץ, ומלאכת הביעור אינה אלא אמצעי לכליון והעדר החמץ.

ר' יהודה שמקפיד על איכות הביעור, שתעשה דווקא בשריפה, מוכח שסובר שהמצווה היא בעצם הביעור, וזה הלימוד מנותר שיש שם מטרה בעצם השריפה. ולחכמים, שההשבתה לשיטתם נעשית

בכל דרך, אין המצווה בגוף החמץ המבוער אלא בתוצאה דווקא: אפיסת החמץ מרשותו של האדם. ולכן הם סוברים שרק הנותר בשריפה ואין כל איסורים שבתורה בשריפה, ואף חמץ בכלל כל האיסורים, שאין מטרה בעצם הכילוי.

3. החידוש של המנחת חינוך

על החקירה עצמה, מבלי לתלות את הדבר במחלוקת התנאים, עמד כבר המנחת חינוך (מצווה ט) ובאריכות רבה הוא מוכיח שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים. מדבריו יוצא חידוש נפלא, לסוברים שבעצם מעשה ההשבתה יש מצווה, אם אין לאדם חמץ קודם הפסח, יש עליו מצווה לרכוש לעצמו חמץ כדי לקיים מצוות "תשבתו", כדרך שיש מצווה ללבוש בגד של ארבע כנפות כדי להתחייב בציצית.

אולם נחלק עליו המהרי"ק (שורש קעד) דאטו מי שאין לו חמץ כלל, ואפילו פסק חמצו ל' יום קודם הפסח, יצטרך לקנות חמץ כדי לשרפו ולקיים מצווה דתשבתו, אלא ודאי דבר פשוט דאין לך השבתה גדולה מזו.

נשים בביעור חמץ: כתב החינוך (מצווה ט) גם נשים חייבות בביעור חמץ, למרות שמצות "תשבתו" היא מצות עשה שהזמן גרמא.

הטעם: ביאר השאגת אריה (סימן פב) לפי שהוקש (פסחים דף ה: דף מג:) "שאור" הכתוב בהשבתה: "אך ביום הראשון תשבתו שאור מבתים", לשאור הכתוב בבל יראה: "לא יראה לך שאור בכל גבולך", וכשם שנשים חייבות בבל יראה, שהרי זוהי מצות לא תעשה, כך הן גם חייבות בהשבתה. אך בלי ההיקש היו נשים פטורות כמבואר בתוס' (פסחים דף קח: ד"ה שאף הן) שנשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס, משמע שבלי זה היו פטורות. מקור נוסף כתב האדר"ת בספרו זהב שבא (פסחים דף כח.) שלכן כתוב הריבוי בחמץ, כי היכי דניחייב גם בעשה דתשבתו, דכתיב כי כל אוכל חמץ ונכרתה, מאן דמחייב על כרת דחמץ מיחייב גם על עשה דתשבתו (מ.ט.).

4. עומק הפשט

בענין זה יש כמה קושיות: ומכח זה יש לייסד יסוד, ואחריו יתבאר איך מכח יסוד זה מתורץ כל הקושיות.

קושיות: 1. לפי הראשונים שזה דאוריתא לבער את החמץ מן העולם גם לרבנן דר' יהודה, צריך להבין מה גדר המצוה, מכיון שיכול להוציא מרשותו ולא יעבור על בל יראה, מה המעלה שיש בשריפה. 2. לדעת הר"ן מה גדר הדבר שיש מצוה שאפשר לקיים או בביטול או בביעור מן העולם. וגם צריך להבין מה פירוש המילה תשבתו האם ביטול גרידא או צריך לבער מן העולם. 3. לדעת הגרע"א והגר"ח שהכילוי הוא רק דין דרבנן צריך להבין מה גדר התקנה בזה. ולא שייך לומר שזה רק מחשש טכני אולי יבוא לאכלו, דאם כן גם קודם איסורו צריך לכלות מן העולם, והרי קיימא לן שקודם זמנו יכול להפקיר או להוציא מרשותו ודיו. 4. בקוב"ש (ריש המסכתא) שואל מדוע אינו מקיים תשבתו על ידי הפקר.

יסוד: היסוד המורם מכל זה, שמצוות אכילת מצה ואיסור אכילת חמץ ובל יראה ותשבתו מבוססות זה על זה כאריח על גבי לבינה. שגדר מצוות התורה בתשבתו ובל יראה, נובע ממה שהתורה צוותה על האדם שיאכל רק רק מצה ולא חמץ, ולכן אסור לאכול חמץ כי אם אוכל את שניהם לאו שמיה 'חג המצות' שהרי גם כל השנה פעמים שאוכל מצות. ועדיין חסר בהיכר כל עוד שיש לו חמץ בבית כי יתכן שבמקרה לא אכל מצה, (וגם כשאין לו בבית אולי במקרה אין לו), ורק כאשר משבת ומכלה מן העולם בתחילת הפסח, אז הוא מגלה שהוא חפץ רק במצה ולא בחמץ, וכשמו כן הוא 'חג המצות' כי בחג זה יש רק מצות ולא חמץ.

5. יישוב הדברים כמין חומר

תירוצים: כעת מיושב כל הקושיות כמין חומר. זה הטעם שלכתחילה צריך לשרוף לר' יהודה ולרבנן לבער מן העולם. כי צריך לעשות מעשה של כילוי ולא שממילא לא יהא. אולם בדיעבד בביטול בעלמא סגי ליה כי למעשה כלפיו אין כאן חמץ ובדיעבד סגי בהשבתה קלושה. אולם כאשר

הוא משביתו על ידי מעשה הוא מהדר בקיום מצות התורה. [וגם לדעות שזה רק תקנ"ח, זה מטעם שמוסיף מעלה בהשבתה, ולא רק משום חשש פרקטי שמא יבואו לאכלו].

ומכיון שנשים שחייבות במצות אכילת מצה, לכן הם חייבות גם בביעור חמץ שהוא נוצר מכח מצות אכילת מצה, ולכן מחויבות גם בעשה דתשביתו. שהרי העשה דתשביתו מחזק את מה שאין לו חמץ בבית שלא שבמקרה אין לו חמץ אלא שהוא עושה מעשה אקטיבי להוכיח שאינו חפץ בחמץ.

כעת מובן מה שמצינו לדעת רש"י שיכול לקיים על ידי ביטול בלבד אולם יכול גם על ידי שמכלהו מן העולם ותמוה היכן מצינו שני מהלכים של לכתחילה בדאורייתא אכן לפי זה מובן שצריך לעשות מעשה שמוכיח שאינו חפץ בחמץ ויכול לעשותו על ידי פעולה בסיסית של ביטול שאז הוא מסלק עצמו מן החמץ, אולם יכול להדר ולהוסיף לבטל את החמץ מן העולם שזה עדיף שכן עשה מעשה בגוף החמץ. ומה שמוציא את החמץ מרשותו אינו כלל ביטול ורק מסלק את הבל יראה מכיון שכל השנה הוא גם זורק חפצים שאינו צריך ואינו מוכיח שאינו חפץ בחמץ אבל ביטול שמשויה כעפר אז הוא מוכיח שאינו חפץ בחמץ וכאשר שרוף או מכלה את החמץ, מוכיח את זה ביתר שאת במעשה בחמץ עצמו.

ומובן מדוע אנו מהדרים לשרוף את החמץ משום שאנו חפצים לעשות מעשה שמוכיח את מה שאין אנו רוצים בחמץ. ולא מסתפקים בזריקה לפח האשפה כי אז הפשט שבמקרה אין לו אך לא עשה מעשה השבתה, וגם לרבנן לא קיים מצות השבתה בזה, וגם לדברי הגר"ח שאין מעשה חיובי הכונה רק כלפי שאין דין לשרוף כי שריפה פירושו קיום מטרה בחפצא כמו שריפת נותר אבל עדיין יש דין להשבית וכאשר רק זורק לפח רק לא עובר על בל יראה אבל לא קיים תשביתו. ולכן אנו מהדרים לעשות ניקיון, בדיקה, ביטול, הצנעת החמץ, שריפה, ביטול שני, מכירה לגוי, - כדי לחזק ולבסס את הפעולות של כילוי החמץ ממנו שאין זה במקרה שאין לו חמץ אלא שעושה כל פעולות הכילוי והניתוק של החמץ ממנו. (נ.א.).

וזה טעם נפלא בצד הזה של המנחת חינוך שצריך לקנות חמץ ולהשבית, כדי לעשות מעשה השבתה. כעת יובן מה שמצינו דבר פלא בגמ' (פסחים דף מ.) שלדעת רבא יש מצוה ללתות, משום ושמרתם את המצות. ופירש התוס' רא"ש שכיון שנכנס למצב שיכול לבוא לידי חימוץ ושמרו זה יותר מהודר. וצריך להבין שהרי בכל איסורי תורה אדרבה סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב ומדוע כאן יש ענין להביא למצב שיכול להגיע לידי חימוץ. אכן כעת יובן היטב שצריך מעשה חיובי של שימור ואם במקרה יצא מצה עדיין לא הוכיח שחפץ בשימור ולכן יותר מהודר כאשר לתת את החיטים ואז שמרם שלא יחמיצו.

6. זריקת חמץ לפח

מבואר בפוסקי זמננו (בדיקת חמץ וביעורו עמוד רלז הערה מו) שיכול לזרוק חמץ לפח בערב פסח ויחסוך את השריפה, וישאיר כזית חמץ לקיים בו מצות שריפה, שהרי בחמץ שאינו שלו מסלק בל יראה אך אינו מקיים תשביתו ובאותו כזית מקיים גם תשביתו, ואולי מה שמשאירים את כל החמץ הוא כדי לקיים תשביתו בהידור רב או מחשש אולי ישאר החמץ בפח בבית שאז יצטרך לשורפו בפסח עצמו.

אולם הוסיף בספר שערי המועדים (עמוד צו) שדוקא כאשר הפח אינו ברשותו מותר, אבל אם פח האשפה בתוך חצרו אסור לזרוק לפח אם לא יפנו אותו קודם הפסח, כי יש חיוב להוציא מרשותו. ולכן החזו"א היה שורף את החמץ שהיה בפח ביתו (ארחות רבינו, דינים והנהגות). מכח זה יש שדקדקו להוציא את הפח מתוך רשותם, שיתכן שאחד השכנים זרק לפח חמץ שלא נפסל מאכילת כלב, אולם ברוב המקרים אי אפשר לעשות את זה באופן טכני. ויש שמוכרים בפירוש את פח האשפה לגוי במכירת חמץ, אכן הרי צריך מחיצה ואולי הפח עצמו חשיב מחיצה שאין לך מחיצה גדולה מזו שלא יבוא לאכול מתוך הפח. אכן יש מקילים בדבר שיתכן שאין לדיירי הבנין בעלות גמורה על פח האשפה שיחייב אותם בביעור החמץ שיש בתוך הפח.

7. קיום השבתה ע"י אכילה

מכח דברים אלו, יש לתמוה על החידוש המפורסם של הרש"ש (פסחים דף כא: ד"ה ריב"ב אומר), שעל ידי אכילת חמץ בערב פסח מקיים מצות השבתה, כי החום הטבעי של הגוף דומה לכילוי של שריפה, ועוד כי האדם עץ השדה והרי זה כשורף על ידי עצים, עכ"ד. וכעין זה מצינו בדברי הבעל המאור (פסחים דף ז.) כלפי ר' גידל שמה שאוכל קודם פסח אין לך השבתה גדולה מזו. כעין סמך לזה, מצינו בדברי ר' יוסי הגלילי (פסחים דף לב.) שאסור באכילה ומותר בהנאה. ומבואר בתוס' (ביצה דף כז: ד"ה ועל החלה) שמקיים השבתה ע"י שנותנה לכלב, או שמסיקה תחת תבשילו.

אכן לפי מה שנתבאר שתשביתו פירוש להפקיע מהחמץ את הייעוד למאכל, ולהפכו לעפר שאינו שוה כלום אם כן מה שייד לומר שאכילה נחשב כהשבתה, אדרבה באכילתו מחשיבו למאכל. והגע עצמך יהודי שאוכל חמץ בפסח עצמו, וכי נוכל לומר שקיים מצות השבתה בנוסף לעבירה של אכילת חמץ, הרי ודאי מסתבר שהשבתה הוא בכדי שלא יאכלנו ואם אוכלו הוא עושה היפוך ההשבתה, הן אמנם החמץ נגמר, אך החמץ לא הושבת.

מנהגנו לשרוף את החמץ

המנהג כיום לשרוף את החמץ כמבואר ברמ"א (סימן תמה סעיף א.) ונימק המגן אברהם (סימן תמה ס"ק ב) שהמנהג שלנו כדעת רבי יהודה (פסחים כא, א) ש"אין ביעור חמץ אלא שריפה"; למרות שחכמים חולקים על ר' יהודה וסוברים שניתן לבערו גם בדרכים אחרות, מכל מקום נוהגים לצאת ידי חובת כל הדעות.

דקדוק והידור: מנהג זה אינו מעיקר הדין וכמבואר בכס"מ שרק משעה שישית יש חיוב לשרוף, אבל לפני זה יכול להשביתו בכל דבר וגם לזורקו לאשפה. אלא יש כאן ענין לקיים מצות תשביתו על ידי שריפה לדעות שיש דין השבתה גם קודם הזמן, ולכן אין מדקדקים בשיעור השריפה, שהרי מבואר במשנ"ב (תמה ס"ק א') בשם הגר"ז שצריך שיהפך החמץ לפחמים, והוסיף הגר"ז (סעיף ד') שאפילו נשרף עד שאין ראוי למאכל כלב לא סגי, וכל שלא נעשה פחמים לא חשיב מבוער.

ויש כאן ג' חומרות זו על גבי זו בדרך 'אם תמצי לומר': 1. חוששים לדעת רש"י ותוס' (פסחים דף כז: ד"ה ואין) שהלכה כר' יהודה, ודלא כהראשונים שפוסקים כרבנן. 2. חוששים לדעת רש"י (דף יב: ד"ה שלא) שקודם זמנו מצותו בשריפה, ודלא כתוס' (דף יב: ד"ה אימתי) שרק תוך זמנו מצותו בשריפה. 3. חוששים לדעת הטור שפירש בכונת רש"י שגם קודם שעה שישית, משלושים יום קודם לחג מצותו בשריפה (וכדין הנשרפים שאפרן מותר, ולא כנקברים שאפרן אסור), ודלא כדעת אביו הרא"ש שרק משעה שישית ואילך מצותו בשריפה, אבל קודם לכן השבתתו בכל דבר.

ועיין בצל"ח (דף יג: ד"ה והנלע"ד) שהוכיח מרש"י, שהחוב לשרוף הוא רק מחצות, אבל קודם חצות אין עדיין חיוב, כלומר שבמצות השבתה לא חששו חכמים לטעות, ולא תקנו להקדימה בשעה, ומה ששינו שורפים בתחילת שש אינו חיוב, אלא מאחר שהוא אסור בהנאה ממילא הוא עומד לשריפה.

מנהגי שריפת חמץ

מוסיפים כף עץ לשריפת חמץ: יש נוהגים להוסיף כף של עץ לשריפת חמץ בערב פסח (ילקוט מנהגים, ממנהגי החסידים עמוד 146).

הטעם: הרי מבואר בגמ' (פסחים כז, ב) שרבי יהודה לומד ש"אין ביעור חמץ אלא שריפה" מנותר; וכשם שאת ה"נותר" אין שורפים אלא בעצים (רמב"ם מעה"ק פ"ז ה"ג וה"ה), כך יש לנהוג גם בשריפת חמץ (רש"י שבת סו, א); מנחת פתים או"ח סימן תמה סעיף א', מנהג ישראל תורה ח"ב עמוד רא בשם נחלי אמונה). ועוד סמך לזה בגמ' (פסחים דף יב:): שרבא מפרש לדעת ר' יהודה, שנתנו לו רבנן שעה אחת ללקט עצים.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן נ"ג) מה שהצדיק את מנהג העולם, לשרוף בניירות וקרטונים וכדומה. והביא את דברי המנחת חינוך שדוקא בפרים הנשרפים צריך לשרוף רק על ידי עצים, אבל בשאר דברים יכול לשרוף אפילו על ידי סיד וגיפטיס, וכל שכן באש של קש וגבבא.

שורפים את החמץ בערבות שנחבטו בהושענא רבה: יש מנהג קדמון מופיע ב**מהרש"ל** (שו"ת סימן פז), **והובא במשנ"ב** (סימן תמ"ה ס"ק ז) לשרוף את החמץ בערבות מסוכות. הטעם: ביאר בשו"ע הרב (סימן תמה ס"ב) לפי ש"דבר שנעשה בו מצוה אחת נכון לעשות בו מצוה אחרת".

וכתב **המהרי"ל** (הלכות ערב פסח עמוד מח) הובא ברמ"א (תרס"ד סעיף ט'), יש נוהגים לשרוף הלולב וההושענות באפית המצות, ויש בשריפת חמץ, וקורא אני עליהם וְעַמְךָ כָּלֵם צְדִיקִים (ישעיהו ס כא).

ועיין בערוך השלחן (שם ס"ה) שכתב על זה, ואין ביכלתנו לשמרם עד ביעור חמץ.

החזו"א היה נוהג לשרוף בשריפת חמץ את הלולב ומינו, ובשנים קדמוניות גם הסכך מסוכתו (ארחות רבינו ח"ב עמוד ט'). **הקה"י** היה שורף גם את ההדסים וערבות שרק הכין ולא השתמש בהם (ארחות רבינו ח"ב עמוד ט').

החזו"א היה נוהג לשרוף בשריפת חמץ גם את הצפרנים שחתך במשך כל השנה ואספם במעטפה (ארחות רבינו ח"ב עמוד קד אות כא). מאידך כתב **הג"ר בצלאל שטרן** זצ"ל (שו"ת בצל החכמה ח"ב סימן לה) שעדיף לשרוף הצפרנים מיד, או לזרקן לבית הכסא, ולא להשהותן שמא יאבדו או יתפזרו ויבוא לידי תקלה.

מי שאין לו חמץ לשריפה: כתב **המהרי"ל** (הלכות בדיקת חמץ) והובא ברמ"א (תמה ג) גם מי שאין לו חמץ לשריפה, מכל מקום יקיים מצות שריפת חמץ ושרוף את הכלי שהכין לבדיקת חמץ. כדי שלא ישכח חובת ביעור חמץ. ועיין בשו"ע (סימן תלו סעיף ג') שיש חובת גברא לבדוק אפילו בית של גוי כדי לקיים מצות בדיקה וביעור.

פנינים

שריפת הקליפות

ביעור הקליפות מן העולם: כתב **הכף החיים** (סימן תמה ס"ק יא יב) שהטעם ששורפים את החמץ אף שעל פי דין אין חיוב לשרוף שהרי קיי"ל כרבנן שהשבתו בכל דבר ועוד דקודם זמן האיסור לכו"ע אין חיוב לשרוף.

אלא הטעם שמקפידים לשרוף משום שהחמץ רומז אל בחינת הקליפות ושריפת החמץ רומזת שיתבערו מן העולם בסוד וְאֶת־רוּחַ הַטְּמֵאָה אֶעֱבִיר מִן־הָאָרֶץ: (זכריה פרק יג פסוק ב) ותתקרב הגאולה ולכן נהגו לשורפו, ועיין שם בכף החיים (סימן תל"ד ס"ג מג) שאחר השריפה יתפלל שנזכה לבער היצר הרע. ולפי דבריו מבואר גם הטעם שמרבים בגדרים וסייגים בפסח כדי לסלק כל שייכות לחיצונים.

כוחות הרע: איתא ב**זוה"ק** (פרשת תולדות קמ"ב סוף ע"א) שבערב פסח הוא זמן המיועד לביעור יצר הרע. עוד איתא ב**זוה"ק** (שמות דף מ ע"א) חמץ דא יצר הרע. ובמקום נוסף (שמות דף קפב ע"א) יצר הרע בבר נש כחמיר בעיסה... ודא איהו עבודה זרה.

שאור שבעיסה: וידוע דברי הרדב"ז, (שו"ת ח"ג סימן תתקעז תקמו), שמטעם זה חמץ אסור אפילו במשהו, וצריך לחפש אחריו בחורין ובסדרין, כי חמץ בפסח רומז ליצר הרע והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו.

תפילה: מנהג קדום להתפלל אחר שריפת חמץ על ביעור וביטול כוחות הרע והעברת ממשלת זדון מן הארץ, ויש לזה מקור ב**ילקוט שמעוני** (מגילת אסתר פרק ג' על הפסוק ולמלך אין שוה להניחם) ובתרגום שני (שם).

נוסח: וזה הנוסח שכתוב בסידורים - יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו כְּשֵׁם שְׁאֲנִי מְבַעַר חֶמֶץ מִבֵּיתִי וּמִרְשׁוּתִי כִּי ד' אֱלֹקֵי וְאֱלֹקֵי אֲבוֹתַי תְּבַעַר אֶת כָּל הַחִיצוֹנִים וְאֶת רוּחַ הַטּוֹמְאָה תְּבַעַר מִן הָאָרֶץ וְאֶת יִצְרָנוּ הָרַע תְּבַעְרָהּ מֵאֲתָנוּ וְתִתֵּן לָנוּ לֵב בְּשֵׁר וְכָל הַסְטְרָא אַחֲרָא וְכָל הָרָשָׁעָה כְּעֵשֶׂן תִּכְלֶה וְתַעֲבִיר מִמֶּשְׁלַת זְדוֹן מִן הָאָרֶץ וְכָל הַמְעִיקִים לְשִׁכְנָה תְּבַעְרֵם בְּרוּחַ בְּעַר וּבְרוּחַ מְשֻׁפֵּט כְּשֵׁם שְׁבַעְרַת אֶת מִצְרַיִם וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּיָמֵם הָהֵם וּבְזִמְנֵי הַזֶּה אָמֵן.

ועיין בסידורים הספרדיים שיש אריכות נפלאה, הן בלילה אחרי הבדיקה, הן ביום אחר השריפה, ואומרים חלק מתפילות ראש השנה.

'עישון סיגריות בפסח'

חמץ פגום מותר בהנאה

מבואר בגמ' (פסחים דף כא:) חרכו מותר בהנאה. כלומר, חמץ שנשרף עד שנעשה כמו פחם לפני זמן איסורו, אין חיוב לבער אותו לפני פסח, ואף מותר בהנאה בתוך הפסח.

נחלקו הראשונים האם מותר גם באכילה. לדעת הבעל המאור, הר"ן, והריטב"א בשם הרא"ה (ריש פרק כל שעה), מותר אף באכילה, ונקטו הנאה דאורחא דמילתא נקט. ואילו לדעת הרא"ש (פרק ב' סימן א') בשם הרב הברצלוני, והרמב"ם (חמץ ומצה פ"ד הי"ב), וכך נפסק בשו"ע (או"ח סימן תמב סעיף ד'), לא התירו אלא לקיימה ברשותו, וליהנות ממנה, אבל לא לאוכלה. ופירש המשנ"ב (ס"ק כא כב) דאף שאינו ראוי לאכילה כיון שהוא אכלו 'אחשביה'.

וכן מבואר בשו"ע (סימן תמב סעיף ט') כלפי חמץ שנתעפש ונפסל מאכילת כלב, מותר לקיימו ומותר בהנאה, אבל אסור באכילה. ופירש במשנ"ב (ס"ק מג) דאסור מדרבנן משום שבאכילתו אחשביה.

חרכו: לדעת רש"י חרכו לא נפסל מאכילת כלב, אלא רק סילק את טעמו של החמץ (כך מדייק הפנ"י והפמ"ג מלשון רש"י, שכונתו לחלוק על תוס'). אולם דעת התוס' (ד"ה חרכו), והרא"ש (פרק ב' סימן א'), וכך נפסק בשו"ע (או"ח תמב סעיף ד'), חרכו פירושו שהחמץ נפגם כל כך, עד שנפסל מאכילת כלב, דומיא דפת שעטיפשה, שאז כבר בטל שם "אוכל".

התנאי להיתר זה: רק אם חרכו קודם פסח, אז מותר בהנאה בתוך ימי הפסח. אולם זה ברור, שאם בפסח עצמו היה ראוי החמץ לאכילה, ובתוך ימי החג חרכו, אסור ליהנות מהחמץ, הואיל וכבר חל עליו איסור הנאה בשעה שהיה ראוי לאכילה.

1. האם סיגריות זה חמץ בפסח???

עישון: במאות השנים האחרונות התחדש מושג חדש של עישון סיגריות שלא היה בזמן הגמ', השאלה היא האם מותר לעשן סיגריות בפסח, אולי יש בזה חשש חמץ. כבר לפני 400 שנה אנו מוצאים נדון זה, בדברי המגן אברהם (סימן תס"ז סוף ס"ק י') ועוד הרבה מגדולי הפוסקים מתקופה זו!

החששות: יש כמה נדונים ביחס לכשרות עישון הסיגריות. הנדון העיקרי הוא, מה שטובלים את עלי הטבק באלכוהול חמץ, וכן שורים את העלים בתמציות טעם, שיש בהם מרכיבים טבעיים, ביניהם מרכיבים של חמץ, והרי הטעם חשיב ולא בטיל, כיון שמעוניין דווקא במותג מסוים, מוכח שחפץ באותם תמציות. בנוסף יש חשש שהדבק הסוגר את נייר הסיגריה, עשוי מחמץ. יש מדקדקים שטוענים, שגם הנייר עצמו של הסיגריה והספוג של הפילטר, מגיע מארצות רחוקות, ומי יערב לנו שלא עשוי מחמץ, ולא נדבק עליו קמח באחד משלבי - הייצור, האחסון, וההובלה (צ.פ.).

2. מחלוקת אחרונים - ב'שנוף טאבק'

האוסרים: עישון סיגריות וטבק להרחח שמעורב בהם חמץ שנפסל מאכילת כלב, דעת המג"א (סימן תס"ז סוף ס"ק י'), הובא בחק יעקב, מקור חיים, הגר"ז (סעיף כד), ומשנ"ב (ס"ק לג), שלא להשתמש בטבק ששורין אותו בשכר, שהוא חמץ, וצריך לסגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו. החיי אדם מוסיף, והובא במשנ"ב, שחקר אצל האומנים, והוברר לו שיש גם חשש של יין נסך ואסור גם כל השנה. והוסיף בשעה"צ (תסז ס"ק נז) מהח"א - מה שנוהגים להקל בסתם יינם, הוא רק בהפסד מרובה וכאן שאינו הפסד מרובה יש לאסור.

ונחלקו הפוסקים בדעת המג"א. לדעת הבית מאיר (סימן תס"ז סעיף ח'), וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (סימן ר"ב ר"ה), האיסור שכתב המג"א הוא דוקא בטבק המיועד לעישון, שאפשר שמשום חומר דין חמץ בפסח יש לדון שהעישון אסור דחשיב כמו אכילה, ובאכילה אסור מדין 'אחשביה', אבל טבק המיועד להרחח מותר להריח בפסח לפי שטבק המיועד להרחח אינו ראוי למאכל כלב, ומותר ליהנות ממנו כעפרא דארעא (כמבואר בשו"ע סימן תמ"ב סעיף ב'). אולם לדעת המהר"ם

שיק (שו"ת או"ח סימן רמב), העתיק דבריו **בשדי חמד** (מערכת חו"מ סימן א' אות י"ט), וכך מבואר **במשנ"ב** (סימן תס"ז ס"ק לג), האיסור של המג"א נאמר הן בטבק המיועד לעישון, והן בטבק המיועד להרחה, והאיסור הוא מדין הנאה ולא מדין אכילה. למרות שנפסל מאכילת כלב, כיון שמלכתחילה עשוי להרחה ולעישון, ולדברים אלו הם ראויים גם לאחר שנפסלו מאכילת כלב, לפיכך שם חמץ עליהם, ואסור ליהנות מהם. ועיין משנ"ב מהדורת דרשו (סימן תסז ס"ק לג הערה 38).

המתירים: מאידך המור וקציעה (סוף סימן תמב) נחלק לגמרי על המג"א וסובר שמותר לעשן טבק זה, דהשכר ודאי נפסל מאכילת כלב, והרי קיי"ל דחרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו, והנאה מהריח אין בה ממש. וכתב שאביו בעל החכם צבי היה מלגלג על אלו שהקפידו לקנות לכבוד פסח טבק שיוצר בלי תערובת חמץ. גם הג"ר שלמה קלוגר זצ"ל (בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סימן רה) מתבטא בחריפות כאשר כותב, צחקתי על החוששים לאסור הרחת טבק בפסח. ומסביר את דברי המג"א שצריך לעשות מחיצה לטבק שנשרה בשכר משום גזירה שמא יבוא לאכלו, והאיסור לעשן הוא רק בטבק הנקרא טוטין, ששותין אותו במים, וזה נקרא שתיה.

וכתב בכף החיים על דבריו דהמיקל יש לו על מי לסמוך, וכן התיר בעל הדברי חיים מצאנז (שו"ת ח"א יו"ד סימן כ'), וכן התיר בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סימן קנו), וכן התיר המנחת יצחק (שו"ת ח"ה סימן טז), בעניין חשש שומן טריפה בסיגריות. גם השדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן א') מצדד להתיר, אולם הדיון אצלו הוא משום חשש חמץ בנייר, אבל לא דיבר כשיש חשש חמץ בסיגריה עצמה.

3. דעות האוסרים בפוסקי זמננו

חשש איסור: דעת הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני ס"ק ג' עמוד צז, פרק שביעי אות ג' על סימן תמז סעיף א' ב') שסברת הבית מאיר סברא מחודשת היא שיש אחשביה כאשר יש בסיגריות תערובת חמץ, שהרי אף אם העישון 'אחשביה', מ"מ אין הוא מחשיב את החמץ, אלא את העשן. [ושמעתי מהגר"י כהן שליט"א משיבת מיר, לבאר הסברא שלא שייך אחשביה, משום שאינו צורה של אכילה, ורק רוצה את הריח שנוצר מכוח הכילוי, ורוצה שלא יהיה]. ומ"מ למעשה דעת הגר"נ מכיון שהמג"א אסר, יש בעישון חשש איסור הנאה מחמץ בפסח.

אסור לחומרא: דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שבות יצחק פסח פרק כח עמוד שיב, קובץ פסקים ותשובות מהגר"מ גרוס שליט"א סימן ע', אשרי האיש חלק ג' עמוד שע"ט) שאין לעשן בפסח סיגריות שמעורב בהן חמץ, אלא צריך להצניעו או להניחו אחורי המחיצה. וטעמו למהר"מ שיק וסיעתו מפני שלדבר שהוא מיועד, זה מחשיבו ומקיים עליו שם החמץ. ולדברי מלכיאל מפני שאפשר באמצעים כימיים להפריד את התערובת או לתקן החמץ, (מתוך משנ"ב דרשו סימן תמב הערה 41, ספר שער המועדים' פרק יב הלכה כד כה ובהערות שם). אמנם למעשה הגרי"ש לא הסכים להוציא מכתב שהעישון בפסח אסור מדינא (כי הרי למעשנים קשה מאוד לקיימו), משום שסבר שהוא בגדר חשש וחומרא, וכידוע בפסח מחמירים אף בצדדים רחוקים, אך אינו אסור מעיקר הדין (מ.ד.ל. י.מ.ה.).

עיקר החידוש יש לה השלכות בכל עניני פסח. כפי שהסיק שם בשבות יצחק בשם הגרי"ש שלפי זה יתכן שיהיה אסור גם חומרי ניקוי וסבונים מחמץ, ויתכן שצריך הכשר לכל המוצרים כגון חד פעמי וחומרי ניקיון למרות שאינם מוצרי מאכל. ועיין בדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות למסכת פסחים (דף כו:): שדן לפי הדברי מלכיאל, בדלק בחו"ל המעורב שמונים אחוז בנזין ועשרים אחוז אלכוהול שהוא חמץ, אם מותר לנסוע בדלק בחו"ל המועד פסח שהרי נהנה מחמץ המעורב. ולדברי מלכיאל לא בטל שם חמץ ממנה כי לדבר לו הוא מיועד לא נפסל.

אם ננקוט, שזה לא חשיב אפשרות להפריד מה שיכול לעשות כן במעבדה באמצעות חומרים כימיים, יש עוד צירוף להקל על פי מה שכתב החזו"א (או"ח סימן קט"ז ס"ק ז' ד"ה שם הי"ב) שאם לא ניתן להפריד את החמץ מהתערובת, ולהחזירו למצב הראוי לאכילה אין איסור לאכול את התערובת. ורק באופן שניתן להפריד אותו, והוא יחזור להיות ראוי לאכילה יש איסור לאוכלו.

אכן מאידך כתב החזו"א, שמבואר בדברי ה"ט"ז (ס"ק ח') והמג"א (ס"ק טו) בשם התרומת הדשן, שגם אם אי אפשר להפריד את החמץ מן ההיתר האיסור קיים מדין 'אחשביה', וכבר עמד בשונה הלכות (סכ"ז וס"ל) על הסתירה בדברי החזו"א (עיין משנ"ב תמב ס"ק כא, ובמהדורת דרשו הערה מספר 42 וההמשך במילואים עמוד 6).

רק עם הכשר: שמעתי מהג"ר משה ידלר שליט"א שלמעשה אסור לעשן בפסח, ויש לעשן רק סיגריות עם הכשר, מצד אחשביה של הבית מאיר, ומשום שאסור להריח ריח של חמץ כמבואר בביאור הלכה (ריש סימן תמג ד"ה ואפילו חמצו של נכרי). והוסיף הגר"מ ידלר שליט"א שלמעשה יש להחמיר גם כלפי הטבק להריח רק טבק עם הכשר. [ועיין במה שכתב בספר 'שער המועדים' פרק י"ב הערה ס' שביאר החילוק בין השימוש בטבק לכופת שעור שיחדה לישיבה שמותר וכן מדיו מחמץ שמותר לכתוב בו. והביא שיש אוסרים הדלקה בשמן חמץ, ויש אוסרים תכשיטי אשה מחמץ]. וכן מסיק הג"ר אלחנן פרץ שליט"א (אבני שיש - חקת המועדים סימן לו) שכיון שלדינא יש בזה כמה ספקות, לכן למעשה יש להחמיר ולעשן רק סיגריות עם הכשר. וכעין זה שמעתי מהגרא"י כהן שליט"א, שכלפי סיגריות בפסח, אין לעשן סיגריות ללא הכשר והוסיף שמספיק לכך כשרות רגילה, ולא צריך להדר על כשרות של 'העדה החרדית', גם לאדם שמחמיר בפסח לאכול רק מוצרים בהשגחת 'העדה החרדית'. כי זה לכל היותר 'חמץ נוקשה', ויש מחלוקת בין אחרונים האם יש כאן איסור דרבנן. ולכן כלפי חשש רחוק אין חובה לדקדק שיהא לו רק העד"ח.

הכל אסור מדינא: אכן לדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות חלק ד' סימן צ"ז אות א' עמוד פז, חלק ה' סימן קכד עמוד קצ) העישון בפסח אסור מעיקר הדין, שצריך לחוש לשיטת המג"א שאוסר, ויש לחוש לשיטות דשאיפת עשן לתוך פיו הוי כאכילה, (עיין בע"ז דף סו: בסוגיא דריחא מילתא). והוסיף שמצד המציאות יש הודאת בעל דין מהמפעל 'פיליפ מוריס' שפרסמו שמכניסים לתוך הסיגריות חומרים של חמץ (וציטט שם את שמות החומרים בלועזית). וכלפי מה שיש פרסומים על השגחה כתב שאינו מבין איך שייך להשגיח על מפעלי הסיגריות, כאשר יש בהם מאות חומרים ממקורות שונים. כעין זה שמעתי מהג"ר חיים כץ שליט"א שמצד המציאות אסור לעשן כל סוגי הסיגריות שקיימים בשוק, כי מי יערב לנו שכל מאות החומרים והמרכיבים אין בהם חמץ. ומצד ההלכה יש לחוש לבית מאיר שיש אחשביה, ולמהר"מ שיק שלא פקע שם חמץ כאשר לכך נועד, ולדברי מלכילאל שאפשר להפריד בין החומרים, והעישון הוא דרך הנאתו. ועוד שאין סיבה להקל בדבר שאינו בריא, ואף כל השנה אסור לעשן

4. דעות המתירים בפוסקי זמננו

מאידך המנהג של כמה מגדולי ירושלים, היה לעשן כרגיל בפסח, הובא בהרחבה במדור 'מנהג ישראל תורה'. וכן הורה להיתר הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל (שו"ת יחיה דעת ח"ב סי' ס) שלמרות שיש מדקדקים שלא לעשן בפסח שמא יפול החמץ של הדבק או של הנייר לתוך פיו, מכל מקום מצד הדין מותר. וכן מורה בנו ממלא מקומו הג"ר יצחק יוסף שליט"א ('עולם הרבנות' פסח תשע"ו עמוד 10), שמותר לעשן בפסח סיגריות למרות החשש שמדביקים אותם בתערובת חמץ, מפני שאינו ראוי לאכילה כלל, וכבר קודם הפסח נתבטל החמץ כיון שאינו ראוי לאכילת כלב, הרי שתערובתו אינה אוסרת. וכן הורה הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל שמצד הדין מותר לעשן כל סוגי הסיגריות בפסח (י.ז.).

גם הג"ר אשר ויס שליט"א (הגדה של פסח מנחת אשר שערי תשובה סימן כג, קובץ דרכי הוראה, ח"א סי' טז) כתב להתיר את העישון בפסח ואף אם יש איזה שהוא השריה מסוימת אינה אוסרת את עישון הסיגריות. ומה שמבואר במג"א ובמשנ"ב לגבי טבק אין מדובר על עישון, [ובפרט שיש הפסק בין הטבק לפה האדם על ידי הפילטר].

וכן הגר"מ סירוטה שליט"א מורה להתיר עפ"י דברי המנחת יצחק (ח.ו.), וכן שמעתי מהג"ר עקיבא משה שינברג שליט"א שמותר לעשן בפסח, ואף כתב תשובה ארוכה להפריך טענות האוסרים, ולבאר מדוע אין בזה שום חשש איסור.

סברא מכרעת שמעתי מהג"ר אריה צבי רוטנברג שליט"א שראוי להחמיר אולם המיקל יש לו על מי לסמוך, כיון שזה מחלוקת אחרונים, וגם לדעת המחמירים זה רק איסור דרבנן.

היתר עגונה: ושמעתי מאחד המעשנים ביטוי מעניין, שיש מחמירים כי אינם מבינים את הצורך בעישון, אולם באמת יש בזה למעשנים צורך גדול, ולכן למרות שתמיד בפסח הולכים לחומרא כאן צריך ללכת לקולא, כי זה כמו 'היתר עגונה' שמחפשים למצוא היתר, כך גם בזה מכיון מי שרגיל לעשן אי אפשר לו בלי זה, ולכן יש לסמוך על צד הקולא.

5. הדימוי של עישון לאכילה

ברכות הנהנין: הדימוי של עישון לאכילה מצינו בעוד מקום במג"א (סימן רי ס"ק ט') כלפי ברכות הנהנין, שהסתפק האם עישון חשיב כאכילה שהרבה שבעים ממנו כמו שאכל ושתה ולכן דומה לריח שצריך לברך או דלמא דמי לטועם ופולט שאין צריך ברכה. ותמה המור וקציעה שאין דומה שאיפת טבק לאכילה שאין כאן לא טעם ולא ריח כלום יש הנאה לחיך או למעים מתמרות עשן ואינו אלא לרפואה להריק האדם ולגרש המותרות לעזור בעיכול ולדקדק הדם וכו' ועל הנאה אין מברכין כרחיצה וסיכה שאין מברכין ואפילו יבלעהו ויכניסו למעיו מה מקום לברך על זה. רואים שהמג"א הבין שזה ממש מוגדר כמאכל, וא"כ גם בחמץ אפשר להבין שחל עליו איסור אכילה. ויש לדון האם המציאות של העישון בזמן המג"א דומה למציאות של העישון בזמננו.

תענית: ויש גם נדון האם לדמות עישון לאכילה לעניין תענית עיין במשנ"ב (סימן תקנה ס"ק ח') שאין לעשן אפילו בד' צומות, והסתפק בשיירי כנה"ג (דף קה ע"ב) האם האיסור מצד טעימה דהוי כטועם ופולט שאוסר בד' צומות, או מצד הנאה.

אפשר לתת לזה הסבר מציאותי שהרי הרופאים מראים צילומי ריאות ששחור מרוב עישון הסיגריות, וכן כמה חומרים דבוקים בריאות, מוכח שבאמצעות העשן נכנס הרבה חומרים במציאות לתוך הגוף של האדם, ומובן מדוע דנו הפוסקים להשוות את העישון לאכילה. וכן כל מעשן יכול לבדוק בעצמו, כאשר יחזיק את היד צמוד ליד הפה - כשפולט את עשן הסיגריה, ירגיש לחות בצבע חום על גבי ידו, נמצא שאותם חומרים הם הנכנסים לגוף ויתכן שנחשבים כאכילה (נ.א.).

6. שלושה נפק"מ גם לאדם שאינו מעשן

ישנם שלושה נפק"מ בנדון זה, גם לאדם שאינו מעשן כלל. 1. האם מותר להריח ריח טוב של עישון הסיגריות. 2. האם הסיגריות הם מוקצה ביו"ט. 3. האם מותר להחזיק בבית או מספיק להניח את זה אחורי מחיצה.

1. **ליהנות מהריח של העישון:** כשהולכים לכותל דרך ה'בטראק' או דרך 'שער שכם' יש שם ריח חזק של פת טרי, וכתב בביאור הלכה (ריש סימן תמג ד"ה ואפילו חמצו של נכרי) בשם האחרונים שאסור להריח ריח של פת והאיסור ליהנות מריח זה, הוא אפילו כאשר מדובר בחמץ של גוי, ונימק משום דחמץ בפסח דאיסורא במשהו אמרינן ריחא מילתא, ועוד משום שמא יבוא לאכלו. [והריח של הפת חשיב כדרך שהרי מצינו שתיקנו חז"ל ברכה על ריח זה הנותן ריח טוב בפת].

אולם לדעת הח"מ מותר להריח אפילו של ישראל כיון שאינו עומד להריח. ותלוי במחלוקת בהלכות ברכות (שו"ע או"ח רטז בהג"ה) האם פת עומד להריח. ועוד שמבואר בשו"ע (יו"ד סי' ק"ח) דבחמץ בפסח דאיסורא במשהו אמרינן ריחא מילתא. ועוד יש לאסור שמא יבא לאכלו, ובפרט בחמץ דלא בדילא מיניה כולא שתא:

ולכאורה לפי זה לשיטת האוסרים לעשן בפסח יהא אסור גם להריח את הריח של אדם אחר שמעשן, אכן בסיגריות שייך רק שאר הטעמים של הביאור הלכה, אבל הטעם של הביאור הלכה שמא יבוא לאכלו לא שייך בסיגריות. ומה שכתב המ"א שיש שמא יבוא לאכלו בעישון זה רק בנרגילות וכדומה שיש משהו ממשי שאפשר לאוכלו.

ויוצא שכל הנדון הזה האם מותר לעשן בפסח נוגע גם למי שאינו מעשן כאשר הוא מריח עישון של אדם אחר. אכן יתכן שזה ודאי לא מתכון ולא ניחא ליה, כי הרי עשן זה מאוד לא בריא, ודאי אינו מעונין בו.

2. **מוקצה:** עוד נפק"מ יש, האם הוי מוקצה ביו"ט דלשיטת האוסרים חשיב מוקצה ביו"ט (פ.ז.).

3. **האם מותר להשהות סיגריות בפסח:** לשיטת המחמירים יש לדון האם מותר להחזיק בבית את הסיגריות בפסח, או דלמא יש ענין למכור בפסח את הסיגריות לגוי. [עוד יש לדון האם צריך להחמיר לא לקנות אחרי פסח סיגריות שהיו ברשות ישראל במהלך ימי הפסח].

ויש על השהיה מחלוקת בפוסקים, **במג"א** (סימן תס"ז ס"ק י'), הובא **במשנ"ב** (סימן תס"ז ס"ק לג), כתוב רק לעשות מחיצה, משמע שמותר בשהיה. וצריך לעשות מחיצה כדי שלא יבוא ליהנות ממנו. הטעם שמותר להשהות הוא כמבואר **בשו"ע** (סימן תמ"ב סעיף א') שתערובת חמץ אסור בבל יראה. כשיטת **רש"י** (ריש ואלו עוברין פסחים דף מב.) ודלא כשיטת **התוס'** אבל 'נוקשה בתערובת' ביחד מותר להשהות. וכך גם בסיגריות זה לכל היותר חמץ נוקשה כי לא מצינו אדם שיאכל את הסיגריות וממילא הוי נוקשה בתערובת שמותר להשהות. אולם **במור וקציעה** (סוף סימן תמב), מבואר שפירש דברי **המג"א** שהטבק חייב בביעור.

7. מגוון נידונים

מחוסר מקום: לא נכנסנו במגוון הצדדים ההלכתיים שיש בנדון: כגון הנאה שלא כדרך כגון אכילת חמץ דרך זונדה, ריחא מילתא, תערובת קודם פסח באיזה אופן מתבטל, מילתא דעביד לטעמא לא בטיל, יש שבח עצים בפת (פסחים דף כו:), (מ.ז.), מחלוקת **רש"י ותוס'** (ריש פרק ואלו עוברין - פסחים דף מב) האם יש איסור הנאה מחמץ נוקשה. ועיין **משנ"ב** (סימן תמב ס"ק כב) דנוקשה בתערובת מותר בהנאה גם לשיטת **רש"י**, וממילא מותר לעשן אם אינו כאכילה רק כהנאה. ועיין בגמ' בפסחים דף כו. דריח יש בו משום מעילה כי יש ממש בסממנים, רואים שזה חשיב השתמשות.

הרוצה להקיף את כל הנושא מוזמן לעיין **בקובץ בית אהרן וישראל** (תשס"ט שנה כד גליון ד' קמב עמוד עא ואילך) שם יש מאמר מקיף (22 עמודים) של הרב **גימפל ליפשיץ שליט"א** (מח"ס פלגי מים, אנטווערפן) שהרחיב בנדון זה מכל ההיבטים, והסיק שלפי רוב הפוסקים יש לאסור לעשן סיגריות של חמץ בפסח. גם **התאחדות הרבנים בארה"ב** כתבו (בשנת תשס"ב) שביררו שבחברת 'פיליפ מוריס' שורים את הסיגריות בדברים שיש בהם חמץ לצורך טעם.

ועיין במאמרו של הרב **דוב לנדאו שליט"א** (פורסם בעיתון 'המודיע' לפני מספר שנים) שהרחיב בנדון מכל צדדיו, בו הוא מסיק שכיון שיש הרבה פוסקים שמחמירים לכן יש להחמיר, במיוחד לאור העובדה שבפסח מחמירים אפילו חומרות רחוקות, ודאי שיש להחמיר גם בזה שיתכן שאסור מדינא.

מאיך ראה בארוכה **בשו"ת מעשה חשב** (ח"ה סי' יב) שהאריך מאד והעלה שאין כל חשש בעישון סיגריות מחמת איסור חמץ, וכן על דרך זה **בקובץ הלכתא מבי דינא** (קובץ על עניני חג הפסח עמ' פז) בטעמים משלו.

שיחה עם מומחה הכשרות הרב יוסף זריצקי

סיגריות מהארץ: בשיחה עם מומחה הכשרות הרב **יוסף זריצקי שליט"א** הוא קובע, חשוב לדעת: שכל מפעלי הסיגריות בארץ לא ידוע שמכניסים בסיגריות חמץ או חומרי טעם שיש בהם חשש חמץ, ומכיוון שהם משתמשים עם חומרים שמותרים לשימוש בפסח, לכן אין בהם שום בעיה.

מעלה יתירה ישנה בחברת 'דובק' (המייצרים בין השאר סיגריות, במותגים: טיים TIME, גולף GOLF, אירופה EUROPA, נובלס NOBLESSE), והוא ההשגחה והפיקוח של הרב **זריצקי**, לוודא ולאשר את המוצר שאכן אין בו שום חשש. בחברת 'דובק' מחנוכה ואילך, כל החומרי גלם שמוכנסים למפעל כשרים לפסח. (גם כל השנה אין חמץ ממש, רק שיש חומרים שבכל השנה קיים בו חשש חמץ, ומחנוכה ואילך משתמשים עם תחליפים שאין בהם חשש).

סיגריות מחו"ל: אמנם במפעלי הסיגריות בחו"ל, יש טוענים שחלק מהמרכיבים בסיגריות אסורים, כי הם משתמשים להשריית עלי הטבק בחומרי גלם שיש בהם חשש חמץ, אולם מבהיר הרב **זריצקי**, בנוגע לבעיה זו, ניתן לסמוך על מה ששמעתי בפירוש מהגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל, שאין אפשרות לאסור את עישון הסיגריות מכל הסוגים, למרות שיש בהם חשש חמץ, הטעם להיתר זה

הוא מכח העובדה, שבמציאות החומרים פגומים ונפסלים מאכילת כלב, וצריך לדעת שבשלב הייצור השונים החומרים מעורבים עם חומרים כימיים חריפים, שפוסלים אותם בוודאות מאכילת כלב, ויתכן שגם הבית מאיר יודה בסיגריות של היום שלא שייך אחשביה, כיון שהוא מורכב מחומרים כימיים. [מובן מאילוי, שההיתר מתייחס רק כאשר ברור שהמוצר יוצר קודם הפסח, כי אם בפסח עצמו עוד היה החמץ ראוי לאכילת כלב, ואחר כך בפסח עצמו נפגם טעמו, אסור להשתמש בו, מפני שכבר נאסר בהנאה בכל אופן]. למרות זאת עדיין קיים חשש של 'חוזר ונייעור' (עיין שו"ע תמ"ב סעיף ד', ומשנ"ב ס"ק כ"ג), ולכן עדיף לעשן סיגריות מהארץ, והמדקדק יעשן רק מוצרים של חברת 'דובק' שיש עליהם פיקוח ואישור לפסח.

טבק: כל סוגי הטבק להרחת כשרים למהדרין, מאחר שהם מיוצרים מחומרים טבעיים בלבד – עלים, קטניות, ותמציות. ולא שמענו שהגזירה של איסור אכילת קטניות, יחול גם על ריח של קטניות. ואדרבה מבואר ברמ"א (או"ח סימן תנג סעיף א') דמותר להדליק בשמנים הנעשים מקטניות. וכן מותר להשהות קטניות בבית. כי הגזירה של קטניות הוא על אכילה בלבד, ולא על ההנאה [המדקדק יוכל לרכוש טבק עם פיקוח ואישור מיוחד לפסח].

נרגילה: בנוגע לטבק של נרגילה האם הוא חמץ? עונה הרב זריצקי, לאחר הרבה בדיקות שערכתי, אין בעיה בטבק של הנרגילה. מכיון שאין בהם חמשת מיני דגן. ויש בהם רק פחמין עם פירות יבשים. אמנם מערבבים בטבק גליצרין וגלוקוזה, אך עדיין זה בסדר, כי גלוקוזה זה תירס, ממש לא חמץ. גם הגליצרין אינו ממקור של חמשת מיני דגן.

סיגריה אלקטרונית: עישון סיגריה אלקטרונית, אין בה שום חשש ומותר לכתחילה בפסח, מכיון שבסיגריות אלו אין חומרים טבעיים, ומורכבים רק מחומרים כימיים מסוכנים ורעילים (לתשומת לב המעשנים: אפילו במעבדה לא בודקים חומרים אלו, כי זה רעל!). בניגוד לסיגריות על שלל הסוגים, אשר מבוססים מעלי טבק טבעיים, שעברו שרייה בחומרים שונים, לספיגת הטעמים. עד כאן תמצית השיחה עם הרב זריצקי.

מנהג ישראל תורה

המנהג בירושלים לעשן

כך היה מנהגו של הג"ר יעקב בלוי זצ"ל שעישן בפסח כדרכו 'מלברו לייט' ולא הסתפק ב'טיים', ואמר שזה לכבוד יו"ט (ז.ח.).

וכן היה מנהגו של הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל מועדים עמוד קטו, אות לד והערה 23, וכן בהגדה של פסח אבן ישראל) לעשן בחול המועד פסח כל סוגי הסיגריות, אולם היו קונים הסיגריות קודם ל' יום לפני פסח. משום שהיה חושש שמדבקין הנייר בחמץ, והרי מבואר ברמ"א (סימן תמ"ב סעיף ג') שיש מחלוקת האם מותר לדבק בחמץ ניירות תוך ל' יום לפסח כשנראה מבחוץ, והוסיף המשנ"ב (ס"ק י"ז) שאם נעשו ל' יום קודם פסח לכו"ע מותר, כי ודאי התקשה ונמאס ודומה לפת שעטיפשה עד שנפסל מאכילת כלב.

וכן אמר הג"ר אהרן פישר שליט"א שמאז ומעולם היו מעשנים גם בפסח. אך סייג את דבריו, שאם אכן נדע בבירור שיש מרכיבים של חמץ בסיגריות, יהא אסור לעשן (ח.ו.).

ומהג"ר חיים אורי פרינד שליט"א שמעתי שמנהג אביו היה וכך הוא היה נוהג, שכאשר היה מעשן כל השנה, היה מעשן גם בפסח, ורק שבירושלים היו מעשנים עם הפסק של פילטר ('פיפקה') בין הסיגריה לפה, לסלק החשש שמא נדבק חמץ על גבי הנייר. ושמא הדבק עשוי ממרכיבים של חמץ.

אכן מאידך היו שנהגו שלא לעשן: הג"ר פנחס פרנקיל זצ"ל לא היה מעשן בפסח למרות שהיה מעשן קבוע. גם הג"ר מענדל אטיק שליט"א היה מעשן בפסח, עד שאמר לו הג"ר יושע בער סולבצ'יק זצ"ל שבפסח אין מכניסים דברים לפה, ומאז אינו מעשן בפסח. וכן נוהג הג"ר אשר פרימן שליט"א שאינו מעשן כלל כל ימי הפסח (ח.ר.).

8. אסור לעשן!

הג"ר חיים גרינמן זצ"ל היה מורה שמצד עיקר הדין יש איסור לעשן, לפי שהתברר מעבר לכל ספק שיש בזה נזק מוכח לגוף האדם, והתורה מצוה עלינו (דברים ד' טו) וְנִשְׁמְרֶתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם (מ.ל.ל.).

וכן דעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שבט הלוי חלק י סימן רצה) דעל חכמי הזמן להריע ולעורר על הסכנה העצומה שיש בעישון סיגריות דבר שהוכח בחקירה ודרישה למעלה מכל ספק, וברור להלכה שאיסור גמור להתחיל לעשן, ועל ההורים ומורים ומחנכים מוטל חוב גמור למנוע הרגל זה. אין לעשן במקומות ציבורים, ואסור לפרסם בעיתונים על העישון, וכל היכול למנוע עצמו שלא לעזור למעשנים מחויב לעשות כן. וכרוך בזה האיסור של (דברים ד ט) הַשְׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נַפְשֶׁךָ מְאֹד. והאיסור של (דברים יט י) וְהָיָה עִלְיָךְ דָּמִים: עפ"י הגמ' (מו"ק דף ה') שאם לא השגיחו והפרישו את הציבור מן הסכנה, מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכו דם.

בשנים קדמוניות התיחסו לעישון כדבר בריא, כמבואר בפנ"י (מסכת שבת דף לט:): הובא בפמ"ג ובביאור הלכה (הלכות יו"ט) שזה בריא לעשן, ומכח זה מכריע כלפי עישון ביו"ט, שלפי דעת המג"א (או"ח תקיד ס"ק ד') אסור לעשן משום שאינו שוה לכל נפש, ונחלק עליו הפנ"י עפ"י דברי התוס' (שבת דף לט. ד"ה ובית הלל) דרחיצה אינו אלא לתענוג וזיעה לבריאות הגוף, וגם העישון הוא לבריאות הגוף לעכל המזון ולתאוות המאכל וכיוצא בזה, ולכן מותר לעשן ביום טוב. יש שגם היום מיחסים לזה שיפור בעיכול כמו אלו שאחרי הכזיתים בליל הסדר הם חייבים סיגריה להקל על העיכול. ועיין גם בדברי המור וקציעה שהאריך שהעישון הוא דבר בריא, והינו בזמנם שלא היה להם את המחקרים העדכניים של זמננו שמוכיחים מעבר לכל ספק שהעישון לא בריא. וכמו שמצינו שהאחרונים דנים האם יש לאסור לשוחח בטלפון משום מעשה כשפים, וכיום לא יעלה על הדעת שזה כישוף משום שכיום המציאות מבוררת, כך גם כלפי העישון אין להביא ראיה מדברי הפוסקים, כאשר המציאות כיום ברורה לכל.

9. שֹׁמֵר פְּתָאִים ה'

יש שטענו שכיום שברור שזה מזיק לא נאמר על עישון הסיגריות הכלל של (תהלים קטז ו) שֹׁמֵר פְּתָאִים ה'. כי כלל נקוט בידינו דאם בריא הזיקא לא שייך בזה הכלל של שומר פתאים ד'.

מאיך הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה מורה ובא, וכן כתוב ב'קובץ תשובות', שהאיסור הוא למי שמעשן הרבה בקביעות, אך אי אפשר לאסור לעשן סיגריה אחת או שנים, ולכן אין איסור לפני עור בחתן המחלק סיגריות לחבריו. והוסיף שעדיין יש בזה שומר פתאים ד', שכן ראה בעיניו אנשים בני תשעים ומעלה שמעשנים כל ימיהם, ולמרות זאת הם בריאים בגופם ובנפשם [והוסיף שלא צריך להיות כאותם אניני הדעת, שאם רק רואים מרחוק עשן סיגריה בודד, הם מקפידים ומתרחקים] ויש שסומכים עצמם על דברי הגרי"ש שלכן חשיב צורך לאדם ביו"ט, כיון שהרי סיגריה אחת או שנים שווה לכל נפש (צ.פ.). והעירו על דברי הגרי"ש המציאות הוא שסיגריה אחת גוררת את חברתה ונמצא מעשן כל היום כולו, ודברי הגרי"ש שייכים רק באדם שמעשן אחד או שנים ותו לא! לדעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ יו"ד חלק שני סימן מט עמוד סט) למרות קביעת הרופאים שהעישון מזיק, עדיין שייך בזה הכלל של שֹׁמֵר פְּתָאִים ה'. ולכן מותר לתת גפרורים ואש לאדם שמעשן ואין בזה 'לפני עור'.

אמנם נחלק עליו בתוקף הגרא"י ולדנברג זצ"ל (שו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ו סימן לט) שיש איסור מדינא לעשן, וכתב שיש רב אחד באמריקה (כנראה כונתו לר' משה, אך לא הזכיר את שמו) התיר משום שומר פתאים ד', אך חולק עליו בתוקף מאחר שכל חכמי הרופאים קובעים שזה מזיק לא שייך בזה שומר פתאים ד'.

עיין מה שכתב בספר מכתב מאליהו כלפי סיגריות, שבליילה האדם לא מרגיש טוב ממה שהוא עישן, ומחליט שמחר בבוקר לא יעשן יותר. אולם כאשר בא הבוקר הוא מתחיל עם סיגריה אחת

ואומר לעצמו הרי סיגריה אחת אינו מזיק, וכך לוקח עוד אחד ועוד אחד, עד שבלילה שאחרי הוא מוצא את עצמו באותו מצב כמו בלילה שלפני, עם אותה החלטה (י.ז.ו).

כתב בספר 'שער המועדים' (עמוד קנז הערה סג), שבנוסף לנדון מצד הלכות פסח, יש איסור מוחלט לעשן כל השנה, משום שמזיק לבריאות. והביא את מכתבם של כל גדולי ישראל (משנת תש"ס) שאסור להתחיל לעשן, והרגיל לעשן חובה עליו להשתדל בכל האפשרויות כדי להגמל מהעישון. וכן אמר הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א ובשם אביו הקה"י שאין לעשן כל השנה כי הוא מזיק לריאות, ואמר בשם אביו שהיה מעשן, משום שחבריו הרגילוהו בילדותו, ולא ידע שזה מזיק.

10. אין לחתן לחלק סיגריות

כתב בספר 'שער המועדים' (עמוד קנז הערה סג), בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א, והגר"נ קרליץ שליט"א, שאסור לחתן לחלק סיגריות לחברים. ויש מקומות שקבעו זה לתקנות הקהילה שאין החתנים מחלקים סיגריות אלא סוכריות ושאר ממתקים. והורה הגר"ר משה שאול קליין שליט"א, בשם רבו הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל, שיש איסור לפני עור כאשר גורם לחבירו שיעשן, ולכן אסור לבחור ישיבה למכור סיגריות לחברים שביקשו ממנו.

בתשובות והנהגות (תשובות והנהגות חלק ד' סימן צ"ז אות א' עמוד פז, חלק ה' סימן קכד עמוד קצ) הרחיב באיסור שיש לעשן כפי שקבעו כל חכמי הרופאים והוסיף שאולי מתוך שאדם יצליח להמנע מעישון בשבעת ימי הפסח עקב חשש איסור של לא תאכל חמץ, יוכל גם להפסיק לעשן כל השנה, מחשש על בריאותו מכח ציוי התורה (דברים ד' טו) וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם. יודעי דבר מספרים שישנן אנשים שהחליטו להפסיק לעשן במהלך ימי הפסח, כאשר הם ראו שהם נשארים שפויים גם ללא עישון.

הגר"י פישר זצ"ל בסוף ימיו לא עישן, אך לא מחמת חשש חמץ פסח כי גם כל השנה הפסיק לעשן כי אמר שזה מסוכן לבריאות ואמר שיכול להזיק ללב, מכח הוראה זו גם בנו הגר"ר אהרן פישר שליט"א הפסיק לעשן.

שמעתי מהגר"ר בנימין קרליבך שליט"א - שהגר"מ פינשטיין זצ"ל אמר, שכל השנה הוא לא מכניס סיגריה לפה, בגלל שהוא לא עושה מעשים ללא תועלת, ולא ידוע לו מה התועלת שבא מכוח העישון.

ועיין במאמרו של הגר"ר אליהו בר שלום שליט"א מח"ס משפט הכתובה, בקובץ בית הלל (גיליון לט עמוד כ') בביאור על מה סומכים העולם לקחת אדם שמעשן לעד קידושין.

פנינים

'העישון מזיק לבריאות'

הגר"ר אשר ויס שליט"א (הגדה של פסח מנחת אשר סימן כג) כתב להתיר את העישון בפסח אך הוא מקדים ומסייג את דבריו שכל הנדון הוא רק מצד הלכות פסח, אבל עדיין אסור מצד וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם (דברים ד' טו). כיון שכל חכמי הרופאים סבורים פה אחד שהעישון מזיק לבריאות, ועלול לגרום למחלות רבות, ודאי אסור לעשן.

הגר"ר עובדיה יוסף זצ"ל (בשיעורו ובהליכות עולם ח"א עמוד רסה רסו), שלמרות שמצד איסור חמץ בפסח אי אפשר לאסור לעשן, אבל עדיין אסור לעשן סיגריות ונרגילות ע"פ דין תורה מצד וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם (דברים ד' טו), שהרי העשן רעיל ומזיק מאוד.

כך גם אמר בשיעורו הגר"ר יצחק יוסף שליט"א ('עולם הרבנות' פסח תשע"ו עמוד 10) למרות שניתן להתיר את העישון מצד הלכות חמץ - מכל מקום בזמננו אסור לעשן שכבר ידוע קביעת הרופאים, שסכנה נשקפת לבריאותם של המעשנים, ואף גורמים סיכון למי שנמצא בסביבתם, ושומר נפשו ירחק מזה.